

HEP YENİK BAŞLAMA DUYGUSU

TÜRKİYE'DE AYRIMCILIK UYGULAMALARI:

MAĞDURLAR VE UZMANLAR
ANLATIYOR

HAZIRLAYAN: FERAY SALMAN

GeniŐletilmiŐ 2. Baskı

HEP YENİK BAŞLAMA DUYGUSU

TÜRKİYE'DE AYRIMCILIK UYGULAMALARI: MAĞDURLAR VE UZMANLAR ANLATIYOR

Hazırlayan

Feray Salman

Mülakatlar

Nalan Türkmən Temeltaş

Nejat Taştan

Editör

İrfan Aktan

Düzeltili

Ali Serdar

Yayıma Hazırlayan

Gamze Göker

Grafik Tasarım

Banu Çetintaş

Basım

Odak Ofset Matbaacılık

GMK Bulvarı 32/C Demirtepe, Ankara

Tel: (312) 230 02 49 | Faks: (312) 229 34 33

2007, ANKARA

Bu yayının içeriğinden yazarı sorumludur ve kitabın Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı düşünülmemelidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Ayrımcılık ve Ayrımcılık Yasağı	9
Eşitlik Anlayışları ve Ayrımcılık	11
Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık	21
Cinsel Yönelime Dayalı Ayrımcılık	33
Engellilere Yönelik Ayrımcılık	45
Etnik, Kültürel ve Dinsel Azınlıklara Yönelik Ayrımcılık	57
Sonuç Yerine	79

ÖNSÖZ

STGM tarafından hazırlanan ve bir dizi söyleşiye yer veren bu kitap, farklılıklara tahammülsüzlüğün bu denli yükseldiği ve farklı olanın yaşam hakkı güvencesinin sağlanmadığı bir ortamda yayımlanmıştır. Bu kitabın temel amacı, doğarken sahip olduğumuz insan hak ve özgürlüklerinin herkes tarafından kullanılabilmesinin ön koşulu olan eşitliğin yerine, ayrımcılığın ne denli yaşamımızın içine farklı araçlarla ve farklı biçimlerde sokulduğunu ortaya çıkarabilmek ve bugün her şeyden daha çok ihtiyacımız olan toplumsal barışı sağlayabilmenin ayrımcılıkla ve ayrımcılığın bütün biçimleriyle mücadele eden geçtiğini hatırlatmaktır.

Ayrımcılık toplumda gittikçe daha da merkezî bir sorun olarak görülüyor. Önümüzdeki dönemde Türkiye’de ayrımcılığın daha da ön plana geçeceğini öngörmek yanlış olmaz. Bu nedenle ayrımcılıkla mücadele eden kuruluşlara ihtiyaç vardır. Her şeyden önce, bu sorunla özel olarak ilgilenen kuruluşların sayısı artmalıdır. Ayrıca konuyla doğrudan ilgili olmayan kuruluşların bu alanla ilgili çalışmalarını geliştirmeleri gerekiyor. Henüz tam bir eşitlikten, teorik olarak bile söz etmemiz zor görünüyor. Ama en azından uluslararası standartların yakalanması için uğraşmak lazım.

Sivil toplumun rolü çok belirleyicidir. Çünkü ayrımcılık diğer insan hakları alanlarından farklı olarak devletten kaynaklandığı kadar sivil toplumdan da kaynaklanır. Sivil toplumun bu anlamda düzeltilmesi için de sivil toplum örgütleri önemli bir rol oynar. Ayrımcılıkla mücadelede devlet yetersiz kalabilir. Çok iyi niyetli ve olumlu bir devlet bile yetersiz kalabilir. Sivil toplumun bu açıdan mutlaka desteklenmesi gerekiyor. Ancak devlet ve sivil toplumun birlikte hareket etmesi durumunda ayrımcılıkla mücadele kolaylaşabilir. Bunların arasındaki kopukluk, birinin diğerine göre daha olumsuz olması, ikisinin de atıl olması gelişmenin önünde en büyük engeli oluşturuyor.

Bu kavramın ne olduğunu ve nasıl tezahür ettiğini, ayrımcılığa maruz kalanların ne hissettiğini ve nasıl mücadele ettiğini bir nebze olsun gündeme getirmeye çalışan bu kitabın, birbirine sırtını dönmüş ve böylece de ayrımcılığı yeniden üreten sivil hareketler açısından da yol gösterici olacağına inanıyoruz.

Bu kitabın hazırlanmasında söyleşilerin çoğunu gerçekleştiren Nalan Türkmen Temeltaş ile Nejat Taştan’a ve söyleşileri olanaklı kılan herkese teşekkürlerimizi bir borç biliriz.

STGM Yönetim Kurulu

AYRIMCILIK VE AYRIMCILIK YASAĞI

Ayrımcılık yasağı¹, yasalar önünde eşitlik ve hiçbir ayırım gözetmeksizin yasalar tarafından eşit derecede korunma ile birlikte, insan haklarının korunmasına ilişkin temel ve genel bir ilke oluşturur. İnsan hakları uluslararası hukukunun genel kurallarından biridir bu. Devletlere hukuksal yükümlülük getiren insan hakları belgelerinde ayrımcılık yasağı, belgede belirtilen hakların korunması veya gerçekleştirilmesinin sağlanmasında kişilerin rastlantısal bazı özelliklerinin (ırk, renk, milliyet, cinsiyet, dil, din, cinsel yönelim, toplumsal statü ve engellilik de dâhil başka durumlar) eşit muameleyi engellememesi yönünde bir görev getirir. Eşit muamele, her zaman herkese aynı şekilde muamelede bulunmak veya herkesi aynı görmek anlamına gelmez. Bazı durumlar farklı muameleyi gerektirir. Örneğin, kadınlara karşı ayrımcılık yasağı, kadınların ayrımcılık sonucunda yaşadıkları olumsuz durumların ortadan kaldırılması için farklı birtakım düzenleme ve uygulamaları veya kadın olmalarından kaynaklanan özel ihtiyaçların genel düzenleme ve uygulamalarda hesaba katılmasını gerektirir.

BM İnsan Hakları Komitesi'nin Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde ayrımcılığın ve ayrımcılık yasağının nasıl anlaşılması konusundaki bağlayıcı yorumuna göre ayrımcılık; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka bir fikir, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statüye dayalı olan ve bütün hak ve özgürlüklerin bütün bireylere eşit olarak tanınmasını, bütün bireylerin bunlardan eşit olarak yararlanmasını ya da bütün bireyler tarafından bunların eşit düzeyde kullanılmasını engelleyici ya da zedeleyici amaca ve etkiye sahip her türlü ayırmayı, dışlamayı, kısıtlamayı veya tercihi ifade eder².

Komiteye göre, haklardan ve özgürlüklerden eşit düzeyde yararlanılması, her durumda aynı muamelenin yapılması anlamına gelmemektedir. Bazen ayrımcılığın ortadan kaldırılması için pozitif ayrımcılığa dayalı tedbirlerin de gerekliliği üzerinde durur. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi de, mevcut ayrımcılığın kaldırıl-

¹ Ayrımcılık yasağıyla ilgili uluslararası sözleşmeleri ve bu sözleşmelerde sıralanan yükümlülükleri, sonuç bölümünde okuyabilirsiniz.

² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum, No: 18, Ayrımcılık Yasağı, 10.11.1989, 7. paragraf.

ması ve engelli kişilere eşit olanaklar sağlanması amacıyla eşitlik ilkesine dayalı ek tedbirler alınmasını önermiştir³.

Ayrımcılık konusunda bağlayıcı bir tanım da, BM Her Türlü Irkçılığın Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin başlangıç bölümünde yapılmıştır: "Siyasal, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamın herhangi bir alanında insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit olarak tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını ortadan kaldırma veya zayıflatma amacına sahip olan veya bu sonuçları doğuran [...] herhangi bir ayrı tutma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir"⁴.

Uluslararası ayrımcılık hukuku tarafından yasaklanmış bir dizi davranış bulunmaktadır. Bu ayrımcı davranışları anımsamakta fayda var:

Doğrudan Ayrımcılık

Doğrudan ayrımcılık, hukuki eşitlik fikrine dayanır. Dil, din, cinsiyet, ırk ya da engellilik gibi yasaklanmış temelerde, bir kişi ya da grubun daha az lehinde olan ya da zarar verici muamele olarak tanımlanabilir.

Dolaylı Ayrımcılık

Dolaylı ayrımcılık, bir uygulama, kural, şart ya da koşul görünüşte tarafsız olmasına karşın, gereğesi olmaksızın belirli gruplar üzerinde orantısız etki yarattığında meydana gelir.

Taciz

Taciz, kişinin onurunu ihlal etme ya da aşağılayıcı, düşmanca, küçük düşürücü ya da incitici bir çevre yaratma amacıyla ya da etkisiyle istenmeyen bir davranış yapıldığında meydana gelir.

Mağdurlaştırma

Bir örgüt ya da bir kişinin eşitlik ve ayrımcı olmama ilkeleri de dâhil olmak üzere hukuki ilkeleri yürürlüğe koyma çabalarına karşı yapılan etkisizleştirme, çalışmamaz hâle getirme çalışmalarının bir ürünü olarak meydana gelir.

³ Genel Yorum, 5, 3. Bölüm.

⁴ Madde 1.

EŞİTLİK ANLAYIŞLARI VE AYRIMCILIK⁵

Felsefi anlamda ayrımcılığın doğasına ilişkin görece az sayıda çalışma bulunmakla birlikte ayrımcılık uygulamaları, felsefeyle ilişkili bir dizi konunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Felsefi anlamda ayrımcılık, eşitlik meselesinin bir uzantısıdır. Ayrımcılık kavramı gerek felsefede, gerek ideolojilerde, gerekse iktisat teorisinde yer alır. İdeolojik farklılaşmanın kutuplarından birisi de eşitliktir. Günümüze kadar eşitlik konusunda Batı demokrasisinde belirli bir iyileşme sağlanmıştır, ama bu iyileşmenin ötesinde farklı tercihler ve farklı bakış açıları da varlığını korur.

Dolayısıyla, eşitlik alanı aslında felsefi ve ideolojik bir tartışma alanıdır. Bugün için de bu tartışma sonuçlanmış değil. Bu tartışmanın sonuçlanmamasının nedenlerinden birisi, eşitsizlik ve eşitliğin ne olduğuna dair tartışmanın devam ediyor olmasıdır. İkinci nedeni ise yeni tür eşitlik ya da eşitsizlik durumlarının ortaya çıkmasıdır. Örneğin, internete erişim olanağı bulunanlarla bulunmayanlar arasında bir eşitsizlik oluşmaktadır. Bu, bugüne dair yeni bir tartışma konusudur. Toplumlar geliştikçe, toplumsal evrim sürdükçe, eşitlik ve eşitsizlik meselesi giderek farklı formlara, farklı biçimlere ulaşıyor. Başka bir örnek olarak suya erişim hakkı verilebilir. Eskiden suya erişim hakkı diye bir hadise yoktu. İnsanlar genelde yeterli su kaynaklarının içerisinde yaşıyorlardı. Örneğin, ortaçağda çok büyük bir sorun değildi suya erişim. Ama günümüzde, su kaynaklarının kısıtlanması, çevre sorununun artması, bazı insanların suya erişememesi gibi bir sorun ortaya çıktı. Bu, eşitlik meselesi olarak da algılanabilir. Çünkü günümüzde, genelde suya erişim hakkı olmayanlar yoksullardır. Mali durumu iyi olan kesimler açısından bunu söyleyemeyiz. Bu farklılık gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında bir eşitsizlik yarattığı kadar, bir toplumun içindeki yoksullar ve varsıllar arasında da mevcuttur. Dolayısıyla, hem özü hem kapsamı hem de sınırları itibariyle eşitlikle ilgili tartışma devam eder.

Eşitlikle ilgili tartışmanın bir başka boyutu ise, özgürlük-eşitlik dengesi açısından dır. Bu da Batı felsefesinde hâlâ tartışılan ve tam anlamıyla ortadan kaldırılamayan bir sorunsaldır. Genel algıya göre eşitlik ve özgürlük birbiriyle çelişir: “Ne kadar eşitleyici politikalar üretirsek o kadar müdahale ederiz, müdahale ettiğimiz

⁵ Bu bölüm, Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Levent Korkut’la yaptığımız söyleşinin derlenmesi neticesinde oluştu.

oranda da özgürlükler kısıtlanır” şeklindeki akıl yürütme metodunun dışına çıkmış değildir.

Sol görüş eşitlikle özgürlüğü uzlaştırmaya çalışırken liberal düşünce de aynı faaliyeti başka bir platformda yapmaya çalışır. Daha çok formel eşitliği ön plana çıkartarak uzlaşmayı burada arar. Aslında, hem liberaller hem sosyalistler eşitlik ve özgürlüğü bağdaştırmaya çalışırlar. Fakat liberallerin görüşüne göre bu formel alan aşıldığı takdirde, özgürlükler zarar görür. Sosyalistler ise eşitliği özgürlüklerin bir ön şartı olarak algılayarak hareket eder. Eşitliği özgürlüklerin kullanımının şartı sayarlar. Dolayısıyla, eşitlik söz konusu olduğunda, çağımızda eşitliğe önem veren ve altını çizen bir sol anlayış, eşitsizliğin altını çizen bir faydacı anlayış ve formel eşitlik anlayışı üzerine kurulu bir liberal anlayıştan bahsedebiliriz.

Formel Eşitlik Anlayışı

Formel eşitlik anlayışı, Aristoteles’in eşitlik anlayışında köklerini bulur. Benzer olanlara benzer davranma nosyonuna dayanır. Bu eşitlik anlayışı, adil olmayı, hakkaniyetli ve tutarlı davranışı zorunlu kılar, yani eğer tutarlı davranırsanız adil olursunuz. Eğer tutarsız davranırsanız adalet yoktur. Yani benzer olaylarda benzer şekilde davranmak adaletin özüdür. Aristoteles, “Eğer benzer olaylarda benzer şekilde davranmıyorsanız adalet ilkesi kalmaz” diyor. Bundan da eşitlik ilkesini doğuruyor. Eğer tutarlılık şartsa, adil olmak için gerekiyorsa, eşit olanlara eşit davranılmalıdır ki adil olunabilsin. Benzerlere benzer davranmak zorundasınız. Aksi hâlde adil olamazsınız. Günümüzde de belirgin bir biçimde kullanılan bu eşitlik anlayışının ortaya çıkardığı sorunları dört açıdan ele almak olanaklıdır.

İlk sorun, ne zaman iki kişinin benzer durumda olduğunun saptanmasıdır. Formel eşitlik anlayışı her ayrımın ayrımcılık olmadığını iddia eder. Eğer iki kişi benzeşmiyorlarsa, benzer olmayan muamele ayrımcılık oluşturmaz. Dolayısıyla, benzer olup olmadıklarının belirlenmesi gerekir. Bu da bir eşik sorununu ortaya getirir. Önce, o eşik geçilmiş mi ona bakılır. Kişiler benzer midir? İşte burada sorunla karşılaşılıyor. Eşiği nasıl belirleyeceğiz? Ölçütümüz ne olacak? Örneğin, kadın ve erkeği biyolojik özelliklerine göre mi, yoksa insan olarak mı ele alacağız? Ya da siyah-beyaz ayrımcılığı, siyahlarla beyazların eşit olmadığı gibi bir varsayıma dayanır. Eğer bunlara eşit değildir diye bakarsanız, o zaman aralarındaki eşitsizliği meşrulaştırmak kolaylaşır.

Eğer siyahlar insan değildir ya da medeniyete ait değildir dersiniz, o takdirde onlara yapılan farklı muameleyi de meşrulaştırmış olursunuz. Dolayısıyla, bu yaklaşımda şöyle bir sorun ortaya çıkıyor: Benzer olanı veya olmayanı saptama ölçütünüz ayrımcı olabilir.

Siyahlarla beyazları eşit saymayan yaklaşımın nedenleri ideolojik, siyasi ve hatta bilimsel olabilir. Örneğin, şöyle düşünebiliriz: Bilim geliştii, herkesin gen haritasından ne hastalığa sahip olacağı bilinebiliyor. Bu gen haritasına bakarak farklı sigorta dilimleri uygulanabilir mi insanlara? Aslında gayet bilimsel bir bakış açısıyla bu gruplar yaratılabilir. Örneğin, genetik olarak hasta olmaya müsait kimseler ve olmayan kimseler şeklinde bir ayırım yapılabilir. Bu da bilime dayandırılır. Bunun üzerine siz; "Bunlar farklı gruplardır, dolayısıyla, farklı sigorta primleri ödenmelidir" diyebilirsiniz ve bu, formel eşitlik anlayışına uygundur. Dolayısıyla, bu gruplar arasındaki eşitsizliğin ayrımcılık olduğunu iddia etmek için formel eşitlik anlayışı yetersiz kalır.

Tabiı şöyle bir sorun da ortaya çıkıyor burada: Genel olarak kabul edilen kültürel kodlar. Toplumun belirli konular üzerinde genel bir bilgisi vardır. Bu genel bilgi üzerine oluşturulmuş ayrımlar, sınıflandırmalar, kategorileştirmeler, toplumdaki her bireyi etkileyebilir. Örneğin, toplumun bir deli-akıllı ayrımı vardır. Toplumdaki bu kültürel bakış o kadar önemlidir ki bilim anlayışına da etki eder. "Deli" aslında toplumun "deli" dediğidir. Dolayısıyla, tıbbın "deli" dediği toplumun "deli" dediğiyle örtüşür. Fakat toplumda illa ki belirli bir ideolojik görüşün de olması gerekmiyor. Toplumda oluşmuş genel kanaat de, kişilerin benzer ya da ayrı olduğu hakkında bireylerde kanaatler oluşturur. Bunlar, çok paylaşılan kanaatlere de dönüşebilir. Örneğin, eşcinselliğin hastalık olarak görülmesi böyle bir kanaatin sonucuydu. Bugün de genel bilgi çok değişmemiştir. Ama bazı ülkelerde bu algı görece aşılımıştır. Ne var ki, toplumda eşcinselliğin hastalık olarak görülüşü, tıbbın, psikiyatrların da bu kanaati savunduğu döneme denk düşer. Yani bilim de aslında objektif değildir. Özellikle sosyal bilimlere kaydığı ölçüde bilim de sübjektifleşir. Dolayısıyla, bilimin koyduğu kategoriler her zaman için güvenilir, sağlam, değişmez kategoriler değildir.

Formel eşitlik anlayışının yukarıda bahsettiğimiz ilk önermesi diğer sorunları da beraberinde getirir. Formel eşitlik anlayışının savunucusu Aristoteles, adalet ve tutarlılık üzerinde durur. Aristoteles'in düşüncesine göre, tutarlı bulunduğu zaman eşitlik sağla-

nır. Ama bu görelî bir ilkedir. Burada sadece benzer durumda bulunan kişiler benzer muamele görürler. Çok önemli bir sorun şudur ki, benzer durumdaki kişilere kötü muamele edilmesi de bu anlayışa göre eşitliklidir.

İlla ki benzer durumdaki kişilere iyi muamele edilmesi gerekmeyebilir. Formel eşitlik anlayışına göre benzer durumdaki kişilere eşit kötü muamele yapılıyorsa, burada ne ahlaki ne de hukuki bir sorun ortaya çıkar. Örneğin, her iki siyaha da kötü davranıyorsunuz. Kişiler "siyah olarak eşit oldukları için" ikisine de kötü davranmak adil ve eşit bir davranıştır. Ya da erkeklere göre her iki kadına da az ücret veriyorsunuz. İkisine de az ücret veriyorsunuz, demek ki eşit ve adil davranmışsınız! Ya da iki eşcinseli de askere alıyor ya da almıyorsunuz. Sonuç olarak adil davranıyorsunuz! Dolayısıyla, formel eşitlik kötü davranışta eşitliğe karşı olmayan bir anlayıştır.

Üçüncü açmaz ise tutarlı davranışı temel alan formel eşitlik anlayışı, karşılaştırmaya ihtiyaç duyar. Bu da bir yargıyı gerektirir. İki kişinin birbirine benzer olduğu yargısını üretecek bir kişiyi gerektirir. Bu da tabii o kişinin yargısının neye dayandığı sorusunu sormamıza neden olur. Çünkü farklı zeminlere dayanarak farklı yargılar geliştirilebilir. Örneğin, fiziksel güç ele alınarak insanlar sınıflandırılırsa yaşlılar, çocuklar, kadınlar ve erkekler olmak üzere gruplar oluşturabilirsiniz. Bunlar, fiziksel güç esas alınarak eşit değillerdir, diyebilirsiniz. Örneğin, eskiden Japonya'da belirli bir yaşın üstünde olan kişileri götürüp dağa bırakıyor, ölüme terk ediyorlardı. Yaşlılara yapılan bu ayrımcılık, günümüzde de başka bir biçimde sürüyor aslında. Ama o toplumda yiyecek o kadar azdı ki, nüfus sorunlarına böyle bir çözüm bulmuşlardı. Farklı bakışlarla, farklı kategorileştirmelerle farklı gruplar oluşturulabilir. Çok soyut düzeyde, örneğin, günümüzde insan hakları söylemi, insanın salt insan olmasından hareketle soyut insanı ele alır. İnsan soyuttur burada; kadın, erkek, siyah, yaşlı gibi ayrımlar yapılmaz. İnsanı soyut bir yerden hareketle kurgular. Dolayısıyla, farklı söylemler farklı yargılara yol açar. Ama bu anlayış için bir yargı gereklidir mutlaka. Bu yargının oluşması da sorunlu oluyor elbette. Tabii yargı yine kişilerin toplum içindeki konumlanmalarına göre de belirlenir.

İnsanların düşünceleri aslında toplumsal süreçlerle yakından ilişkilidir: Kişilerin toplum içindeki durumları, pozisyonları ya da sınıfları, sosyal olarak toplumun hiyerarşisi içindeki yerleri. Dolayısıyla, aslında bütün toplumlar, başlangıcından beri hiyerarşiktir. Bu hiyerarşik yapılar içinde kişiler kendi hiyerarşilerine göre pozisyon alırlar.

Genel olarak o çağın üretim araçları, üretim tarzı bunda etkili olabilir. Örneğin, çiftçi bir toplumda kadının rolü ile bir sanayi toplumundaki kadının rolü çok farklıdır bu durumda. Dolayısıyla, bu, kadının üzerindeki yargıyı da belirler. Üst yapısal kurumlar da belirleyici olabilir. Örneğin, din, yargı sistemi, eğitim modeli vb. Toplumu etkileyen her şey aslında bu yargıyı da etkiler.

Dördüncü açmaz ise şudur: Sadece benzerlerin eşitliğe hakkı vardır. Bu yaklaşıma göre farklı olanların arasında bir karşılaştırma yapılamaz. Aynı durumdaysanız aynı muameleye tabi tutulmanız gerekir. Eğer bir kadın erkeğe göre daha az iş yapıyorsa, daha az ücret ödenmesi normaldir. Ama burada farklılıklara, farklı olaylara eşit muamele yapılması ya da yapılmaması gibi bir sorun vardır. Bazı durumlarda farklı olaylara eşit, bazı durumlarda farklı durumlara eşit olmayan muamele yapılabilir.

Sonuçların Eşitliği Anlayışı

İkinci eşitlik anlayışı, sonuçların eşitliği diyebileceğimiz bir yaklaşımdır. Buna göre tutarlı davranışlar değil, sonuçlar eşit olmalıdır. Bazı sol görüşlerin bu anlayışı kullandığını söyleyebiliriz. Biraz mutlakçı bir eşitlik anlayışına da götürebilir bu. Gene her hâlükârda, herkesin eşit olması gerektiği gibi... Sonuçları itibariyle, bir kere burada farklı ücretler oluşuyorsa, bu bir eşitsizliktir. Ama farklı ücretin oluşmasında haklı nedenler olup olmayacağı sorunu da tartışılmalıdır. Sonuç olarak ne algılıyoruz? Bütün maaşlar eşit mi olmalıdır o zaman? Bu takdirde, toplumun içindeki farklılaşmalar yok edilmelidir görüşüne varırız. Bu da tek kademeli bir toplum modeli oluşturur. Bunu sağlayabilmeniz için topluma müdahale etmeniz gerekiyor. Topluma müdahale eden de saldırabilir. İkincisi, şöyle bir anlayışa dayanıyor: Herkes aynı değeri üretir ya da aynı pozisyonadadır. Bunun pratikte de sağlanması o nedenle zordur. Bunu savunanlar önce sınıfsız toplum gibi bir şey savunmak zorundadır. Başka bir öncüle bağlıdır bu aslında. O koşul olmadan da bunu sağlayamazsınız. Bunun savunucuları, sosyalist toplumda bile bunun sağlanamayacağını söyler. Öte yandan, sonuçların eşitliği şu anlamda da sorgulanabilir: Bazen eşitsizlikler daha adil olabilir. Örneğin, kadınların az çalışıp fazla ücret alması ilkesi, eşitlik adına benimsenebilir.

Aslında sonuçların eşitliği fikri tamamen ütöpik bir şey değil. Total anlamda değil, ama bazı alanlarda sonuçların eşitliğini deneyimleyebilirsiniz. Mikro düzeyde kurgulanabilir. Bazı alanlarda sonuç olumlu da olabilir. Örneğin, ürettiği değere bakmadan

bütün işçilere aynı ücreti ödemek gibi. Mikro uygulamalar aslında daha çoktur. Bu yaklaşım farklılıkların kabulünde sorunlar yaratabilir ve zaten yaratmıştır. Yani eşcinseller, azınlıklar, kadınlar, erkekler, bunlar aslında eşitlenmek istemezler. Kendi farklılıklarının kabulünü ve farklı muamele görmeleri haklılığını savunurlar. Dolayısıyla, bunları sonuçlara bakarak eşitlemeye çalışmak farklılıklarını ortadan kaldıracaktır. Örneğin, okula kabulde ve işe alımda pozitif ayrımcılık yaratmak bu anlayışa ters düşer.

Sonuçlara doğru eşitlikte, yaratılan şey eşitlik değil eşitsizlik olabilir. Bazı kesimlere özel bazı uygulamalarda bulunmanız gerekebilir. Tabii burada da bir değerlendirme sorunu ayrıca var. Hangi sonuçların uygun sonuçlar olduğuna da birisi karar verir. Evet, bir öncekinde olduğu gibi yargıcı var bunun. Tabii şöyle bir durumda da işe yaramayabilir: Kaynaklar kıtsa ve bundan belirli kişiler yararlanacaksa, bunun kim olduğuna karar vermekte de eşitlikçi bir çözüm ortaya koymak zorlaşabilir. Örneğin, iki yaralı ve bir sedye var. Bu anlayışa göre ikisi de sedyeye konmalıdır. Örneğin, müzik yapan, biri çok yetenekli iki insan var. Yetenekli olanı teşvik etmen gerekir. "Yok" diyor sana, ikisi de aynı muameleyi görecektir. Tabii aslında bu, esaslı yaklaşım tarzıdır. Dolayısıyla, tartışma canlı kalır.

Fırsat Eşitliği Anlayışı

Fırsat eşitliği, 20. yüzyılda tartışılmaya başlanan yeni bir konudur. Biraz formel eşitlik anlayışına yakın, ama ondan farklılaştığı noktalar da var. Çünkü bu anlayış, insanların eşit fırsatlara sahip olmasını temel alıyor. Kullanılsın ya da kullanılmamasın eşit fırsat yaratmak gerekir. O hâlde fırsat eşitliği anlayışı da iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi prosedürel, ikincisi maddi temelde ele alınabilir.

Prosedürel olan, kişilere aynı usuller uygulanıyor mu, uygulanmıyor mu, buna bakar ve bu noktada fırsatların eşitlenmesine önem verir. Örneğin, herkes sınava girme hakkına sahip. Başarılı olan, sınavı geçiyor. Orada sınavın kendisi bir ayrımcılık içermiyorsa, herkes eşit olarak erişime sahipse, yani engellisini tekerlekli sandalyesiyle veya başörtülüsünü, hepsini sokuyorsa sınava, o zaman prosedürel anlamda fırsatlar eşitlenmiştir. Bunun sonuçları da eşitliğe aykırı değildir.

Maddi anlamda fırsat eşitliği ise, kişilere maddi olarak da fırsat yaratmaktır. Sadece usul eşitlikleri yeterli değildir, ama aynı zamanda maddi koşulların da eşitlenmesi

gerekir. Engelliler için getirilmiş olan makul yerleştirme kuralı gibi. Eşitlikten yararlanabilmeleri için kişileri eşit sınava tabi tutmak değil, ama eşit olanaklar da vermek gerekir. Çünkü eşit sınava sokuyorsunuz, ama maddi koşullar eşit değil. Herkese iş sınavları eşit olarak sağlanıyor, ama örneğin, bebeğini bırakacak bir yeri olmayan kadın, işe başlayamıyor.

Sınav örneğiyle devam edelim: Sınav herkese açık, ama diyelim ki bir engelli sınavın yapıldığı yere, yukarıya çıkamıyor. Burada formel eşitlik ihlal edilmiştir. Engellilerin o sınavda başarılı olmasını sağlayacak önlemlerin alınması da maddi fırsat eşitliğinin getirdiği sonuçtur. Maddi anlamda fırsatların eşitlenebilmesi için, bazı durumlarda pozitif önlemler almanız gerekir. Örneğin, belli kesime eğitim olanaklarını açmanız, kota koymanız gerekiyor.

Hukuka bakacak olursak, eşitlikle ilgili düzenlemeler liberal çerçevede daha çok şekillendirilmiştir. Devletin tarafsızlığı, bireyi esas almak, otonom olanı destekleme gibi yan değerlerle desteklenmiştir. Dolayısıyla, burada değer temelli bir yaklaşım hâkimdir diyebiliriz. Günümüzde eşitlik hukuku, bu değerlerle şekillendirilir. Ancak bu hukuk da biraz önce saydığımız unsurların eşitlenmesi anlamına gelmez. Hem formel eşitlik anlayışı hem fırsatların eşitliği anlayışı, hatta sonuçların eşitliği anlayışının örnekleri bu değerlerle uyuştugu ölçüde görülebilir. Fakat bu durum, ülkeden ülkeye de değişebilir. Örneğin, Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’nin eşitlikle ilgili kararları tamamen formel eşitlik anlayışına bağlıdır. Bu formel eşitlik anlayışını da çok dar bir şekilde uygular. Anayasa Mahkemesi’ne göre üst derecedeki bir memurla alt derecedeki bir memur bile aynı kategoride değildir. Yani grupları çok daraltır ve bunların içinde eşitlik arar. Tamamen formel bir eşitlik anlayışına sahiptir. Formel eşitlik anlayışında grubu ne kadar daraltırsan eşitsizlik o kadar artar. Anayasa Mahkemesi de sonuna kadar daraltır. Ama bu konuda açılım yapan yargı organları ya da hukuk kuralları da vardır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bir kararında, eşit olmayanlara farklı davranılmamasını eşitlik ilkesine aykırı bulmuştur.

Ayrımcılığın Bazı Nedenleri

Ayrımcılık, insanoğlunun birlikte yaşamasının ürettiği bir durum. Ama sadece birlikte yaşamasının değil, aynı zamanda bu birlikte yaşayışın örgütlenmeye dayalı olması ve bu örgütten elde edilecek faydaların dağıtımı sırasında yaşanan bir sorundur ayrımcılık. Dolayısıyla, toplum içinde üretilmektedir. Toplu hâlde yaşayan hayvanlar da

vardır. Ancak hayvanlar bir artı değer üretmedikleri için bu topluluklar arasında ayrımcılık mutlaklıdır, yani kesin olarak belirlenmiştir ve hiçbir şekilde değişmez. Ama insan topluluklarının farklı yönü bir şeylerin üretilmiş olması, üretimin dağıtılması ve üretim modelinin sık sık değişmesidir. Toplayıcı insan topluluklarıyla sanayi toplumu arasında çok büyük bir fark var. Bu da aslında ayrımcılığın çeşitlenmesine, genişlemesine neden oluyor. Özellikle modern toplumlarda, örneğin, çocuk ölümleri çok düşmüş durumda, git gide nüfus artıyor. Ama yoksulluk oranları çok artıyor. Bu da ayrımcılığın fazlaşmasına neden oluyor. Çünkü bir yandan da paylaşımın nasıl yapılacağına ilişkin sorunlar var. İşler karmaşıklaştıkça ayrımcılık da fazlaşiyor.

Ayrımcılık yasağı ilk önce etik düzeyde ortaya çıkıyor. Eleştirek de aslında Aristoteles bir eşitlik ilkesi ortaya koyarak ayrımcılık yasağını dile getirmiş oluyor. Ama bu hukuki değil, ahlaki bir anlayışa işaret ediyor. O dönemin anlayışında "vatandaş olanlar" için bir eşitlikten söz edilir. Örneğin, köleler, vatandaş olamadıkları için, eşit de olamazlar. Dolayısıyla, eşitlik anlayışı hukuken gelişmemiş ilk başta. Fakat daha sonraları, eski Yunan'da dinlerin önemli bir rolü olduğunu görüyoruz. Bu da aslında ahlaki bir bakıştır. Dinler birtakım eşitlik ilkeleri koyuyorlar. Özellikle tek tanrılı dinlerde insanların, inananların eşitliğine vurgu yapılır. Bu da yardım etme, cemaatin ortak ihtiyaçlarını karşılama gibi anlayışları ortaya çıkarmıştır. Dinler de bir anlamda eşitliği geliştirmiştir. Ama bu sefer o dinden olmayanlara yönelik eşitsizlikler oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle, daha sonraki dönemlerde dinlerarası hoşgörü üzerinde durulduğunu görüyoruz.

Doğrudan ve Dolaylı Ayrımcılık

Ayrımcılığın, ilk ortaya çıkan ve kullanılan hukuki tanımlarından biri "doğrudan ayrımcılık"tır. Ayrımcılığı devlet de yapabilir, toplumda da görülebilir. Sivil toplumun içinde de ortaya çıkabilir. Doğrudan ayrımcılık, kişilere dezavantajlı davranmaktır, yani başka kişilere göre dezavantajlı muamele etmektir. Hukukta, doğrudan ayrımcılığın ötesinde başka tanımlar da geliştirilmiştir. Özellikle Batı toplumlarında, ayrımcılığa yönelik mücadele sonucunda gerek devlet gerek toplum içindeki aktörler doğrudan ayrımcılık yerine gizli ayrımcılık diyebileceğimiz dolaylı ayrımcılık metodlarını kullanmaya başlamışlar. Bunu önlemek için dolaylı ayrımcılık da yasaklanmıştır. Dolaylı ayrımcılık, uygulamada, ayrımcı sonuçlar doğuracak muamele yapmaktır. Yani formel olarak hukuk önünde bir ayrımcılık yokmuş gibi görünüyor, ancak uygu-

lamaya baktığımızda bunun böyle olmadığını, görünüşte eşitlikçi olan bir düzenlemenin ayrımcı biçimde uygulandığını görüyorsunuz. Böyle bir durum ortaya çıkarsa bu da ayrımcılık olarak kabul edilir.

Son zamanlarda gündeme gelen farklı ayrımcılık biçimleri vardır. Bu, özellikle Avrupa Birliği (AB) düzenlemelerinde hukuki bir zemine de kavuşmuştur. Bu, Birleşmiş Milletler'in (BM) bakışında da görülebilir, ama bununla ilgili Avrupa'da hukuki düzeyde çok net biçimde direktifler çıkartıldı. Bu direktiflerde ayrımcılık biçimlerinin tanımları var. Avrupa'dakiler devletlerin uygulamak zorunda oldukları düzenlemelerdir. Burada taciz, bir ayrımcılık nedenine dayanılarak yapılırsa ayrımcılık olarak görülüyor. Örneğin, bir Kürt'ün diliyle, fiziki yapısıyla dalga geçmek, rahatsız etmek. Bunu yaparak bir kişiyi iş yerinden uzaklaştırıyorsanız, bu ayrımcılıktır. Yahut beş işçiden biri siyahsa ve her gün onun teniyle alay ediliyorsa, siyah işçinin işinden ayrılması, bu ayrımcılığın neticesindedir. Bir başka durum ise mağdurlaştırma, yani ayrımcılıkla mücadele eden kişilerin rahatsız edilmesi ya da dezavantajlı bir konuma getirilmesi de ayrımcılık olarak görülüyor.

Bununla mücadele etme görevi devletindir. Ancak toplumda çok büyük önyargılar varsa o toplumda hukuku da işletmek zor olabilir. Bir anlamda hukuk, toplumun kültürel ürünüdür. Belli bir yere kadar yukarıdan zorlayabilirsiniz, ama aşağıdan da bir gelişme olmak zorunda. Tabii bunda devletlerin tutumu çok önemlidir. Devletler pozitif tutumlarla o toplumun daha az ayrımcılık yapmasını sağlayabilir. Mutlak bir çözüm olmayabilir, ama bunu kolaylaştırabilir.

Devletle ilgili şunlar söylenebilir: Birincisi sadece klasik gruplar yasal metinlere, anayasaya, kanunlara dâhil edilmişlerdir. Türkiye'de henüz engellilik, cinsel taciz, yaş ayrımcılığı, etnik köken üzerinden ayrımcılık türleri, yasal düzene dâhil edilmemiştir. Bir tek engellilere yönelik ayrımcılık, Ceza Kanunu'nda ayrımcılık suçuna dâhil edildi. Ancak bu maddenin işletildiği de pek söylenemez.

Engellilerin yüzde 87'den fazlası ilkokul mezunu bile değil. Engelliler arasında işsizlik yüzde 100'e yakın. Engellilerin hemen hepsi evde yaşıyor. Uygun çalışma ortamları, yaşam olanakları sağlanmıyor. Birtakım sosyal hakları verilmiş gibi görünüyor ama bunlar aslında daha çok o kişiyi muhtaç konumuna iten düzenlemeler. Aktif hâle geti-

ren düzenlemeler ise son derece az. Dolayısıyla, burada devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna varabiliriz. Kadınların korunması, kadın haklarının aktüel hâle getirilmesi açısından devlet pozitif yükümlülükleri yerine getirmiyor.

Türkiye’de ayrımcılık hâlâ ikinci bir konu olarak görülüyor. Engelliler için bile engelli hakları çok yeni bir kavram, yani ayrımcılık gözüyle bakış yeni bir şey Türkiye’de. Aslında çoğu ülkede bu, insan hakları alanının ana konusudur. Çünkü işkence gibi kötü muameleleri önlemek, ayrımcılığı önlemekten daha kolaydır.

CİNSİYETE DAYALI AYRIMCILIK

Kadınlara karşı ayrımcılık kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki temel hak ve özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet ve kısıtlama olarak tanımlanmaktadır.

Yakın Ertürk'ün bu konudaki saptaması şöyledir: "Kölelik, etnik temizlik veya soykırım gibi ciddi ihlallerin yanı sıra, insanlığın en büyük başarısızlıklarından biri olarak köklerini evrensel ataerkil kültürde bulan kadına karşı tarihsel baskı, insan hakları ile cevap verilen alanlardan biridir. Cinsiyet eşitsizliği ve bununla ilişkili şiddet, bütün 'medeniyetlerin' kesiştiği tarihsel olarak ortak öğelerden biridir. Örneğin, Batı aydınlanmasının 'babalarından' biri olan Jean-Jacques Rousseau, şu satırları yazarken ortaya koyduğu kurallarla çeliştiğini düşünmemiştir: 'Ailede, açıktır ki, doğasında yatan muhtelif nedenlerle babanın hükmü geçmelidir.' Buna karşın dünyanın birçok yerinde, tarihsel dönüşümler ve kadınların bireysel ve kolektif çabaları ile bu norm cinsiyet eşitliği yönünde önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişim için sağlam bir politik bağlılık, cinsiyet eşitliğinin kamu politikasında öncelikli hâle getirilmesi ve politik ve yasal eylemler ile toplumun temel kurumlarının kültüründe değişikliklerin sürekli olarak teşvik edilmesi ve bunların gözlemlenmesi gerekmiştir ve gerekecektir."⁶

"Kültür", "töre", "gelenek", "din" adına ya da bu kavramların ardına gizlenerek kadına karşı uygulanan şiddet yaygın olmaya devam etmektedir. Kadına karşı şiddet, kadına karşı ayrımcılığı kurumsallaştıran ataerkil ilişki sistemini sürdürmede başvurulan evrensel bir araç olagelmıştır. Kadınların, kendi yakınları tarafından dayak, tecavüz, işkence, öldürme gibi fiillere maruz bırakılmaları yakın zamana kadar özel yaşam ve aile mahremiyeti içinde algılandığından insan hakları mücadelesinin dışında kalmıştır. Ayrıca, kadına yönelik şiddetin egemen ilişkilerin temelinde yatan eşitsizliklerle ilişkili olduğu ve diğer hak ve özgürlüklerin ihlalinin bir sonucu olarak evde /

⁶ Yakın Ertürk'ün *Kadına Karşı Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Türkiye Raporu*, 05.01.2007'de İnsan Hakları Konseyi'nin 4. oturumunda sunulan raporun gayri resmî çevirisi, İngilizce orijinalinden, İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından yapıldı.

sokakta, savaşta / barışta, devletin ya da özel aktörlerin elinde sürdürüldüğü gerçeği de bilinmemekteydi ya da bilinmezden gelinirdi. Uluslararası kadın hareketinin yorulmaz mücadelesi ile bu zulüm sistemi görünürlük kazandı ve yavaş da olsa kadına karşı ayrımcılık ve şiddet konularındaki bilinçlenme ilk kez 1993'te Viyana'da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda uluslararası hukuka yansiyabildi. Böylece, 20. yüzyılın sonunda kadına karşı şiddet konusu nihayet hükümetlerin gündem maddesi olarak bir zemin kazanmış oldu. Kadınların evrensel hukuku sayılan Kadınlara Karşı Her TürLü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 1979'da şiddet konusuna yer veremeden yürürlüğe girmişti. Ancak, 80'li yıllardaki gelişmeler karşısında CEDAW Komitesi 19 no'lu Genel Tavsiye Kararı ile kadına karşı şiddeti ayrımcılıkla ilişkilendirerek devletleri, şiddeti önleme konusunda sorumlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak, hükümetler CEDAW resmî raporlarında şiddet konusuna yer vermekle yükümlü hâle gelmişlerdir.

1992 yılında kabul edilen 19 no'lu Tavsiye Kararı'nda cinsiyete dayalı şiddet, kadınların erkeklerle eşit olarak hak ve özgürlüklerini kullanmalarını ciddi şekilde engelleyen bir ayrımcılık biçimi olarak tanımlanmıştır. Bir ayrımcılık biçimi olan cinsiyete dayalı şiddet, bir kadının sırf kadın olması nedeniyle maruz kaldığı veya kadınları artan oranlarda etkileyen şiddeti de içermektedir. Bu şiddet, kadına fiziksel, zihinsel ya da cinsel yönden zarara veya acıya neden olan davranışları, bu davranışlara ilişkin tehditleri, zorlamayı ve özgürlüklerin kaybedilmesine neden olan diğer davranışları kapsamaktadır.

Cinsiyete dayalı şiddet sonucunda, kadınların yaşam hakkı, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezaya maruz kalmama, uluslararası ve ülke içi silahlı çatışma durumlarında insani normlara göre eşit korunma, kişi özgürlüğü ve güvenliği, hukukun korumasından eşit biçimde yararlanma, aile içinde eşitlik, elde edilmesi mümkün olan en yüksek standartta fiziksel ve ruhsal sağlık, adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri ciddi bir biçimde ihlal edilmektedir.

Aile içi şiddet, kadına yönelik şiddetin en sinsi biçimlerinden birisidir. Bu şiddet biçimine her tür toplumda yaygın olarak rastlanmaktadır. Her yaşta kadın, aile içi ilişkilerde dayak, tecavüz, diğer cinsel saldırı türleri, ruhsal ve diğer şiddet biçimleri dâhil

olmak üzere geleneksel davranışlardan beslenen her türlü şiddete maruz kalmaktadır. Yeterli ekonomik özgürlüğe sahip olmamak, pek çok kadını şiddet içeren ilişkilerin içinde kalmaya zorlamaktadır. Kadının aile içi sorumluluklardan erkekler tarafından men edilmesi ise bir şiddet ve zorlama biçimi olabilmektedir. Bu şiddet biçimleri, kadınların sağlığını risk altına soktuğu gibi, aile ve toplum yaşantısına eşit olarak katılma yetilerini de zayıflatmaktadır.

Kadınların erkeklere göre ikincil konumda olduğu veya kalıplaşmış rolleri olduğu fikrine dayalı geleneksel tutum ve davranışlar, aile içi şiddet ve istismar, zorla evlendirilme gibi yaygın görülen şiddet veya zorlama uygulamalarının sürmesine neden olmaktadır. Bu türden önyargı ve uygulamalar, kadınların korunmasının veya kontrol edilmesinin bir türü biçiminde cinsiyete dayalı şiddetin mazur gösterilmesine yol açabilmektedir. Bu türden şiddetin kadınların fiziksel ve ruhsal bütünlüğü üzerindeki etkisi, kadınların temel hak ve özgürlüklerden eşit yararlanamamaları ve bu hak ve özgürlüklerin bilgisinden mahrum kalmalarıdır. Cinsiyete dayalı şiddet eylemlerinin temel sonuçları, kadınların ikincil konumlarının sürmesinde etkili olmakta, siyasete katılım oranlarının ve eğitim, beceri ve iş imkânlarının düşük düzeylerde seyretmesine neden olmaktadır.

Eşitlik, Ortak Mücadeleyle Mümkün

Kadınlık ve erkeklik dediğimiz cinsiyet rolleri toplumsal ve kültürel olarak öyle kurgulanıyor ki bu sadece cinsiyetler arasında farklılığı yaratmıyor, aynı zamanda bunun kadına yönelik bir ayrımcılık biçiminde tezahür etmesine sebep oluyor. Cinsiyete dayalı işbölümünde kadınların yaptığı işlerle erkeklerin yaptığı işler farklıdır. Bu farklılıklarla birlikte, kadınlarla erkeklere yapılan muamelenin de farklı olduğunu vurgulamak gerek. Bu, kamusal alanda da, özel alanda da böyle. Onun için feministler her fırsatta özel alanın da aslında çok politik bir alan olduğu vurgusunu yapıyorlar.

Uzun yıllardır kadın hareketi içinde yer alan İlknur Üstün'e göre özel alanda başlayan eşitsizlik, büyük oranda kamusal alanda da tezahür ediyor. Üstün, ataerkil sistemde eşitsizliğin sadece sayısal düzeyde gündeme getirilmesinin yanlışlığına dikkat çekiyor ve kadınların, aynı "koşulları" paylaşımlarına karşın erkeklerin rahatlıkla edinebildiği "yaşama yetisinden" mahrum kalışını şu sözlerle anlatıyor:

“Farklılıkları gören bir politikanın hayata geçirilmediği her yerde sayısal eşitliğin olması da pek bir şey ifade etmiyor. Tamam, birisi özel alanın içerisinde otuz yıl boyunca çocuğunu çocuğunu pirüpak okula yollayabilir, kocasını çiçek gibi işe yollayabilir, dünyanın işini yapar ki bunun karşılığı yoktur, görünmez emektir. Otuz yıl boyunca da takdir ve teşekkür alabilir. Yaptığı işin de değersizleştirildiği, aşağılandığı bir otuz yıl yaşar. Zaten ben ne işe yarıyorum ki, ne yapıyorum ki, bunları da herkes yapar tarzı bir şey... Aynı süre içerisinde erkeğin edindiği, en azından işsiz bile olsa kahvehanedeki sosyalleşmesi ya da çalıştığında aldığı sosyal güvence vs. yanına kâr kalıyor. Bir süre sonra adamın şiddeti ya da ölümü veya kadının başka bir hayat yaşama isteği hâlinde karşılaştığı şey şudur: Karnını doyurabileceği ya da çoluk çocuğuna bakacağı bir geliri yoktur, dolayısıyla, kendini idame ettirebileceği, sağlık sorunlarını çözebileceği bir sosyal güvencesi yoktur, sosyalleşmesi de evin çevresiyle sınırlı olduğu için kendine başka kanalları açabileceği toplumsal kanalları yoktur. Dolayısıyla, varsa çocuklarının veya yakın akrabasının vicdanına kalır kadının hayatını sürdürebilme olanağı. Bu, insanın yüzüne tokat gibi inen bir sonuçtur. Hiçbir şey ters gitmeyebilir, bütün hayatını böyle sürdürebilir, ama hayatın, toplumun sunduğu bir sürü olanak kadınların yararlanamadığı olanaklardır. Son derece, ‘dar alanda kısa paslaşmalar’ şeklinde hayatını sürdürmesi, kendini geliştirebilme olanaklarından yoksunluğu getiriyor. Ya da çalışma olanaklarından yararlandığı, geleneksel kadınlık rolleri, kamusal alandaki hayatı evin devamı olarak o kadar iyi kurguluyor ki, orada da prestij, kariyer veya ekonomik gelir açısından son derece sınırlı bir alana hapsulüyor. Kadınlık rolüne aile içinde, ev içinde yüklenen anlam neyse işte onlar, iyi hemşire olurlar, iyi öğretmen olurlar, ama yönetici olmazlar. Çünkü onun bir bedeli vardır. Kamusal alanda var olmanın koşulu özel alanı ihmal etmektir aynı zamanda. Yani ikisini birden üstlenecektir.”

Üstün’e göre kadınlara sorulduğu zaman, pek çok alanda ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmeseler bile, aslında yapmak istediklerini hayata geçirmeye başladıkları andan itibaren, kendilerine yönelik ayrımcı uygulamalar başlıyor. Gece sokağa çıkabileceğini söyleyen bir kadın, bunu gerçekten yaptığında ve örneğin mahallesinden çıktığında, erkeklerin tacizine maruz kaldığını söylemek yeni bir fikir değildir. Ancak gündelik hayatta kadınlara yönelik bu ayrımcı ve “geleneksel” uygulamanın, muamelesinin, ne kadar farkında olduğumuz da bir soru işareti olarak önümüzde duruyor. İlnur Üstün, kadınların isteyip istemedikleri şeylerin de edinilmiş toplumsal cinsiyet

rolleriyle doğrudan ilişkili olduğu görüşünde. Üstün'e kulak veriyoruz: "Toplumsal roller dediğim şey, kadınlık ve erkeklikle ilgili cinsiyet rollerinin kurgulanışı, bizim sadece ne olduğumuzu, ne yaptığımızı değil hayallerimizi, ne yapmak istediğimizi de belirleyen şeylerdir. Dolayısıyla, aslında ayrımcılık denen şey, beni oluştururken çok ciddi bir biçimde devreye girmiş oluyor. Bir kız çocuğu küçükken hakkını istediğinde bağırpıp çağırdığında, ona iki tane patlatırlar ya da azarlayıp aşağılarlar. Kızın sen azıcık sus da otur, derler. Oğlan çocuğunun yırtıcılığı ya da talepkârlığı hoş karşılanır oysa. Dolayısıyla, ataerki, kadınların ne yapıp ne yapmaması gerektiğiyle ilgili sınırları, daha baştan itibaren kurgulamaya başlıyor."

Toplumsal cinsiyet rolleri elbette sadece kadınlar tarafından değil, erkekler tarafından da, küçüklükten itibaren ediniliyor. Onun için de aslında ataerki sadece kadınları değil, erkekleri de mağdur eden bir sistem. Zira ataerki, güçlü erkek figürü kurguladığı hâlde, bunun dışına çıkan erkekleri ezer ve dışlar. Bu uygulamaya maruz kalmamak için de erkekler, çizilen erkeklik modelinin dışına çıkamıyor ve aslında mağduriyetleriyle birlikte yaşıyorlar. İknur Üstün de aynı görüşü savunuyor: "Düşünsenize güçlü erkeklik figürünü. Bu kalıp tiplerin içinde kurgulanan rollere uymayanlarla ilgili şu tür laflar var: sümsük erkek, light erkek, kılıbık erkek, kazak erkek... Benim yoksulluk üzerine okuduğum pek çok şeyde, yoksulluğun delip geçtiği yerlerde kadınlar çocuklarıyla yalnız kalmış. Çünkü evin geçimini sağlama yükümlülüğünü üstlenen erkek, bu rolünü yerine getiremediğinde, çare olarak evini terk etmeyi buluyor. Çünkü kimse işsiz bir erkeği adamdan saymıyor. Dolayısıyla, ona, oradan çekip gitmek düşebiliyor. Bu çok ağır bir bedel. Dolayısıyla, bu sistem sadece kadını değil, erkekleri de mağdur ediyor. Ama tabii ki ağırlığı açısından birbiriyle karşılaştırılamayacak bedeller bunlar. Bu, sürekli toplumsal ve kültürel olarak yeniden üretilen ve öğrenme yoluyla içselleştirilmiş olan toplumsal cinsiyetin ta kendisidir. Toplumsal cinsiyet rejimi de zamanla değişen, dönüşen bir sistem. O yüzden de politik bir mesele zaten. Burada reddedilmesi gereken şey, insanların bu rollerin dışında bir sistem kuramayacağı fikri veya ideolojisidir. İnsan denen şey iradesiyle dönüştürme gücüne sahiptir ve nitelik de hiçbir şey başlangıçtaki kadar aynı değildir. Sürekli dönüşüyor. Dolayısıyla, politik örgütlenmeler, yani bireysel ve örgütlü olarak insanların bunu zorlaması, dönüştürmesi ve bunu yeni hâlde getirmesi gibi bir olanak her zaman mevcut. Aynı zamanda da feminist örgütlenme, bu sistemi dönüştürecek birtakım araçlar geliştiriyor. Verilen mücadeleyle eşitlik, farklılıkları gören ve ayrımcılığa son veren bir yapı hedefleniyor.

Bu, uluslararası sözleşmeler biçiminde tezahür ediyor. Yerel örgütlenmelerle, orada verilen mücadelelerle çeşitli yasal düzenlemelere, uygulamalara müdahil olmayla ortaya çıkıyor. Kendi ülkemizde de bunun çok somut örneklerini görebiliyoruz. Kadını 2006 yılına kadar birey olarak kabul etmeyen Türk Ceza Kanunu, bu tarihe kadar kadına karşı, kadının bedenine karşı işlenen suçları topluma karşı işlenmiş suçlar olarak kabul ediyordu, ama bu yasa, ciddi bir değişikliğe tabi tutuldu. Yasadaki değişiklik hemen hayata yansımayaabilir, ama bu çok önemli bir zemindir ve bu elde edildikten sonra öbürünün de gelmesi kaçınılmazdır bence.”

Toplumsal cinsiyet rejiminin bireysel veya örgütlü mücadeleyle değiştirilebileceği inancını taşıyan İlnur Üstün, şu görüşlerini de paylaşıyor bizlerle: “Toplumsal cinsiyet rejimiyle mücadele, aynı zamanda bir iktidar mücadelesidir. İktidar mücadelesi derken, feministlerin yapmaya çalıştığı ya da yapmak istediği şey iktidardan pay almak değil, ama o iktidar ilişkilerini kıran ve insanların insanca yaşayabileceği, ayrımcılığa uğramayacağı bir hayatı kurgulamak. Bu, bir başkasının iktidarını kırmakla mümkün. O bir başkası da erkektir. Dolayısıyla, bu iktidar ilişkisi, karar alma mekanizmalarında, kamusal alandaki çalışma hayatında ya da sağlık hizmetlerinden, eğitim olanaklarından, toplumsal fırsatlardan yararlanmada bir öncelik-sonralık meselesi kuruyor. İktidardakiyle iktidara bağlı olan, aynı zamanda denetleyen-denetlenen, özne nesne biçiminde de tezahür ediyor. AKP hükümeti döneminde devlet bakanlığı yapan Ali Babacan’ın, iktidarlarının birinci yılındaydı galiba, işsizliği çözüyoruz, yakında kadınlar evlerine dönebilecek dediğini hatırlıyorum. Aslında erkekleri iş sahibi yaptıklarını ifade ediyor. Ataerkil sistemle mücadele çok zordur, çünkü mücadele ettiğin sistem çok köklü ve güçlü bir sistem. O nedenle de dönüştürmesi, değiştirmesi kolay değil. Senin mücadele yükseldikçe onun buzları erimiyor. Tam tersine, çok daha direngen ve yeni stratejiler geliştiren bir yapıya dönüşüyor. Örneğin, siyasal karar alma mekanizmalarında kadın yok, oralarda kadın olmalı, dediğinde anında sana Mars’tan indirilmiş kadınlar getiriyor! Kendi kadınlarını getirme stratejisine başvuruyorlar yani. ‘Belanı mı istiyorsun, al sana bela’ diye önümüze konulan bir durum. Kadınsa al sana kadın yani. Ya da işte senin içinden seçtiği bir iki örneği sürekli hedef göstererek ya da işte kötü örnekler üzerinden kadınların beceriksizliğini ya da başarısızlığını, kirliliğini manşete taşıyarak yapıyorlar bunu. Ya da derin devleti bir kadın üzerinden kuruyor sistem. Kadını araçsallaştırıp kadının direncini bölüp parçalayabilecek çok iyi malzemeler yaratabiliyor.

Beri yandan, kadın hareketi açısından bakıldığında da şöyle bir tablo var ortada: 1980'lerdeki büyük ayrılıklar, Kemalistler, İslamcılar, Kürtler, Türkler meselesi gibi çok farklı kutuplardan birbirini görmemek, duymamak gibi bir anlayış zayıflamıştı. Bunun yerine, karşı kutuplar kurma hâlinin 90'lardan sonra çözüldüğü ve birbirini duymaya, anlamaya başlayan, mücadele üzerinden ortaklıklar kuran, ortaklıklarını da keşfetmeye çalışan bir yapı oluşmaya başlamıştı. 2000'lerin başı böyledir aslında. Bir yandan böyle bir yapı kurulmaya başlandı, öte yandan 80 sonrasında ilk radikal söylemiyle yapılan çıkışlar büyük ölçüde elimine edildi. İş feminizmi gibi bir şey doğdu. Başarıları yadsımıyorum. Bence Türkiye'deki en ciddi muhalif harekettir bu. Gündemi oluşturabiliyor, o gündemi şekillendirebiliyor, ama kendi içimize baktığımızda bunu daha politize ederek Türkiye'nin meselelerine müdahil olmak için yeterli ortaklık kurabildiğimiz söylenemez. Hele de şimdi, yani 2007 yılında, Türkiye'deki son milliyetçi, ırkçı hareketlerin yoğunlaşması, politik yapılanma kadın hareketini de çok etkiledi. Bu milliyetçi hareketin içinde olduğunu iddia eden bazı kadınlar bazı başka kadınları hedef göstermeye, vatan haini, bölücü ilan etmeye, suç duyurusunda bulunmaya başladı. Yani, Türkiye'nin genelinde yaratılmakta olan ayrışmada olduğu gibi kadın hareketinde de bir ayrışma noktası şu anda başlamış durumda. Ne yazık ki, örgütlemeye başladığın bir yerde çıkan sözler şöyle oluyor: 'Şurada da en çok AKP kadın aday gösterdi, biz bu sözü söylersek onların işine yarar.' Bir şeylerin aracı olmaktan korkuyor kadınlar, ama o bir şeyin adresi belli. Hani şunu söylemiyor: Ben sokakta kurtarmaya çalışıyorum bu vatani, şu adam mecliste kurtarmaya çalışıyor. Dönüp o adama hesap soracağına, ben mecliste sorayım sen sokakta sor diyeceğine, ona karşı sessiz kalıp, güç birliği yapıp hatta kendisini o anda meselenin öznesi olarak bile görüp karşıda belirlenmiş ortak hedefe karşı bir eylem içine giriyor.

Sen kendini bir yerde görmesen bile, birileri seni bir yerde görüyorlar. Tabii ki yerin belli. Feminist politikayı benimseyen bir kadın olarak başka bir yerde konumluyorsun kendini. Kimlik politikası yapmaktan kaçınıyorsun. Dolayısıyla, ileride bir ortaklık meselesine engel olacak mı, olmayacak mı sorusuna açıkçası benim çok net bir yanıtım yok. Biraz uğraşmaya, ama aynı zamanda çok dikkatli izlemeye ihtiyacımız var. Kadınlar kendi ezilmişlikleri üzerinden çok çabuk ortaklık kurabiliyorlar. Çünkü bütün siyasi partilerde, çok farklı kadınlar bir araya geldiğinde bu son örgütleme sürecinde, CHP'den, AKP'den, MHP'den kadın, partide emek vermiş, ama Ankara'dan gayet döpiyesli, bilmem kimin kızını aday olarak koymuşlar. Hepsı bundan muzdarip, bunu

yaşamış. İdeolojik olarak farklı görünseler de orada bir ortaklığı kuruyorlar. 'Dönüp de dur diyelim bu partilere' diye bir araya gelebiliyorlar. Ama birden bire vatan tehlikesindeki korku politikaları devreye sokulduğunda, o ortaklık dağılıbiliyor. Bu, Türkiye'ye özgü bir şey de değil aslında. Çünkü tüm ülkelerin kurtuluş savaşlarında, memleket meselelerinde çok yaşanmış, görülmüş şeyler. 80 öncesinde solda farklı mıydı zaten?

Eşitlik kurgusu daima kamusal alan üzerinden yapılıyor, özel alan üzerinden değil. AB'nin sosyal politikalarına baktığımda da kamusal alanda bir kadın erkek eşitliği kurgulanıyor. Özel alanda olan tamamen mahrem kılınmış ve bunun dışında bir şeymiş gibi. Hâlbuki özel alandaki eşitsizlik çözülmeden kamusal alanın çözülmesi gibi bir şey söz konusu olamaz. Bu kadar güçlü bir kurgu varken, özel alan senin mahremi olarak ilan edilmiş. Orası tamamen bireysel münasebetlerin yaşandığı bir alan olarak kişiselleştirildiği için feministler kişisel olanın politik olduğu vurgusunu yaptılar.

Siyaset, memlekette gücü ele geçirip başkalarını yönetmek için yapılan bir şey olarak algılandığı için benim hayatımla ne ilgisi olabilir, güçlü insanlar yönetecekler, kafaları neye basıyorsa ve neyi istiyorlarsa benim hayatımı ona göre belirleyecekler! Kapımdaki çöp, çocuğumun bir kreşe gidip gidememesi, bir spor kulübünden yararlanamaması, benim pazar çantalarını taşıyıp yakında bir yerde o arabaları sürebileceğim yüksek kaldırımlı bir yerlerin olmaması, sokak lambaları... Ya da bu herif beni terk etse de, dövse de, bilmem ne yapsa da sığınabileceğim bir yer var ya da benim devletten şöyle bir gelirim var falan diyememenin siyasetle nasıl bir bağı olduğunu kuramıyor. Çünkü orada kendiyile ilgili, kendi hayatıyla ilgili kararların verildiği ve orada kimler olursa ve onu nasıl yaparlarsa kendi hayatının buna bağlı olarak kolaylaşıp zorlaşacağını bilemiyor. Yani o ilişkiyi kurmaması onun cehaletinden çok egemen olan şeyin kendisini dayatma biçimiyle ilgili.

Bir kere kadın örgütlenmesinin daha politize bir örgütlenme olması gerekiyor. Kendisi gibi ayrımcılığa uğrayan, dışlanan kesimlerle güçlü bir örgütlenmesinin olması lazım. Bu bir araç tabii, hedef değil. En çok enerjimi emen, beni güçsüzleştirenin karşısında da iradeli olabilmek gerek. Karşısında güçsüz hissettiğin o iradeyi güçsüzleştirebilmek. Başka bir dünya mümkün, inanıyorum ve bunu sağlayabilmek de o iradeyi kurmakla mümkün. Bu da ancak daha politik bir örgütlenme hattı, daha farklı kesimlerin, farklı

yapıların güç birliğinde olması gerekir diye düşünüyorum. Ben bu hattın, bu kadar karmaşa ve kriz dönemi sonrasında doğacağına inanıyorum. Beni umutsuzluğa sürükleyen bir sürü şey var, ama umut verici şeyler de oluyor. Ufak ufak gibi görünen, ama bir takım insanlar var her yerde, ses çıkaran, inanan. Ben onların ilişkileneceğine, daha güçlü ve politik bir ses çıkaracağına, Türkiye'nin politik gündemini de belirleyip nasıl bir Türkiye hayal ediyorsak onu yaratmanın yolunu açacağına inanıyorum."

İlknur Üstün'ün çok sarih bir dille ifade ettiği bu "kadınlık durumu", kadına yönelik ayrımcı politikaların, geleneklerin, söylemlerin, fiillerin vs. ortadan kaldırılmasının veya kısa vadede azaltılmasının temel yolu, yine Üstün'ün altını çizdiği üzere, politik ortaklıklarla mümkünken, elbette ataerki, bu ortaklıkları dağıtmak için çeşitli yollara, yöntem ve hilelere başvurmaktan geri durmayacaktır. Ancak kadın-erkek eşitliğinin kurgulanabilmesi için, sonuç itibarıyla daimi bir mücadelenin oluşturulması gerektiğini de yine Üstün'ün açıklamalarından çıkarabiliriz.

"Yaşantımız Tekrarlanıyor"

Cinsiyete dayalı ayrımcılık örneklerine yaşamın her alanında tanık olabiliyoruz ne yazık ki. Aile içinde kadınlara yaşatılanlar ise, görünmezliğini sürdürüyor. İlknur Üstün'ün güncel siyasete yönelik eleştirilerinin ve tepkilerinin temelinde, tam da bu şiddetin önlenmesine dair eril siyasetin ve siyasetçilerin hevesizliği yatıyor. Aile içi şiddetin kadınların kaderi hâline getirildiği bu sistemde, aşağıda meramını okuyacağımız Adile'nin kaderi hem sıradan hem daimi... Annesi babasından; kendisi, kocasından; kızı da damadından dayak yiyor, aynı muameleyi görüyor. Onun için de Adile şu önemli tespitte bulunuyor: "Yaşamımız tekrarlanıyor."

42 yaşındaki Adile'nin hikâyesi, belki de bizi hayretler içinde bırakacak, ama aslında cinsiyet körü olmadan, ataerki gözlüklerimizi çıkarttığımızda mahallemizde, apartmanımızda ve hatta kendi evimizde de görebileceğimiz bir hikâye... Mardin'in Derik ilçesinde doğan ve yirmi yıllık evliliğini nihayete erdirip Diyarbakır'a yerleşen Adile, kız kardeşlerinin ortancası. Erkek çocuk yapması için bir hayli çaba göstermek durumunda bırakılan kadınlardan biri o. Kız çocuğundan sonra erkek çocuk doğurmaya nail olabilmiş neyse ki. Kocasından gördüğü şiddetten kurtulabilmiş ama erkeklerin gazabı, yaşamının bir parçası olmayı sürdürmüştü. Adile'nin annesi ve kızı "erkeklerinden" şiddet görmeye devam ediyor. Adile, isminin karşılığı olan adaletin, kadınlar

için işlememesine isyan etmiş sıra dışı, sıradan bir ev kadını... Acıları anlatmak için tahsile gerek olmadığını kanıtlayan dilinden dökülen şu çarpıcı sözlere kulak verelim şimdi:

‘‘Bir erkek çocuk için beş doğum yapıyorsan ayırım baştan vardır. Bizde erkek çocuk doğunca kurbanlar kestirmişler. Erkek çocuklar bizden küçük olduğu hâlde biz hizmet ederdik. Kardeşim okula gitmediği için ben okula gittim. Yoksa babam bizi okutmuyordu. Ben zorla beşinci sınıfı bitirdim. Çok zeki bir öğrenciydim. Sürekli babam ‘Bunun beyni erkeğe geçsin’ diyordu. Kardeşim okuldan kaçtığı için yerine ben gittim. Sonradan devam etmeyi de çok istedim, ama olmadı. Müdür bile babamla konuşmuştu. Her okul açılışında anamla babam kavga ederdi. Babam ‘Gitmesin’, anamsa ‘Hiç olmazsa ilkokulu bitirsin’ diyordu. Zorla daha diplomamı almadan beni nişanladılar. 12 yaşındaydım. Halamın oğluyla nişanladılar. O ise sadece benden iki yaş büyüktü, o da çocuktuktu yani. O yaşta nişanlı olmaktan utanıyordum, arkadaşlarımın içine gidip diplomamı bile alamadım. Gittiğim ev kalabalıktı. Sonra dayak başladı. Eşim sürekli şiddet kullanıyordu. İkimiz de çocuktuk. Aile bizden çok şey bekliyordu. On altı yaşında ilk çocuğumu kucağıma aldım. Çocuğum olduktan sonra sorunlar daha da büyüdü. Benim çektiklerimi artık çocuğumla çekmeye başladık. Bıçak darbesi yemişim, başım kırılmış, burnumda kemik yoktur. Ameliyatlıdır burnum, birkaç yerden kırılmış çünkü. Alnımdaki bu iz, kaburgalarım... Hepsi dayaktan...

Bu dayağa rağmen 20 yıl evli kaldım. İki oğlum, bir kızım oldu. Çaresizdim. Babamın evine geliyordum, beni geri gönderiyorlardı; eve geri gittiğimde yine şiddet görüyordum. Sığınacak kimsem yoktu. Sürekli şiddet vardı. Kendi kendime, ‘Bir gün olsun gözlerim morarmadan bir insanın yanında otursam’ diyordum. Utanıyordum. O kadar kötü geçti ki 20 yıl. Hani şu paspasların üstündeki demir çubuk var ya, o eğri olmuştu. Beni onunla dövüyordu. Petrolde çalışıyordu, işi iyiydi, ama bize bir şey vermezdi. Ben el işi yaparak çocuklarımı okula gönderiyordum. ‘Büyük oğlum liseyi bitirsin, kendi ayaklarımızın üzerinde duralım, ben bırakacağım’ diyordum. Bir bayram günü kafama tak etti. Kocam, akşamdan, ‘Ne lazımdır?’ dedi, liste yaptım verdim, yine getirmedi. Sabah kalktığında ‘Niye çörek yapmadın?’ dedi. ‘Ben yazdım, sen getirmedi’ dedim. ‘Vay sen bana nasıl karşılık verirsin’ diye başladı. Bazen bir şeyler kendiliğinden olur. Ben o gün içimden dedim ki ‘Ben bugün dayak yemeyeceğim. Kendimi dövdürmeyeceğim.’ O tartıştı benle, yine saldırdı. Paspasa gitti. Bağırđım,

'Bir daha senden dayak yemeyeceğim' diye. 'Sen nasıl cevap veriyorsun?' dedi. O arada yüzümü morartmıştı zaten. Paspas elindeyken, 'Onu indir' dedim. O anladı ki her şey bitmişti. Benden karşılık beklemiyordu. Paspası indirdi. O gün hayatımın dönüm noktası oldu. Çocuklarım da benle aynı durumdaydı. Şiddet, korku; kızımın burnu da aynı benimki gibi kırılmıştı. Bana dedi ki; 'Madem böyle, bitmiştir'. Ben de 'Tamam' dedim. 'Yeter artık' dedim. Artık dilim çözülmüştü. 'Beni değiştirmeliydin' dedi. Ben onu nasıl değiştirebilirdim ki! İnsan kendini değiştirmedikten sonra... İçimde biriken her şeyi yüzüne haykırdım. Sonra dövmedi beni; dedi 'Bitmiş'. Daha sonra mahkeme açtı. Bize celp gönderdi. Benim aklım yerinde değilmiş, sosyal yaşamı nedeniyle, dayısının kızı olmam nedeniyle şimdiye kadar boşamamış, ben ilkokul mezunuyum, geçimim yokmuş, çocuklara bakamazmışım. Böyle şeyler. Mahkeme için ben de gittim kendi çabamla bir avukat tuttum. Varlıklısıdır ya bir şey olur diye... On beş sene önce ha! Mahkemede varlıklı olduğu hâlde bir şey elde etmedi. Benim avukatım da iyi çıkmadı. Birinci mahkemeden sonra mahkeme üç sene ertelendi. Ben kardeşimin yanındayım, kapıcılık yapıyor. İş yok, güç yok. Çocuklarımı zaten okuldan çıkarmıştım. Adamlar gönderdi, çocukları versin diye. Ben dedim: 'Çocukları çok düşünüyorsa onları okutmak için yetecek kadar para versin'. İki tane evi var, bi tanesini bana versin. Evlenecekmiş; 'Bir evi bana verirse boşarım onu' dedim. Gittik notere, bir protokol hazırlamış, imzaladık. Anahtarı verdi elime. On beş senedir çocuklarıma ben baktım. Okuldan çıkardığım için doğru düzgün okumadılar. Benle oğlum çalıştık. Tekstilde de çalıştım, paramızı ordan vermediler. En çok çocuklarımı okutamadığımı üzülüyorum. En küçük oğlum 22 yaşında, asker şimdi. Büyük oğlumu evlendirdim, Allah'a şükür iyidir.

Kızımı evlendirdim. Artık kader mi desem, bana uyguladıkları baskıyı ona uyguluyorlar. Ben, o acıyı kızıma çektirmem. Hamiledir. Evde tuttum, göndermedim. O da şiddet gördü. Altı aylık evlidir, o da aynı. 22 yaşında evlendirdim. Şimdi gitmese ben, ona da bakarım, çocuğuna da. O da kocasını seviyor, bilmiyorum artık onu ne yapacağım. Ben nefret ediyordum. Kocasını işsiz güçsüzdür. Yaşantımız tekrarlanıyor. 'Ben akrabaya vermem' dedim, yabancıya verdim, o da böyle oldu. Çok şükür oğlum iyidir. Oğlum benim yaşadıklarımın tanık olduğundan, kendisi konuştuğunda bile şiddetten uzak, hanımıyla iyi geçiniyor. Kendisi bile diyor ki, 'İnsan tartışabilir, ayrılabilir ama şiddet asla!' Benim neler çektiğimi biliyor. Babasının bana pis küfürleri attığını görmüştü çocuk, o yüzden çok şükür iyidir. Ama kızım şiddet gördü. Yeni başlamış, hafif-

tir, ama benimki de böyle yavaş başlamıştı. Çevreme baktığımda hepimiz aynı acıyı çekiyoruz. Ablam hâlâ şiddet görüyor. Eşi çenesini kırdı. Hamileydi, tekme vurdu, çenesi böyle yerinden çıktı. Bir ay boyunca 9 aylık hamile ablam çenesini kancalarla tutturmuşlardı, oradan sadece su alabiliyordu. Ablam hâlâ hastadır. Bütün dişleri söküldü. Gözleri görmez oldu. Benden üç yaş büyüktür, ama 60 yaşında gibi görünür. Son zamanlarda kadınları sadece dövmüyorlar, öldürüyorlar. Kadın her yerde aynıdır... Birçok insan okuyor, ama insanlıklarını kaybediyorlar. Babam da aynı şekilde anneme şiddet uygulardı. Annem de yetimdi. Gidecek yeri yoktu, babam 70 yaşında ve hâlâ 64 yaşındaki anneme şiddet uyguluyor. Babam kızdığı zaman elinde ne varsa anneme fırlatıyor...”

CİNSEL YÖNELİME DAYALI AYRIMCILIK⁷

Ataerki, aynı zamanda egemen bir cinsiyet rejimini sürekli ayakta tutma çabasına işaret eder. Dolayısıyla, egemen cinsel yönelimlerin dışına çıkan bireyler, "ahlaksız", "hasta" veyahut "sapık" olarak addediliyor ve dışlanıyor. Birey, toplumsal rollerinin dışına çıktığında veya cinsel yönelimini bu rollerin dışında oynadığında, gerek toplumsal gruplar gerekse bizzat devlet ve "bilim" tarafından, çeşitli ayrımcı uygulamalara maruz kalıyor.

Türkiye'deki eşcinsellerin örgütlerinden biri olan Antalya Gökkuşuğu'nun internet sitesinde pek çok bilim adamının cinsel yönelimin erken yaşlarda karşılaşılan biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin birbiri ile etkileşimiyle şekillendiği görüşünde hemfikir oldukları belirtilir. Yapılan çalışmalar, bazı insanların uzun süre eşcinselliğini heteroseksüelliğe dönüştürmeye çalıştığını, fakat "başarısız" olduğunu ortaya çıkarmıştır. Eşcinselliğin bir hastalık veya kusur olarak algılatıldığı ve yaşam boyu çeşitli durumlarda zulme maruz kalınmayı meşru kılacak toplumsal pozisyona tekabül ettirildiği bir rejimde, eşcinsel bireylerin kendilerini bu "hastalıktan" kurtarma çabasının kendisi bile, olağanüstü bir acı ve zulme işaret eder.

Cinsel yönelime dayalı ayrımcılık "homofobi" olarak adlandırılır. Homofobi, genel anlamıyla eşcinsellere ilişkin olumsuz duygu, tutum ve davranışlar olarak tanımlanır. Yazık ki, homofobi sadece erkeklere değil, ataerkinin birincil hedeflerinden olan kadına da sirayet eden bir ayrımcılık örneğidir. Orta sınıftan çalışan bir kadının, eşcinselliğe dair yorumunu okuyup, toplumsal düzlemde homofobik yaklaşımların mantığı açıklamasına bakarak bunu daha somut bir biçimde anlamaya çalışalım:

"Biz Müslüman kesimiz. Türkiye'de gelenekler görenekler ağır basar. Biz erkeği-bayanı biliriz. Başka bir şeyi bilmeyiz. Bayan çocuğuna süt verecek, erkek evine ekmecek getirecek, geleneğimiz böyle. Hatta erkek çocuk olduğunda niye seviyoruz, çünkü erkek çocuk soy sürdürecektir. Eğer birisi erkek çocuğunu erkek olarak yetiştiremiyor, çocuk benliğini kazanamıyorsa, çocuk affedersiniz eşcinsel oluyor. Dinimize aykırıdır. Kuran'da da var. İslam'da Lut kavmi var. Allah'ın gazabıyla onlar yok oldu. Şimdi

⁷ Prof. Dr. Melek Göregenli'nin bu bölümdeki görüşleri, *Radikal* gazetesinin 15 Mayıs 2006 tarihli sayısında yayımlanan makalesinden alındı.

hem bu azabı bil hem de eşcinselle saygı göster; bu olmaz. Tamam, şiddet yapmam, linç yapmam, ama uzak dururum; yakınımında olmasını istemem.”

Vicdani retçi Mehmet Tarhan'ın başına gelenler ise homofobinin kurumsallaşmasına işaret ediyor. Askerî Yargıtay Daireler Kurulu, vicdani retçi Tarhan'ın davasıyla ilgili gerekçeli kararında, “Eşcinsellik psikoseksüel bozukluktur” saptamasını yapmıştı. Mehmet Tarhan, vicdani ret hakkını bir eşcinsel olarak değil, bir vatandaş olarak kullanma iradesi göstermiş, ancak bu süreç içinde eşcinselliğine ilişkin kurumsal algılamayla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Zira askerî sistem, ancak ve ancak Tarhan'ı “psikoseksüel bozukluk” nedeniyle askerlikten muaf tutabileceği ve Tarhan'ın vicdani reddiyle birlikte oluşan kamuoyu tepkisini dindirebileceği için, kendisini “Eşcinselim, o yüzden askere gitmeyeceğim” açıklamasını yapmaya zorlamıştı. Ayrıntıları Tarhan'dan dinleyelim:

“8 Nisan 2005 tarihinde İzmir'de tutuklandım ve önce görevli askerler nezaretinde 10 Nisan 2005'te Tokat'taki bir askerî birliğe, 11 Nisan'da da Sivas Askerî Mahkemesi'ne çıkarıldım ve bu mahkemenin kararı uyarınca Sivas Askerî Hapishanesi'ne götürüldüm. Kısa bir süre sonra askerî hastaneye sevk edildim ve ordu ile bu defa da eşcinsel kimliğimle yüzleşmek durumunda kaldım. Vicdani ret deklarasyonumda eşcinsel olduğumu belirtmiş ve ordunun eşcinsellere dönük saldırgan ve onur kırıcı tavrını da protesto etmiştim. Çünkü hâlen TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) Sağlık Yeteneği Yönetmeliği'ne göre eşcinsellik bir hastalık. Ayrıca bu durumun ‘resmî belgelerle kanıtlanması gereklidir.’ Bu resmî belgeler, anal muayene raporları, psikiyatrik raporlar ve kulağa inanılmaz gelse de cinsel ilişki anında çekilmiş resim ya da video kayıtlarıdır. Eşcinsel bireye doğrudan saldırı anlamına gelen bu uygulamaları elbette kabul etmedim ve bu kabul etmeyiş karşıma cezamı ağırlaştırıcı bir neden olarak çıktı. Tahliyeme dek, askerî makamlar tarafından, ‘çürük’ raporu almam yönünde baskı ve telkinlere maruz kaldım.”

Aslında sırf Tarhan'ın bu anlatımı bile, eşcinsel bireylerin karşı karşıya kaldığı ayrımcı, dışlayıcı ve aşağılayıcı muamelenin boyutlarını anlamamız için yeterli gibi görünüyor. Fakat homofobi konusundaki araştırmalarıyla da tanınan akademisyen Melek Göregenli'nin görüşleri de homofobiyi daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor. Göregenli'ye göre eşcinsellerin toplumda karşılaştıkları ayrımcılık, önyargılar ve kalıp yargılar, özel-

likle eşcinsellerin cinsel kimliklerini gizlemeden görünür olmayı daha çok tercih etmeleriyle neredeyse doğru orantılı olarak artıyor. Göregenli, bunun sadece eşcinsellerin değil, adil ve özgür bir yaşamı savunan herkesin sorunu hâline geldiğinin de altını çiziyor.

Göregenli'nin aktardığına göre eşcinsellere karşı önyargı ve tutum konuları 1970'li yıllarda, sosyal bilimler ve özellikle psikoloji alanında çalışma yapan araştırmacılar tarafından ele alınmaya başlandı. Psikolojide homofobiye ilişkin ilk kavramsallaştırmalara bakıldığında, bu olgunun zihinsel bir düzensizlik olarak, eşcinseller veya eşcinselliğe ilişkin irrasyonel korkularla ilişkilendirilerek bireysel bir patoloji olarak algılandığı görülüyor. Oysa bugün homofobi, kişisel bir korku ve irrasyonel bir inanç olmanın çok ötesinde, kültür ve anlam sistemleriyle, kurumlar ve sosyal geleneklerle ilişkili olarak ele alınması gereken politik bir alanda oluşan, gruplar arası bir sürece işaret ediyor.

Homofobi, daha bireysel (kişilik, benlik algısı, bilişsel yapılar vb.) süreçlerin de etkilendiği, eşcinsellerin bir dış grup olarak kavramsallaştırılması sonucunda oluşan ve belirli stereotiplerin eşlik ettiği bir gruplar arası ilişki ideolojisi olarak görülebilir. Homofobik ideoloji kendiliğinden kişisel bir özellik olarak değil, belirli bir sosyo-kültürel bağlam içinde oluşuyor. Kültürel ve bireysel koşullar ve süreçlere dayalı bütün köklerine rağmen pek çok sosyal psikolog, homofobinin ırkçılık ve seksizme bağlantı kurularak anlaşılabilceğini düşünüyor. Homofobi, bu anlamda seksizmin (cinsiyetçiliğin) önemli bir silahıdır. Heteroseksüellikten farklı cinsel yönelimlere sahip insanlara karşı şiddet, erkeklığın, bir anlamda cinsiyetçi kullanımıyla "insanlığın korunması ve kontrolü" için bir mekanizma hâline geliyor.

Göregenli, pek çok ampirik çalışmanın bulguları, önyargı ve negatif stereotiplerin, ideolojilerin kutsamasıyla, dışlanan gruplara yönelik değişen biçim ve içeriklerde "şiddetle" hayata geçirildiğini, ayırışmayı kutsayan ideolojilerin geleneksel değerlerle beslenen yeni bir tür "muhafazakârlık" olduğunu öngörmemize yol açtığını söylüyor ve şöyle devam ediyor: "Genelde 'sağ' olarak nitelendirilebilecek dünya görüşlerinin, ayrımcılığı besleyen değerlere daha yakın olduğunu bilsek de, yani bir faşizm türünün, 'sembolik faşizmin' arka planını oluşturduğu ve bu dünya görüşünün sadece 'sağ' ideolojileri kapsamadığı düşünülebilir. İnsanlar ya da gruplar arası hiyerarşinin doğal olduğuna, bazı grupların diğerlerinden âdeti doğal olarak üstün olduğuna ilişkin inançlar-sosyal üstünlük yönelimi-sembolik faşizmi besliyor."

Radikal gazetesinin 15 Mayıs 2006 tarihli sayısında homofobiye dair görüşlerini aktaran Göregenli, şunları belirtiyor:

“İnsanların farklılıkları algılaması ve temsil etmesi, dolayısıyla, gruplar arası ilişkilerin oluşmasında önemli bir başka süreç de, insanların ve grupların farklılıklarının açıklanmasında kullanılan kategori ve inanç sistemleridir. Sosyal psikolojide ‘özcü inançlar’ konusundaki ilk tanımlar 1950’li yıllar gibi oldukça erken tarihlere dayanır. Bir grubun özüne dair inançlar taşıma, önyargılı kişilik, katı, dikotomik ve belirsizliğe karşı toleransı düşük bir bilişsel stilin göstergesidir. Özcü inançlar genel olarak önyargılı tutumlarla birleşir ve önyargılı bilinç durumunun bir ögesini vurgular: Sosyal kategorilerin doğasına ilişkin inançlar. Grupları birbirinden değişmez özelliklerle ayırmaya götüren sınırları güçlendiren ve farklılıklar üzerinde kurgulanan özcü inançlar, yalnızca ayrımcılığa uğrayan gruba karşı kullanıldığında ayrımcılık ideolojisini beslemezler, aynı zamanda ayrımcılık yapan grubun üyelerinin tek tek kendilerinin ya da grubun kimliğini inşa etme sürecinde kendi özlere dair kalıcı inançları da aynı tür ayrımcılığı besleyebilir. Yani heteroseksüel olmak eşcinsel olmak kadar önemli ve ‘öz’e dair bir özellik hâline gelir ve egemenlik ilişkisi bu öz etrafında kurulur. Bütün bu sosyal psikolojik süreçler eşcinsellere karşı ayrımcılığı anlamamıza yol açıyor, fakat en az bu kadar önemli bir başka gerçekliğe daha dikkatimizi yöneltiyor. Farklı ve egemen olmayana karşı önyargı ve kalıp yargılardan beslenen ayrımcılık kendisini sadece homofobi olarak göstermiyor. Yapılan pek çok araştırma aynı genel bulguya işaret ediyor. Homofobi, genel olarak cinsiyetçilikle, otoriterlikle, sistemin meşrulaştırılmasıyla, yani kısacası özgürlük ve adil bir hayatın önündeki her türlü zihniyete dair engelleyici zihniyet yapılarıyla doğrudan ilişkilidir.”

“Umut, Kızları Daha Çok Sever”

27 yaşındaki Umut Güner eşcinsel. Güner, Türkiye’de cinsel kimliğini açık etmiş az sayıda eşcinselden biri. KAOS GL Derneği’nde proje koordinatörü ve Uluslararası Af Örgütü’nün aktif üyelerinden biri olan Güner’in anlattıkları Türkiye’de eşcinsellerin maruz kaldığı ayrımcılığı özetlemeye yetiyor:

“Kendi aramızda tartışırken ayrımcılığı, aynı atmosferde, farklı kişilerin nefes almasının engellenmesi olarak tarif ediyoruz. Hepimiz bazen nefes almakta güçlük çekiyoruz. Doğrudan bana yapılmış bir ayrımcılıkla karşılaşmadım, ama hayatımda daha

çok gizli ayrımcılık yaşıyorum. Mesela, devletin, eşcinsel olduğum için beni korumasından kaynaklı bir ayrımcılığa maruz kalıyorum. Zaman zaman diğer sivil toplum örgütlerinde, eşcinsellerin olmadığı örgütlerde, örneğin Uluslararası Af Örgütü'nde (UAÖ) de 'gizli' ayrımcılık olabiliyor. İnsanların benimle eşcinselliğim üzerinden ilişkililiyor, eşcinselliğimin bir sorun olarak algılanıyor olması, hayatımızı zorlaştırıyor. Örneğin, UAÖ'nün ilk toplantılarına gitmeye başladığımda iki kişi, muhafazakârdindar sayılabilecek iki üye, toplantılara gelmemeye başlamış ve direkt benim Umut Güner olarak değil de eşcinsel olarak geliyor olmamı neden göstermişlerdi. UAÖ'den iki arkadaşım 'iyi niyetli' olarak 'Umut, bu sorunu nasıl çözeceğiz?' diye sormuşlardı. Bu beni çok rahatsız etti. O iki insanın örgüte gelmemesi değil ama bunun bana 'iyi niyetle' soruluyor olması rahatsız etti beni! Çünkü o kişi benim gelmememi talep ediyor, öyle bir önkoşul koyuyor, arkadaşlar da 'Bu sorunu nasıl çözebiliriz?' diyorlar. Ben de 'Benim sorunum değil, arkadaşların insan haklarıyla ilgili sorunları var' dedim. Bu tip tek tük olaylar var aslında. Geçenlerde yine benzer bir şey yaşadık. Ben mail listesi üzerinden, eşcinsellik ve insan haklarıyla ilgili gelişmelerden grubu haberdar ediyorum. Ki bunu her zaman eşcinsellerle ilgili değil, kadınlarla, Romanlarla ilgili de yapıyorum. Gruptan biri doğrudan, 'Eşcinsellerle ilgili haberleri orada görmek istemiyorum' dedi ve onun olduğu ortama mail atmamamı söyledi. Oysa orası ortak bir platform ve benim o mailleri atmam aynı zamanda UAÖ'deki görevimin tanımlanmış bir parçası. Tartışırken üslupta şunu fark ettim: Aynı yerde, aynı mahallede yaşıyor olduğumuz o kişi farklı bir yerde duruyor. Farklı bir çerçevede. Eğitim durumu daha kötü olsaydı beni dövebilirdi. Bana bıçak bile çekebilirdi. Bana Af Örgütü'nün mail listesi veya herhangi bir sivil toplum örgütü mail listesi üzerinden gösterebileceği en büyük şiddet zaten 'Bu tarz mailleri atma' demek. Hatta daha sonraki maillerde şunu ifade etti: 'Ben eşcinsellerin öldürülmemesi gerektiğini düşünüyorum, ama örgütlenmesine karşıyım'. Bir de şöyle bir tecrübem olmuştu: Kürt meselesi ile ilgili, daha doğrusu adil yargılanma broşürümüz vardı. Broşürün standı konulması tartışılıyordu. Ben konulmasını söyledim ve hatta fazlasıyla ısrar ettim. Biri bana, 'Her yerde eşcinselliği neden devreye sokuyorsun' dedi. Yani onun kafasında eşcinseller, Kürtler vs. aynı şeye tekabül ediyor. Bir eşcinsel, Kürtlerle ilgili bir faaliyette bulunduğu anda, eşcinsel olduğu için yapıyordur, sanıyor.

Bu tarz şeyler yaşanıyor, ama bunların dönüşebilir şeyler olduğunu düşünüyorum. Ama bunlar sivil toplum içinde mücadele ederken beni çok zorlamayan, üzmeyen şeyler. Sürekli eşcinsel komün ve dernek içerisinde beslendiğim için daha rahat, daha

kolay atlatabiliyordum, ama benim dışımda bir eşcinselin benzer yaklaşımlarda daha fazla sorun yaşayacağını biliyorum... Ben 10 sene boyunca sokakta takı tezgâhı açtım ve eşcinselliğimi gizlemiyordum. Bu, politik bir tavırdan çok rahat yaşamamla ilişkiliydi. Sokakta eşcinselliğin sorun olacağını zannediyordum ama doğrudan şiddet yaşamadım. Sadece bir kere biriyle kavga ettim, ertesi gün de dayak yedim. Eşcinsel olduğum için dövmediler, ama dayak atarken izleyici toplayabilmek için eşcinselliğimi de bahane ettiler. Çok ağır biçimde eşcinselliğe referans veren küfürler ettiler. Bunu yapmalarının nedeni kavagaya üçüncü bir kişinin girmesini engellemek içindi... Orada eşcinselliğim araç olarak kullanıldı.

Aslında benim şöyle komik bir durumum var. Ben eşcinselliği ailemin dikkatini çekene kadar normal bir şeymiş gibi yaşıyordum. Ailem bana haber vermeden, psikiyatristlere gitmeye başlamış, bana da konuşma bozukluğum yüzünden beni doktora götürdüklerini söylüyorlardı. Ben ortaokula kadar eşcinselliğimi rahat yaşadığımı düşünüyorum. Erkeklerden hoşlandığım, beraber olduklarım ya da âşık olduklarım oldu. Lisede ise benim için 'top' denildiğini biliyordum. Liseden sonra Burdur'da yaşadım, orada öğrenci örgütlenmesi içerisine gidip geliyordum. Rahattım, çünkü daha demokratik insanlar vardı. Ama üniversiteye geldiğimde, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Bölümü'nde yine 'ibne' ve 'top'tum... Bu süre içerisinde çocukluğumdakinden daha fazla sorun yaşadım.

Ailem ilk başta hayatımı kısıtladı. Eve giriş çıkış saatlerim belirlendi. Cep telefonum olduğu hâlde evinde kaldığım kişilerin telefonlarını vermem gerekiyordu. Hani erkek arkadaşlarımla sosyal ilişkilerim de sorun oluyordu. Ama bu, bir aşama sonra bitti. Ekonomik özgürlüğümün olması bazı şeyleri benim açımdan kolaylaştırdı. Hani iki gün boyunca eve gitmediğimde parasız kalmama ihtimalim onların sınırları geçmesini sağlıyordu. 2004'te evden ayrıldım. Sevgilimle beraber yaşıyorum. Ailem bunu biliyor, ama sevgilimi ailenin bir parçası olarak değil 'Umut'un arkadaşı' olarak kodluyorlar. İkimiz de birbirimizin ailesiyle görüşüyoruz. Ama şöyle oluyor: Her buluşmada ilk defa tanışmışlar gibi tekrar aynı sorular soruluyor ve bir yerde muhabbet kesiliyordu.

Üniversite yıllarım, çok yalnız kaldığım bir süreç. İnsanlar beni izole etse de asıl benim insanları izole ettiğimi düşünüyordum. Çok ilişkilene taraftarı da değildim. Onlar beni 'öyle' gördükleri için 'Hayır, ben böyleyim' tavrımı da yoktu. Kendi kabuğu-

ma çekiliyordum. Muhafazakâr öğretmenlerimin derslerinde daha fazla sorun oluyordu. Hani sosyal demokrat düzeyi bile benim rahat edebildiğim derslerdendi. Belki de babam çok sert karakterli olduğundan ve öğretmenleri tanıdığından... Mesela, şöyle bir şey yaşamıştık: Abim kırmızı gömlek giyiyor diye ona 'Alevi misin?' diye takılıyorlardı. Alevilerle çok ilişkimiz vardı.

Ama 'Umut, kızları daha çok sever' veya grup çalışması yapılacağı zaman, 'Umut, kızlarla beraber yapar' gibi gizli gizli okul başarıyı olumsuz etkileyen şeyler vardı. Edebiyat gibi sosyal bir derste başarısız olmam bu yüzden. İngilizcede bir dönem hocam değişmişti; bir önceki beni çok beğenirken diğeri benim terbiyesiz, ahlaksız olduğumu anneme söylemişti. Hocalar da maço kültürün etkisindeydiler. Demem o ki, farklı koşullarda ayrımcılık yaşayabiliyorsunuz. Mesela, politik olarak yollarımızın keşiştiği herkesle uyumluyuz, ama yollarımın keşişmediği bir kısım eşcinsel de var. Sokakta tezgâh açıp çalışmayı politik olarak tercih ediyorum ve işsiz kaldığım için bu işi yapıyorum. Bu iş benim sevdiğim ve beğendiğim bir işti. Bunun üzerinden üst sınıfta kendini tanımlayan bir eşcinselin kafasında hiyerarşi kurup bu hiyerarşisinin Kaos GL'de bile bir karşılığının olabileceğini düşünebiliyor. Neticede o beyaz yakalı, bense işportacıyım! Ki eşcinsellerin ayrımcılığa uğradığı en büyük alanlardan biri bu sınıfsal farklılıklardır. Bunlar bizi bölüyor, bizi birbirimizden uzaklaştırıyor. Eşcinselliği politik bir mücadeleden uzak düşünenler, daha çok ayrımcılığa uğramamıza neden olabiliyor. Homofobi Karşıtı Buluşma çerçevesinde bir forum düzenledik. Türkiye'nin her yerinden eşcinseller geldi. Orada biri, eşcinselliğin 'doğru düzgün' insanlar tarafından temsil edilmesi gerektiğini söyledi. Ben de bundan neyi kastettiğini sordum. Mesela, benim kadar şişman olmaması mı gerekir 'doğru düzgün' bir eşcinselin? Ya da 'Türkçeyi benden daha iyi mi konuşmalı?' diye sordum. İngilizce bilmesi mi gerekiyor? Aslında bir çeşit 'beyaz eşcinsel' öyküsü tekrar yaratılıyor. Bunu biz Kaos GL'de daha yoğun bir şekilde yaşayabiliyoruz. Ofiste insanları istihdam ederken, kalifiye olan eşcinseller yerine kalifiye olamamış insanları da istihdam etmeye çalışıyoruz. Bu bizim için dönem dönem fazla iş yükü de getirebiliyor, ama zaman içerisinde kalifiye insanlar olarak mücadele ediyorlar. Proje eğitimi almış biri yerine daha küçük projelerle uğraşmış birini yetiştirmenin daha anlamlı olacağını düşünüyoruz. Mesela bir arkadaşımız Fransız Dili ve Edebiyatı mezunu. On sene boyunca fuhuş yapmış, artık fuhuş yapmak istemediğini belirtti; biz de onu istihdam ettik. Onun yapacağı iş Kaos GL ile eşcinseller arasında bir köprü kurmak. Her ne kadar Kaos GL sosyo-ekonomik

açıdan tüm eşcinsellere şemsiyesini açtıysa da, bir yerde daha alt sınıf eşcinsellerin kendilerini çok rahat hissetmedikleri bir yer. Onlar en rahat belki benim yanımda olabiliyorlar, benim olmadığım zamanlarda rahat edemediklerini kendileri söylüyorlar. İşte o arkadaş onlarla bizim aramızda köprü olacaktı, ama biz kimseye şunu anlatamadık: Niteliği ne olursa olsun ofiste hepimiz aynı ücreti alıyoruz! Bunun nasıl böyle olduğunu anlamıyorlar, çünkü kafalarından eşcinsellerin kendilerini 'beyaz' hissetmeleri gerektiği fikri geçiyor.

Ayrımcılıkla mücadeleyi düşe kalka öğreniyoruz. Bize başvuru geldiğinde değerlendirebiliyoruz, ama beş sene öncemize baktığımızda, bir sürü şeyi görmezden geldiğimizi düşünüyorum. İmkânlarımız çok iyi sayılamazdı ama. Sadece parasal ya da teknolojik imkânlar değil, vizyon- misyon olmadığı için de sorun yaşıyorduk. Birilerinden yardım alabileceğimiz bilgisine sahip değildik. Diğer sivil toplum örgütlerine ilişkilenecek altı senelik sürece dayanıyor. Ben Kaos GL'nin ilk dokuz yıllık sürecini, kadın hareketinde olduğu gibi bilinç yükseltme toplantıları olarak değerlendiriyorum. Geriye dönüp baktığımızda çok güzel etkinlikler de var, ama kaç kişinin uğradığı ayrımcılıkla doğru-düzgün mücadele etmişiz diye baktığımda, aslında geçmişte çok fazla bir şey yapamadığımızı görüyorum. Bilgiye ulaşmadaki yoksunluğun, ayrımcılıkla mücadeleyi zorlaştırdığını söylemek çok da yanlış olmaz yani.

Çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da ayrımcı uygulamalarına maruz kaldığımızı hatırlamak istiyorum. Mesela, biz geçmişte İHD Ankara şube ile ilgili bir sorun yaşadık. Bu, İnsan Hakları Derneği'nin kurumsal yapısıyla ilgili bir sorun değildi. Tamamen yönetimde olan insanlarla ilgiliydi. Ama bu bizim için kötü bir deneyim oldu. Bu süreçte İHD Ankara şubede biz yirmi eşcinsel 'Gey ve Lezbiyen Hakları Komisyonu' kurup çalışıyorduk. O dönem Aksu Bora'nın da kadın hakları komisyonunda çalıştığı ve bize destek olduğu dönemdi. Dışardan takip ettiğim zaman da sadece eşcinsellerin ve kadınların değil, Türkiye'de ayrımcılığa uğrayan, ciddi anlamda sorun yaşayan insanların umut kapısıydı İHD. Bu yüzden eşcinseller için de bir umut kapısıydı. Bence Türkiye'de sivil toplumun şekillenmesinde çok önemli bir rol de oynayabilirdi. Biz eşcinseller de İHD'ye gittik. Zıt görüşlere sahip olan tüm gruplar yan yana, insan hakları ihlalleri için mücadele ediyordu orada. Ama Genel Kurul'da bizim komisyonumuzun kuruluşu onaylanmadı. Bunun yanı sıra Çevre ve Çocuk Hakları Komisyonu kurulduğu hâlde, çalışmadı. Daha sonra biz genel merkez düzeyinde ilişkilerimizi

sürdürdük. Genel merkez bize kapılarını açtı. Türkiye’de ilk eşcinseller buluşması etkinliğini orada gerçekleştirdik.

2001’de mahpuslara mektup gönderme sürecinde yine İHD’ye gittik ve Ankara şubede yine sorun yaşandı. Mesela, tutsak anneleri geldiğinde, bizim dergiler ortadan kaldırılıyormuş. Komisyon kurma önerisi yaptığımızda daha usturuplu bir cevapla ‘Siz farklı komisyonlarda çalışın, İHD’nin yapısını öğrenin, ondan sonra komisyon kurun’ denildi. Daha sonra insan hakları örgütleriyle doğrudan bir ilişki olmadı. O dönem aslında İHD’nin yaşadığı bir talihsizlikti. Sadece biz eşcinseller için değil, İHD için de bir kayıptı. Bunun dışında diğer örgütlerle bir sorun yaşamadık, ama zaten bu sorun yaşamama hâli başlı başına sorun. Çünkü örgütlerin kapısından eşcinseller giremeyeceğinden, sorun yaşanmıyor.

Mazlum-Der, bazen Kürt sorunuyla ilgili açıklamalar yapabiliyor ama eşcinseller konusunda sessiz kalıyor. Oysa Mazlum-Der, tüm vatandaşların insan haklarını savunduğunu söylüyor. Tüm bunlara rağmen İHD kapatılırsa bir şeyler kaybedeceğimi biliyorum. Başıma bir şey gelse İHD’nin kapılarını zorlayacağımı, buna hakkım olduğunu biliyorum, ama Mazlum-Der’de bu söz konusu bile değil.

Kamusal hizmetlerden yararlanma konusu da ayrı bir hikâye. Aslında sorun eşcinsel evlilik gibi çok magazinelle boyutta tartışılıyor, ama insan hakları açısından ciddi sorunlar yaşandığını düşünüyorum. Mesela, sosyal hizmet uzmanı olsam da, iş başvuruları yaptığımda benden önce eşcinsel kimliğim oraya gidecek. Zaten sosyal hizmet uzmanı olmayacağıma karar verince kendimi sınırladım; nereye gidersem gideyim, eşcinsel olmam bir sorun teşkil edecek. Bunları düşününce sosyal hizmet uzmanı olarak çalışamayacağım deyip, kendimi sınırladım. Biliyorsunuz ki, devlet memuru olduğunuzda da, ne yaparsanız yapın, ne kadar başarı gösterirseniz gösterin, eşcinsel kimliğiniz ortaya çıktığında, sorunlar yaşayacaksınız. Onun için ya bu işe hiç kalkışmıyorsunuz veya kimliğinizi görünmez kılarak ayrımcı uygulamaya boyun eğiyorsunuz. Ben birincisini yapmayı tercih ettim.

Üç senedir sevdiğimle aynı evi paylaşıyorum. Yarın hastalandığımda, sevgilimden yanımda refakatçi kalmasını isteyebilirim. Ama hastane, tüm prosedüre uyarsa, benim yanımda kan bağı olmadığından, sevgilim kalamayacak. Mülk edinme, miras

sistemi üzerine düşünürsek; hukukumuzla göre şu anda hapse atılsam, sevgilim birinci dereceden akrabam olmadığı için görüşmeye gelemez. Eşcinsellerin evlenememesi aslında büyük sorunlara neden oluyor. Bütün bunlar hayatta beni engelleyeceğini öngördüğüm şeyler. Bir sürü eşcinsel bunu yaşıyor. Travestiler gözaltına alındığında, sevgilisi onu ziyaret edemiyor örneğin...

İlk evi öğrenci evi diye tutmuştuk, ikincisinde ikimiz de gençtik, bu yüzden sorun çıkmadı. Aksi hâlde sorun çıkabilirdi. Ama adam 36, sevgilisi 40 yaşındaysa; 14 senedir beraber yaşıyorsa, ev tutarken nasıl bir yalan uyduracaklar? Bir gey arkadaşımın evine lezbiyen arkadaşlar gidip geliyorlar. Ev sahibi, arkadaşına 'Burasi aile yeri, gelene gidene dikkat etmelisin' demiş. Bunların hepsi beni geriyor. Zaten ya alt ya da çatı katında oturmak zorundayız. Apartmanlarda orta katlar bekârlara verilmez ki!

Ben, eşcinsel derneğinde çalıştığım için rahatım, ama bir eşcinsel eşcinselliğinden dolayı, anal bölgesinde bir sorunla hastaneye, doktora gidemez. Çünkü gittiği doktor ilaç verdiğinde ilaç ve sevk kâğıdını iş yerine veriyorsunuz. HIV pozitifli hastalar bunu çok yaşıyor. Reçeteyi teslim ettiğinde HIV pozitif olduğu ortaya çıkacak, teslim etmediğinde de ilaç alamayacak. Bunun için yurt dışında kodlama sistemleri var. İlaçlar ve hastalık kodlanıyor. Türkiye'de de böyle olması gerekir. Aksi durumda hizmetten yararlanmayı düşünmüyorsun. Doktor seçmeyi yapamıyorsun, hatta hastaneye gittiğinde sorununu anlattığında, 'Ben bakmam' diyebiliyor bir doktor. Doktora 'Bakmam zorundasın' dersiniz tüm hastahaneye ifşa edirsiniz. Mesela, cinsel sorunları olan birini 6 ay boyunca hastaneye gitmesi gerektiğini söylememiz gerekiyor. Gitmeye çekiniyor. Eşcinsellik, HIV pozitif, madde bağımlılığı için yine ayrımcılığın altı çiziliyor. Sanki hizmet çok doğru veriliyormuş da, ben gitmiyordum gibi! Eşcinseller küçük bir çevre olduğundan biri bir yerde ayrımcılığa uğradığında ikinci bir eşcinseli oraya yönlendiremiyorsun. Yaşananlardan sadece o kişi değil tüm grup etkileniyor.

Biz Kaos GL'de kendimizi tarifte sorun yaşamıyoruz, ama ayrımcılığa uğrayan diğer grupları, tabanımız olan eşcinseller pek kabul etmiyor. Biz özgür bir dünya hayalinin tek başına eşcinsellerin sorunlarının çözülmesiyle gerçekleşmeyeceğini düşünüyoruz. Ufkumuz açılıyor. Birbirimizi dinlememiz dışında, diğer gruplara da kulak kesilmemiz gerekiyor."

Hep Yenik Başlama Duygusu...

Lezbiyen kimliğini saklamadan, açıkça kullanan Hülya Tarman'ın yaşamı, Türkiye ve Almanya'da geçiyor. Geyleyler gibi, lezbiyenler de toplumda görünür olmaya çekiniyor ve kimliklerini açık ettikleri andan itibaren, gerek sosyal yaşamda gerekse aile içinde baskılara, devletin dolaylı şiddetine ve ayrımcı uygulamalarına maruz kalıyor. Lezbiyen feminist Hülya Tarman'ın çarpıcı açıklamaları, bunu çok iyi örnekliyor:

“Lezbiyen feministler aile mahremiyetine çok dokunulamayan ülkemizde her şeyden önce heteroseksüel feministlerle aynı düzlemde cinsiyetçilik sorgulaması yapamıyor. Görünürde çok az lezbiyen feministin olduğu gerçeğinden hareketle kuramlar üstünden sağlıklı bir tartışma yürütmenin çok uzağında kalıyoruz. Bizim aşk öznemiz kendi cinsimiz olduğundan birçok kişinin homofobisinin göbeğine düşüyoruz. Bu yüzden nefretin, korkunun içinde buluveriyoruz kendimizi. İletişimi baştan engelleyen bu durum, kendini anlatmayı zorlaştıran bir süreç hâline geliyor. Hep yenik başlama duygusuyla yaşıyorsun yani.”

Hülya Tarman eşcinseller arasında gey ve lezbiyen kimlikleri arasında da ayrımcı uygulamalarda farklılıklar olduğunu vurguluyor. Lezbiyenlerin, geyleyere göre iki defa ezilişi ise, onların aynı zamanda kadın kimliklerinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla, hem kadın hem de lezbiyen oldukları için, daimi bir mücadelenin içinde olmak durumunda kalıyor lezbiyenler. Hülya Tarman'a göre, lezbiyen kimliği, ataerkil toplumda, erkek pornografisinin bir “figürü” olarak da tezahür ediyor ki bu da lezbiyenlerin ezilme duygusunu ikiye katlıyor. Hülya Tarman'ın anlatımlarını dinleyelim:

“Lezbiyenlerin sağlıkla ilgili bilgilere ulaşma konusunda yaşadıkları sorunlar da ayrıca dikkat çekicidir. Koruyucu ürünlerin olmayışı, erkekler için yumuşatıcı, kondom vs. varken, lezbiyenlerin, cinsel hastalıklara, lezbiyen sekse dair bilgiye, sağlık sorunlarıyla ilgili tedaviye erişimlerinin çok zor olduğunu söylemeliyim. Erkekler ve diğer cinsel yönelimleri olanlar kadar kolay partner bulamamak, hep gizli kalmak, yasak ve günah bir şeymiş gibi yaşama duygusu, erkeklerden farklı olarak daha kapalı yaşama zorunluluğu, gece sokağa çıkamama, zor iş bulma, meslek edinme hakkının kısıtlı olması, bağımsız yaşama hakkının elde edilmesinin güçlüğü ise cabası. Bu durum kişinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik duruma göre farklılık içerse de lezbiyen olmak, daimi şiddete maruz kalmakla özdeş sayılabilir. Sözle, bakışla veya

dayakla, dışlamakla ortaya çıkabiliyor bu şiddet. Bizim yaşadıklarımızı hâlâ sapkınlık sayma eğiliminin yaygın olduğu bir toplumda aşağılanmaktan kurtulmak mucize. Varoluşunun tümünü yok sayan birinin davranışları neyse, lezbiyenlere yönelik davranış da aynı. Geçen yıllarda adli bir olay olmuştu. Evli bir kadına âşık olan diğer bir kadın, evli kadının kocası tarafından öldürülmüştü. Adam ceza alırken ağır tahrik indiriminden yararlanmıştı. Ölen kadının ailesi utançlarından kızlarının cenazesini sahiplenmediler! Dışlanmak ve yalnızlaştırılmak, cinsel yöneliminin bedeli olarak ortaya çıkıyorsa, bundan daha faşizan bir durum olur mu? İnsanlar kendi öfkelerini ve korkularını içlerindeki ilkelliğe bırakacaklarsa bunun için herhangi bir dinamit aramalarına gerek kalmıyor. Sözelimi 'sapına kadar erkek' olan biri, eşcinsel bir ilişki yaşadığında, bunun reddini karşısındaki kişiyi öldürerek ortaya koyabiliyor. Adı gasp oluyor, hırsızlık oluyor vs. Bir kadın, bir erkeğin aşkını reddederse sadece bunun için öldürülebilir, erkeklik gururu kırıldığı için! Ya da bir aile, çocuğunun kadın / erkek eşcinsel olduğunu öğrendiği an baskı altına alıyor. Ya zorla evlendiriyor veya bir yere kapatıyor."

Hülya Tarman'a göre, Türkiye'de lezbiyenlerin karşılaştığı muamele, Almanya'da biraz daha süzölmüş olarak sürdürülüyor. Hülya Tarman, "Almanya'da nispeten liberal bir siyasal ve toplumsal yapı hâkim olmasına karşın, lezbiyenler tamamen özgürleşmiş değil" diyor. Ancak eşcinsellerin belli birtakım haklar elde ettiğini ve Türkiye'ye nazaran daha görünür olabildiklerini de belirtiyor. Doktorların, polislerin, öğretmenlerin kendi yapıları içinde örgütlendiklerini hatırlatan Hülya Tarman, eşcinsellerin iş başvurularının reddedilebildiğini veya iş yerinde yükselmelerinin engellenmediğinin altını çiziyor. Fakat bir işçinin, cinsel yöneliminin gerekçe gösterilerek işten atılmasının söz konusu olmadığını da ekliyor Hülya Tarman. Bunun nedenini ise, Almanya'da hak arama kültürünün gelişimi olarak açıklıyor.

ENGELLİLERE YÖNELİK AYRIMCILIK

Engelli olduğu için bir kişinin ayrımcılığa uğraması, kişinin doğuştan sahip olduğu onuru ve değeri ihlal etmektir ⁸!

Engelliler ⁹, tarihsel olarak hemen hemen her kültürde marjinalleştirilmiş bir grubu oluşturur. Hem toplumun kendisinin hem de politika yapımcıların engellilere acıma ya da tiksinti duygusuyla yaklaşımı ortak bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziksel ya da zihinsel yeti kaybına sahip olan kişilerin görünmezliği doğal karşılanmakta ya da verili bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu kişilerin farklılığı, insanlık ailesinin çeşitliliği yerine bir dışlanma gerekçesi olarak algılanıyor. Marjinalleştirilen en uç biçimi ortadan kaldırmaya kadar gitmektedir. Örneğin, Nazi toplama kamplarının temel mağdurları yeti kaybına sahip kişilerdir. Çünkü faşist Nazi yönetimi, engellileri "toplumun artıkları" olarak algılıyor ve bu "artıkları" elimine etmeyi öngörüyordu. "Saf ve seçkin" toplum, engellilerin veya eşcinsellerin ortadan kaldırılmasıyla mümkündü!

Engellilerle ilgili görünmezlik, aynı zamanda hukuksal olarak koruma mekanizmalarının da göz ardı edilmesi eğilimini beraberinde getirmiştir. Engellilerin içinde yer alan bazı gruplar, örneğin çocuklar ve kadınlar, erkeklere nazaran daha da görünmezdirler. Engelli çocuklar için eğitim, sağlık hizmeti gibi sosyal yatırımların değersiz olduğuna inanılabiliyor. Engelli kadınlar ise çifte ayrımcılığın mağduru durumundadırlar. Zihinsel engelliler ise pek çok toplumda gelişme olanağı bulamayan bir engelli grubunu oluşturur.

Engelli kişilere karşı hukuki ve de facto ayrımcılığın uzun bir geçmişi ve farklı biçimleri vardır. Engellilere hiçbir gerekçe gösterilmeden uygulanan ayrımcılığın yanı sıra, eğitim imkânlarından yoksun bırakma, toplum dışına itme, fiziksel ve sosyal engellerle karşı karşıya bırakarak tefrik ve tecrit gibi daha ince ayrımcılık biçimlerine kadar uzanmaktadır. Engellilere yönelik ayrımcılık, dışlama, kısıtlama, tercih yetkisini

⁸ Engellilerin Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, başlangıç bölümü.

⁹ Bazı engelliler, "özürlü" veya "engelli" sıfatını da bir ayrımcılık olarak kabul eder ve bunun yerine kendilerine "sakat" demeyi tercih ederler. Zira kendilerinin herhangi bir engellerinin veya özürlerinin olmadığını, sakat sözcüğünün daha "objektif" olduğunu belirtiyorlar. Bununla ilgili değerlendirmeler için www.bianet.org'dan Nazmiye Güçlü'nün makalelerine bakılmasında fayda var.

aleyhe kullanma, engelliliği mazeret göstererek uygun barınma imkânı tanımama şeklinde ekonomik, sosyal veya kültürel haklarından, engelli olmayan kişilerle eşit şartlarda yararlanmaması, dışlama, ayırma veya ayrı tutulma yoluyla olduğu gibi, ihmal, bilgisizlik, önyargı ve yanlış varsayımlar yoluyla ayırım uygulanması, sıklıkla karşılaşılan bir durum. Engelliliğe dayalı ayrımcılığın etkileri özellikle eğitim, istihdam, konut, ulaşım, kültürel yaşam ve kamuya açık alanlara ve hizmetlere erişimde ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

Aşağıda, dört çocuk doğuran, ikincisinin ölümüne, üçüncüsünün de sakatlığına tanık olan bir annenin anlatımları aktarılacak. Sabırla okunduğunda, bu hikâyede engellilere yönelik toplumsal, grupsal ve yönetsel uygulamaların özeti bulunabilir. 1945 doğumlu Güler İnal, 1965 yılında evlendikten sonra, daha genç yaşta, engelli bir çocukla birlikte yaşam mücadelesini sürdürür. Oğlu Sertaç'ın arkadaşları tarafından bile horlanması, dışlanması, engellilere yönelik yaygın tutumun boyutlarını özetliyor aslında. Sertaç'ın ve annesinin hikâyesine kulak verelim şimdi:

“On yedi sene Hacettepe Hastanesi'ne tedavi için gidip gelmeme rağmen Sertaç için bir sonuç alamadım. Hastalığının nedenini bulamayınca, bana dördüncü çocuğum olsun diye tavsiyede bulundular. Sertaç'ın doğumundan altı sene sonra da bir kızım oldu. Ben mümkün merteye çocuğumun arkasında durdum. Çocuğum dışarıya çıktığında 'deli' diye bağırımlarına çoğu kez şahit oldum. Çok üzüldüm. Çoğunlukla önce tepkiyle karşılandık ama zamanla çocuğum zararsız olduğunu ve ilgili bir aile olduğumuzu görünce kabullendiler. Komşulardan bir zarar görmedim, ama ilk başlarda herkesten zarar gördüm. Kabullenmekte zorlanıyorlardı. Şu anda 61 yaşındayım. Sertaç doğduğunda 21-22 yaşlarında genç bir anneydim. Allah'ın takdiri, çocuğum 3 özrünün birden olması bizi epeyce yıprattı tabii. Sertaç'ta çok az da olsa zihinsel engelli durumu var, IQ'su yüzde 89. Gözü yüzde 90 görmüyor; bir gözü 1 metreyi bir gözü de 4 metreyi görmüyor. Otistiklik durumu var. Ezberi çok kuvvetli, bütün sayıları yıllarca hafızasında tutabiliyor. Bedensel olarak çok az bir spastiklik durumu var, ama fark edemiyorsunuz zaten. Doktorlara götürdüğümde 'Hidrocefaliyle nasıl bu kadar yaşar?' diye düşünebiliyorlar. 'Olamaz, bu çocuğum ölmesi lazım' diyorlar. Çocuğum karşısında da çok şeylerle karşılaşılıyor, üzülüyorum tabii. Böyle bir çocuğın olması ailede yük olarak algılanır, huzursuzluk yaratır. Ben pek karşılaşmadım. Aile ilk başta tümüyle kabullenmez, kardeşler hiç kabullenmez, sonra ya anne ya da

baba bu yükün altına girer. Bütün engelli aileleriyle görüşün ya anne bu yükü kaldırmıştır ya baba. Bu yükü bizde ben kaldırıyorum, çok mücadele verdim. Eğitimiyle ben ilgilendim, çok fedakârlık ettim. Diyarbakır'da Sertaç'ın okuması için rehberlik araştırma merkezine gittim. Bu anlattığım 35 yıl öncesi. Diyarbakır'da özürülülere ait eğitim veren bir kurum yoktu. Rehberlik araştırma merkezi de (RAM) Türkiye'de belirli yerlerde vardı. Ankara Maltepe Rehberlik Araştırma Merkezi'ne, üç ya da altı ay sürelerle gidip çocuğu nasıl eğiteceğime dair bilgiler aldım. Ne yapmam gerektiğini oradan öğreniyordum. Bu çocuğun okula gitmesini, topluma kazandırılmasını istiyordum. Bunun için iki sene, günde bir saat okula gönderdim. Yedi yaşını doldurduktan sonra sırada oturmak ya da sınıf dışında beklemek kaydıyla beş sene sınıf geçmeyle ilkokulu bitirdik. Öğretmenin gösterdiği bir harfi ben evde iki saat çalışarak öğretiliyordum. Okumayı o şekilde çözdürdüm.

Çocuklar acımasızdır, çok şeylerle karşılaştım, ama ben Sertaç'ın arkasında olduğum için çok zarar görmedi. Ben olmasaydım tacizde de bulunurlardı, çok şeylerle karşılaşırđı. Affedersin tuvalete kadar çekmişlerdi; ben aileyi çağırdım, emniyete haber verdim, çocuğuma en ufak zarar geldiğinde onları suçlayacağımı söyledim. Hep arkasındaydım, yoksa bir sürü şeye maruz kalabilirdi. Bunu sadece okulundakiler değil dışarıdakiler de yapabiliirdi. O zamanlar velilerden de şikâyet gelmişti, böyle bir çocuğun sınıfta olmaması için. Neyse ki öğretmenimiz tanıdıktı, onun sayesinde çok rahattık. Zaten ya ben ya da işçim kapının önünde bekliyorduk. Çünkü çocuklar bilingsiz olarak zarar verebilirdi.

Şimdi bile görüyoruz, hâlen zarar gören engelli çocuklarımız çok. İlkokulu bitirdikten sonra RAM, bize ne yapmamız gerektiğini söyledi. Örneğin, 'El becerilerinin geliştirilmesi lazım' dediler. Türkiye dışında bu çocukların eğitimi çok kolay. Biz Türkiye'de bu konularda çok geriyiz. Mesela, Almanya'da bu gibi çocukların eğitimi çok kolay. Oralarda çocukların hangi yöne eğilimi varsa, o yönde yetiştirilir, el becerileri geliştirilir ve üretime katılır.

Eşimin Kültür Bakanlığı personeli olması nedeniyle ve bize gelen bir misafirin katkısıyla, Sertaç'ı kütüphanenin cilt atölyesine el becerisi gelişsin diye verdim. Altı sene boyunca maaşını biz vermek kaydıyla, bu çocuğu oraya gönderdim. Altı seneden sonra İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurduğum. O zamanlar sakatlar kamuya alınmaya

başlıyordu % 3 kontenjanından yararlanarak. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kapısında üç gün üç gece bekledim. Diyarbakır'a bir engelli kadrosu verilsin diye. Bu kadro verildi, imtihana da girdi Sertaç. Her şeyi biliyor, okuyor ve anlıyor; ama sağ elini kullanamadığı için yazamıyor. Yani okuması var, yazması yok. İmtihanda başarı da gösterdi, ama yanındakinin onun cevaplarını yazması kaydıyla. O şekilde işe alındı, bunda da epeyi sıkıntı yaşadık. Çocuğun torpilli girdiğini söylediler, ben o zaman valilikte açlık grevi yapmaya karar verdim. Dedim ki bu çocuğun hakkıdır ya girecek ya ben gerekeni yapacağım. Sonra çocuk işe başladı. 15 senedir devlet memuru, kütüphanenin cilt atölyesinde yıllarca çalıştı. Şimdi en büyük şanssızlığımız cilt atölyesinin Diyarbakır'da kapanması.

Bazı aileler çocuklarını çok çabuk dışarıya yolladıkları için zarara da alışkın oluyorlar. Biz Sertaç'ı dışarıya pek yollamadık, mecburen bir izolasyon yapıyoruz. Mesela, iki gündür ben buradan işe giderken nasıl dolmuşa bineceğini, nasıl ineceğini ayarlamaya çalışıyorum. Bunu öğretmeye çalışıyorum. Ne yapalım? Akşamüstü bir kere ben gidip karşıladım, bir kere de arkadan arabayla takip ederek aldım. Öğrenecek, öğreteceğiz tabii ki. Daha küçük yaşlarda bazı şeyleri öğrense daha iyi olurdu. Bu da bizim hatamız, hep korumacı davrandık.

Ailelerin, toplumun ve devletin el atmasıyla, engellilerin eğitilmesi gerekiyor. Devlet, biliyorsunuz Türkiye'de bu işe çok geç el attı. Eskiden Ayvalık'ta bir adada bu gibi çocukları doldururlarmış, haftada bir su ve ekmeğe verirlermiş, hâlâ Ankara'da böyle yerler olduğunu duyuyoruz.

1993'ten beri Zihinsel Engelliler Derneği'nde bilfiil çalışıyorum. Daha büyük bir okul açılması için çaba gösterdik. Ergani yolu üzerinde şarkıcı Emrah'ın yaptırdığı bir okul var. Dönemin valisi sayesinde de burayı kullanmaya başladık. Aslında Şeyhmus Tatlıcı bu okulun temelini atmıştı, ama bitirmeyince Emrah'a yaptırdılar. Okulda valinin talimatıyla, mademki yıllarını bu işe vermiş diye, bana bir oda tahsis edildi. Şimdi de dernek çalışmalarını oradan yürütüyorum. Hem okulda hem okul aile birliğinde hem dernekte çalışıyorum. 2001 yılında Diyarbakır'da büyük bir araştırmaya girdik. Türkiye'de ilk biz yaptık. Kapı kapı dolaşarak özürülü çocukların kaydını yaptık. Sokak sokak, mahalle mahalle dolaşarak özürülü aileleri tespit ettik, çocukları kayıt altına aldık. Önce biz arkadaşlarımızı gönderiyorduk, bizi tanıdıktan ve bize

güvendikten sonra gittiğimiz için çok sıcak karşılanıyorduk. Aslında bilhassa sosyal güvencesi yüksek olan aileler çocuklarını saklarlar. Onlar daha çok saklıyor, mümkün merteye eğitimini evde sağlıyor, dışarı çıkarmıyorlar. Çok iyi tanıdığım bir aile var, 20 senedir tanışıyordum. 21'inci sene çocuğunun özürlü olduğunu öğrendim. Aile kabullenmemişti, ama zaten kabullenmek çok zor bir olay. Her anne-baba bu yükü kaldıramaz. Ailede büyük bir huzursuzluk sebebi de olabilir. Boşanma sebebi olabilir. Benim bir üyem var; çocuk düşme neticesinde engelli oldu, beyin hasar görmüştü. Anne, çocuğunu kabullenemedi, anneye çocuk arasında neredeyse bir düşmanlık söz konusuydu. O ailede baba, onu korudu ve ona baba bakmaya başladı. Tek başına hiçbir şey olmaz. Aileye de, topluma da, devlete de çok iş düşüyor. Toplumda deli olarak kabul ediliyor zihinsel engelliler. Oysa deli ayırdır, zihinsel engelliler ayırdır. Toplumda zararı açısından psikolojik sorunları olan zarar verir. Zihinsel engelliler açısından ise tedbir alınır ve zarar vermez.

Her zihinsel engelli çocuk tedaviye ihtiyaç duymayabiliyor. Örneğin, benim çocuğumun beyninde hidrosefali olduğu için tedaviye ihtiyacı var. Mesela, bedensel engelinin bir tekerlekli sandalyeye ihtiyacı var. Gerek devlet gerek belediyeler gerek halktan kişiler tahsis edebiliyorlar. Devlet yurt dışından özel tahsisle araba getiriyor. Türkiye Sakatlar Federasyonu Başkanı Faruk Öztimur var. Arabası gayet güzel ve rahatlıkla kullanabiliyor. Çünkü ayakları tutmuyor, özel donanım gerekiyor. Devletin toplu taşıma araçlarında düzenleme yapması lazım. Mesela, Diyarbakır'a iki tane özürlü otobüsü gelecekti, hâlâ gelmedi, bekliyoruz. Belediye ile görüşüyoruz, bazı haklarımızı istiyoruz. Örneğin, suda yüzde 35 indirim var, özel halk otobüslerine parasız binebiliyorlar. Ama çocuklarımız bindiğinde muavin itip kakıyor. Bunun altından nasıl kalkalım? Bir-iki kere belediye başkanıyla görüştüğümde bunları izah etmiştim. Bir çocuğumuza otobüste kötü davranıyorlar, hemen 155'i aradı, fakat plakayı unuttuğu için işlem yapılamadı. Polis, plakayı versek o otobüsü trafikten men edeceğini söyledi. Yani çocuklarımız dışlanıyor. Dün aynı şeyle yine karşılaştım. Ben Sertaç'ın arkasındaydım, dolmuş geldi. O öne oturmak istedi. Şoför çocuğu bindirmek istemedi, muavin beni fark edince 'Ailesi var' dedi ve çocuk arkaya bindi. Üzülmekten başka ne yapabilirim. Özürülüler için araba alınca yüzde 38 indirim var. Ben de Sertaç için aldım. Üyelerimizin arasında sadece bir tane değil üç, hatta beş özürlü çocuğu olanlar da var. Bunların maliyetini ya da ana-babaya olan yükünü artık siz düşünün! Özürlü bir çocuğa sahip olan kişi-

nin en azından üç gün dinlenme hakkı olması için çocuğunu bırakabileceği devletin kuracağı yaşam merkezleri olmalıdır.

Özel okulların tamamen rant uğruna çalıştıklarını ve iyi eğitim vermediklerini düşünüyorum. Devletin yardımını alabilmek için çok özürülü olmasa da o okula kayıt yaptırılıyor. Normal okullarda, yani Milli Eğitim'in okullarında alt sınıflarda kaynaştırma yapılabiliyor.

Ben her zaman diyorum, çocuğumu bir saksıda yetiştirdim. Çiçekti, ağaç yaptım. Çok şeylerle karşılaştık, karşılaşıyoruz hâlâ. O da üzülüyor ben de üzülüyorum. En önemlisi, kendisini özürülü kabul etmiyor. Benim en büyük sıkıntım budur. Engelliler içerisinde en şanssız grup zihinsel engellilerdir. Çünkü bedensel engellilerin beyni zehir gibidir. Yani beden olmasa da her türlü projeden tutun da aklınıza ne gelirse yapabiliyor. Görme özürülü yine öyle. Ben en şanssız grubu zihinsel engelliler olarak görüyorum. İşitme engelliler de konuşamadıkları için, dertlerini anlatamadıkları için çok sıkıntı çekiyorlar. Hâlâ onlarla beraber olabiliyorum, sıkıntılarını bana anlatırlar. İşitme engelliler kendilerini ifade etmekte zorlandıkları için haklarını bizler savunuyoruz.”

“Toplum İçin Bahane Bulmaktan Bıktım!”

Sertaç'ın sosyal ve kamusal alanda karşılaştığı sıkıntıları, ne yazık ki kendisinden değil, annesinden dinliyoruz. Yukarıdaki hikâyeye, bir nevi ikinci ağızdan aktarılan bir hikâyeye. Sertaç kendi penceresinden anlatabilse, karşılaştığı uygulamaları, muhtemelen çok daha çarpıcı ve etkileyici olacaktı. Onun için 1955 doğumlu, çocuk felcinden muzdarip olan metin yazarı Tülin'in kendi ağzından, karşılaştığı uygulama ve davranışlara dair ifadelerine kulak vermekte fayda var:

“Ankara Üniversitesi, Basın-Yayın Yüksek Okulu mezunuyum. Metin yazarlığı ve senaristlik yapıyorum. Üç aylıkken çocuk felci geçirdim. Kendimi engelli olarak görmedim, ama toplum içerisinde yaşarken gerek eğitim dönemine başlamadan gerek eğitimim, arkadaşlarımla ilişkilerim, iş başvurularım sırasında sıkıntılar yaşadım. Tabii bunlar direkt kişiliğime yönelik değildi. Ama birtakım şartlanmışlıkların verdiği sıkıntılar oldu. Ailem açısından hiç zorluk yaşamadım. Tam tersine ben son derece şanslıyım. Çok bilinçli bir ailem vardı. Kardeşlerimle aramda hiç ayrım yapılmadı. Ama yeri geldi onlar gibi, tokat bile yedim. Hepimiz çocukluğumuzda yaramazlık

yapıp ufak bir şaplak yemişizdir. Evde böyle bir ayrımcılık yapılmadığı için, belki benim kişiliğimde de kendini asla farklı gören, izole eden bir yapı oluşmadı. Ama toplum sadece aileden ibaret değil. Bir süre sonra eğitim sürecine başladığınızda sosyalleşiyorsunuz. Ailem beni kendi içinde de çevresinde de farklılaştırmadı. Siz topluma nasıl mesaj verirsiniz çevreniz de size ona göre davranıyor.

Eğitime başladığımda, kapıcı okula götürüp getiriyordu beni. Bir gün bir hanım ve çocuğuyla karşılaştık. Benim tekerlekli sandalyem yoktu. Çocuk 'Aa şuna bak kocaman kız olmuş hâlâ bebek arabasına biniyor' dedi annesine. Bu tabii benim içimde fırtınalar kopardı. Ali Amca (kapıcı) sunturlu bir küfür savurdu. Ben de 'Kızma Ali Amca, o daha çocuk' dedim. Oysa ben de daha cocuktum. Eve döndüğümde anneme önce anlatmak istemesem de anlattım. Okula gitmek istemediğimi söyledim ki ben okul için çıldıran bir cocuktum. Ama okuldan kopmadım.

Fizik- tedavi süreci vardı. Bir yandan hem okudum hem tedavi gördüm. Aslında çocukken bu durum bir insan için çok hırpalayıcıydı. Fiziksel yorgunluk, zihinsel yorgunluk yaşıyorsun. Her ne kadar ben kendimi engelli olarak görmesem de dış çevrenin böyle tanımlaması olduğundan hepsiyle baş edebilmek beni oldukça yoruyordu.

Okula kayıt aşamasında şöyle bir sıkıntı vardı: Nüfus kaydımı dedem yaptırmış, annemler benim hastalığımla uğraştıklarından. Dedem de zaten kız çocuğu askere gitmeyecek diye geç kaydettirmiş. Bu yüzden ay farkıyla kaydımın yapılmasında zorluk çıkarmışlar, muhtemelen engelliliğim nedeniyle oluşan önyargının bir göstergesi. Eminim aynı şartlara sahip bir başka çocuğun kaydı yapılmıştır. Eğitim hayatımda daha sonra hiç sıkıntı yaşamadım, buna ben de izin vermedim. İlk öğretmenimle hâlâ görüşürüm. Hatta tahtaya öğretmenim kucağında götürürdü. Ama ben öğretmenimden, okulun ilk günü hem de, diğer çocuklardan farklı muamele istemediğimi söylemişim zaten. 'Beni hiç arkadaşlarımdan ayrı tutmayacaksınız' demiştim. Arkadaşlarımla gezmeye çıktığımızda bazen o bakışlarla karşılaşırdık. Dışarıda o kadar az sayıda engelliyle karşılaşıyorlar ki tuhaf bakışlara maruz kalıyorsunuz, dönüp dönüp bakıyorlar. Bendense, arkadaşlarım daha çok rahatsız olurlardı bu bakışlardan. Ben yatıştırırdım onları. Bu toplum için bahaneler üretmekten bıktım. Kamusal alan, engelliler için çok sıkıntılı. Okuduğum fakültenin dördüncü katında stüdyolar vardı, ama asansör çalıştırılmadığı için dört yıl boyunca arkadaşlarımla

yardımla yukarı çıkıp inebiliyordum. Ekiple çalıştığımız için stüdyoda bulunmak zorundaydım. Fakat arkadaşlarımı yormamak için bazen bahaneler uydurarak stüdyodaki çalışmalara katılmıyordum. Zaman zaman uygulamadaki hatalar nedeniyle dava açmaya niyetlendim. Ama mahkemeye gitmek zor, rampayı çıksanız bile karşınıza hep kilitli kapılar çıkar.

Çalışma hayatında engellerle karşılaşıyorum. Yaklaşık altı yıl önce insan haklarıyla ilgili belgesel hazırlayacaktım. O sıralarda mecliste 'özürlülerle' ilgili bir yasa görüşülüyordu. Danışmanım ulaşım sorunumu nasıl çözeceğini bilemiyordu. Ona, meclise baskı oluşturarak kamu kurum ve kuruluşlarında servislerden engellilerin de yararlanabilmesi için küçük bir ek yapılmasını önerdim. Tabii ki olmadı. Engelli olmak çok pahalı! 'Bizim yapabileceğimiz çok fazla bir şey yok' dediler.

Yerel yönetimler gibi sivil toplum dernekleri de engelliler açısından üstlendikleri sorumluluğun farkında değiller. Hiçbir derneğe üye değilim. Çünkü doğru çalıştıklarına inanmıyorum. Bir gün bir derneğe gittim. Okey ve kâğıt oynayan, izole edilmiş bir engelli topluluğu gördüm. Lokalde engelliler kendi gibi olanlarla oyun oynarken bir kez daha toplumdan soyutlanıyorlardı. Dernek başkan yardımcısına, yeni açılan Ankara metrosunun engelliler için düzenlenmesi konusunda baskı oluşturmalarını söyledim. Belediye kaynak olmadığı bahanesini uydurmuş. Oysa Kızılay'da dev gaz balonlarından oluşmuş yataklara kaynak ayırabiliyordu yöneticiler. Bunları dile getirdiğinizde 'İnanın sizden çok ben üzülüyorum' derler. 'Benden fazla üzülemezsiniz, çünkü bu durumda ben yaşıyorum' demek lazım. Çıkıp kapalı kapılar arkasında toplantı yapıp teselli edilerek dönmektense basına açık bir toplantıda Büyükşehir Belediye Başkanı'na, Ankara metrosundaki engelli asansörünün çalıştırılması için baskı oluşturabilirlerdi. Bundan bahsedince, dernek başkan yardımcısı, 'Biz toplumda terör yaratmak için bir araya gelmedik' dedi. Ben aslında ortalığı çok karıştırma taraftarı değilimdir, ama gerekiyorsa da gerekenin yapılmasından yanayım. Çünkü engelli kitlesi Türkiye'de çok büyük bir baskı grubu aslında. Ailesiyle düşündüğünüzde akıllı bir politikacının çok büyük bir oy potansiyeli olduğunu görebileceği bir kitle. Ama nedense politikacılarımız bunu hiçbir zaman düşünmediler. Zaman zaman bana seçim arifesinde çeşitli partilerden teklif geldi. İşte 'Biz engellilere yönelik kendi tüzüğümüze bir çalışma koymak istiyoruz' filan dediler, ama arkası gelmedi. Bence Türkiye'de bir engelliler bakanlığının kurulması gerekir. Yedi buçuk milyon engelliden

söz ediyorsanız, aileleri de eklendiğinde, nüfusun dörtte biri yapıyor. Ne yazık ki mevcut siyasal partilerde engellilere ilgi çok az.

Burada kaldırımlar yapılıyordu, ben de yeni evliyim, yeni taşınmıştık buraya. Kaldırımlarda rampa yoktu. Beton dökülüyor, iş yerlerini yeniliyorlardı. Ben rastladıkça 'Bakın buraya rampa yapmalısınız' diye uyarıyordum. Bir gün biri dedi ki, 'Merak etmeyin ben size yardım ederim'. Ona dedim ki 'Çok teşekkür ederim, ama ben bir dükkâna girmek için yardıma ihtiyaç duymamalıyım. Sizi her zaman bulamayabilirim. Her zaman müsait olamayabilirsiniz. Ben yardıma ihtiyaç duymadan herhangi bir insan nasıl girip çıkıyorsa, ben de yapmalıyım.' Şimdi evimin karşısındaki pek çok iş yerinin kaldırımında rampa var. Bu da benim çabalarımla oldu. Bunlar kanunda yok mu? Yerel yönetimlerin bunlara dikkat etmesi gerekmez mi? Ama zaten denetim mekanizması yok ya da işletilmiyor. Bildiğim kadarıyla yurt dışında engellilere yönelik düzenleme yapmayan işletmeye ruhsat verilmiyor. Zorlayıcı tedbirler almak lazım. Kamusal alanın kuralcılığı ve belli yaklaşımları var. Denetim mekanizması yok. İnsanlarımız çok iyi niyetli, onu söyleyeyim. Kamusal alanda çalışanlar bire bir kuralcı ve belli açıdan bakış açısıyla, toplumdaki insanların o iyi niyetli yaklaşımlarını ayırt etmek gerekiyor.

Buradan acıma duygusuna geliyoruz. Tabii engellilerimizde de kabahat görüyorum açıkçası. Çünkü engelli olsun veya olmasın, bir insana izin verdiğinin ötesinde davranamazsınız. Yani bir engelli izin veriyorsa, bunu zaman zaman kullanma noktasına getiriyorsa, bu da aslında kurnazlık ve engelliğin ikiyüzlülüğüdür. O zaman size acırlar. Ben hiç böyle davranmadım. Ne kendime acıdım ne acıdırdım. Ve yakın çevrem, hatta beni yeni tanıyan insanlar bana 'Biz seni hiçbir zaman engelli olarak görmedik' dediler. Çünkü ben kendimi öyle görmüyorum. Beden dilinizle, davranışınızla, yaklaşım tarzınızla o mesajı veriyorsunuz zaten. Ben engelli değilim, sadece yürüyemiyorum; hep bunu söylerim. Önünde engeller var, ama bunlar kaldırımlar, merdivenler, fiziksel engeller, çözülemeyecek şeyler değil. Takıldığım engeller var ama kendi işimi toplumda bana uygun düzenlemelerle pekâlâ yapabileceğim. Engelliler haklarını bilmiyorlar, bilmedikleri bir şeyi nasıl savunacaklar? Engelli toplum içerisinde aydın sayılabilecek, mürekkep yalayıp yutmuş olduğumdan ve iletişim sektöründe çalıştığım için pek çok konudan haberdar olabiliyorum. Ama ben bile başa çıkamıyorum. Çoğu engelli, eğitim haklarından yoksun, onlar ne yapacaklar?

Prodüktör yardımcılığı için başvuru yapmıştım. İnsanlar tabii neresi olduğunu mutlaka anlayacaklardır. Çünkü yapımcı yardımcılığına başvurulacak tek yer belli. İsim vermeyeyim ama. Sınavı kazandım. Mülakat aşamasında, benimle mülakat yapacak olan üst düzey görevliyle konuşuyoruz. Bana dedi ki 'Tamam sınavı kazanmışsınız ama yürüyemiyorsunuz, size bir araç tahsis etmemiz gerekir' Adama 'Bu gerçekten sizin görüşünüz, bakış açınız mı, yoksa kurumu bağlar mı' diye sordum. 'Tabii ki benim görüşüm, ama kurum açısından karar verecek olan da benim' dedi. Ben de, 'Bana mikrofon verin, sıcak cepheye sürüp muhabir yapın demiyorum. Ben bu kurumda staj yaptım. Program hazırlama teknikleri üzerine eğitim aldım. Program ille de gidip dağ bayır dolaşarak yapılmaz. Stüdyo içi programlar da vardır. Bunların yanı sıra, ben o anda müsait olan hangi arkadaşımdan rica etsem, beni istediğim yere götürecektir' dedim. Tabii ki sonuç olumsuz.

Bu olayın üzerinden yaklaşık bir yıl kadar zaman geçmişti. Staj döneminde danışmanım olan prodüktör, kurum içinde bir bölümün yayın müdürü olmuştu. Orada hazırlanacak bir program için danışmana ihtiyaçları olmuş. O da beni önermiş. Bana bir telefon geldi. 'Müdürümüz sizi önerdi, sizinle çalışmak istiyoruz' dediler. Ben de, 'Müdürünüz beni size önermiş olabilir ama sonuçta birlikte çalışacak olan sizsiniz. Gelin misafirim olun, bu teklifi yapılmamış kabul edeyim, görüşelim. Hâlâ benimle çalışmak isterseniz, konuşuruz, dedim. Geldi, görüştük. İş, danışmanlıktan metin yazarlığına dönüştü. Biraz daha konuştuk. 'Diksiyonun düzgün program sunar mısın?' dediler. Derken metin yazarı, sunucu, senarist olarak çalışmaya başladım. O zamandan beri de sürdürüyorum.

Şimdi, mesela, sinemaya gitmek sorun oluyor. Belirli alışveriş merkezlerindeki sinema salonlarına gidebiliyorum. Onlar da güya engellilere yönelik düzenleme yapmışlar. Diyelim ki 15 sıradan oluşan koltuk sayısında ben mutlaka 1. veya 3. sıradan yer almak, sinema perdesine çok yakın bir noktadan film izlemek zorundayım. Bir de ailemle gittiğimizde, beni öyle dımdızlak ortada bırakıp konforlu sıralarda filmi izlemek onları rahatsız ediyor. Basamaklarda tekerlekli sandalyeyle gitmeye uygun düzenleme yok. Ama gazetede ilanlarında tekerlekli sandalye amblemi var. Sanki salonda konforlu bir düzenleme yapılmış gibi ilan veriyorlar.

Şehir içinde taksiyle dolaşabiliyorum. Dolmuş, otobüs imkânsız. Bu hakikaten insana acı veriyor. Farkındalık daha çok acıtıyor insanı. Geçen yıl Antalya'ya gidecektik.

Eşim şiir kitabından dolayı ödül alacaktı orda. Tatille birleştirelim dedik. Arabamızı yok, nasıl gideceğiz. Tabii ki araba kiralamaya çalıştık. Beni çalıştığım yere sürekli götürüp getiren taksiiyle görüştüm. Maliyet çıkardık, gidiş 400 milyona yakın tutuyor. Şimdi ben otobüse binebilsem bu kadar büyük harcamaya gerek kalmayacak. Çoğu kez eşime, 'Sen ikimiz adına git ben gelmeyeyim' diyorum, ama o da gidemiyor işte. Bu, zaman zaman bizi de çıkmaz noktalara sürüklüyor. Sonuçta Antalya seyahati için Türk Hava Yolları'na (THY) başvurduk. Ucuz uçuş dönemine denk getirdik. Engellilere yüzde 20 indirim var. Bana yüzde 20 indirim uygulanıyor, acaba refakatçime de uygulanır mı diye sordum. O olmadan gidemeyeceğime göre, annemle bilet almaya gittiler. Orada tutturmuşlar illa rapor göreceğiz diye. Sonuçta 110 liraya biletleri aldık, o tatilin—ki balayına çıkmadığımızdan ve evlenme yıldönümümüze denk getirdiğimizden önemliydi—gidiş dönüğü bize 500 YTL'ye mal oldu.

THY yetkilisine durumu anlatıp nasıl yardım alacağımı öğreninceye kadar da akla kararlı seçtim. Yetkiliye dedim ki 'Engellilere yönelik düzenlemeniz var mı?', 'Evet, var' dediler. 'Bir yardımcı personel veriyoruz' dediler. Gittik havaalanına, bekliyoruz. Uçuş saatine kadar yetkiliyi bekledik. Ne yapacağımızı bilmiyoruz. Görevliler de ne yapacaklarını bilmiyorlar. 'Bir dakika, bakalım' diyen gidip gelmiyor. Sonunda bir yetkili yanımıza geldi. 'Ben sizi aşağıya indireceğim, ancak eşiniz normal yolcuların geçtiği yerden gelecek' dedi. Eşimin rengi değişti. Adam 'Üzgünüm, kural böyle' dedi. Bu kuralın mantığı açıklanmadı bize. Daha fazla tartışmamak için görevliyle indim aşağıya. Zaten gerginiz yeterince. Görevli 'Sizi uçağa götürecek araç birazdan gelecek' dedi. Gele gele yük taşıyan konteynırlara benzeyen bir araç geldi. Üstü kapalı; Başkent havaalanındayız. Üç tekerlekli sandalyeye bindik. Yük asansörü gibi bir asansörle yükseltildik. Uçağın kapısı dar olduğu için tekerlekli sandalyeyle geçmek mümkün olmadı. Üç ayaklı bir sandalyeleri varmış, bırakın engelliye normal vatandaşın bile zor dengede durabildiği bu sandalyelerle uçağa alındık. 'Uçağın kapısından tekerlekli sandalye geçmez' dediler. Meğer geçiyormuş, inerken öğrendik. 'O üç tekerlekli sandalyede geçeceksin' dediler. Emniyet kemeri vardı, ama bağlanmıyordu. Eşim hem emniyet kemerini tutacak hem bana hâkim olacak hem de sandalyeyi sürececek. Yerden üç metre yüksekteyim. Arada dar bir koridor var. Yetkili dedi ki 'Aman abi dikkat et, geçen hafta bir hasta düştü.' Şaka gibi yani! Gülmeye başladık. Neyse uçağa girdik. Koltuğun o arada dönecek yer yok. Kapıya yakın koltuklara oturtuluyoruz. Ancak koltuk araları çok dar olduğu için, engellilere yönelik düzenleme yapılması

gerekir. En azından 1-2 koltuğun çıkartılarak, yerin açılması gerekir. Eğim kucağına alıp beni oturttu. Görevliye, 'Diyelim ki yalnız gelen birisi oldu, ne yapıyorsunuz?' diye sordu. Görevli, 'Valla abi, kolundan bacağından tutuyoruz' dedi. Neyse ki ben eğimle seyahatleydim. Ama yine de kendimi en çok engelli hissettiğim zamanlardandı. Amerika'daki zenci-beyaz ayrımı var ya, ben de kendimi Türkiye'nin zencisi hissettim. Oysa ben de herkes kadar vatandağım. Politikacılar açısından ben de herkes kadar semenim. Her Ankaralı kadar Ankaralıyım. İğte bu noktada dava amayı dğndm, ama..."

ETNİK, KÜLTÜREL VE DİNSEL AZINLIKLARA YÖNELİK AYRIMCILIK

Tülin'in yaptığı "zenci-beyaz ayrımı" benzetmesi, Türkiye'deki başka gruplar için de pekâlâ yapılabilir, ne yazık ki. Doğrudan devlet yetkililerinin telaffuz etmekte beis görmediği "tek din, tek millet" benzeri sloganların altında ezilen ve bu yüzden de kendine yaşam alanı bulmakta zorlanan etnik, kültürel ve dinsel azınlıklar, ayrımcı uygulamaların önemli hedeflerinden biridir. Onlarca etnik grup ve dinî azınlık Anadolu topraklarında gerek egemen erk gerekse egemen inanç ve kültür gruplarının ayrımcı uygulamalarına maruz kalıyor.

"Muharrem İsmi Her Şeyi Bozuyor!"

1968 doğumlu Muharrem Çıtak, inancını dilediği gibi yaşamak isteyen azınlık gruplarından birine, Alevi topluluğuna mensup. Hacı Bektaşî Veli Derneği'nde koruma görevlisi olarak çalışan Çıtak, daha önce BOTAŞ'a yaptığı başvurunun reddinin sebebi olarak dinî kimliğini gösteriyor. İsminden dolayı çeşitli sıkıntılarla karşılaştığını ifade eden Çıtak'ın çocukluğunda yaşadığı sorunlar üzerinden, Alevilerin Türkiye'de gündelik hayatta karşılaştığı zorlukları anlamaya çalışalım:

"İşe girmeme olayım olmuştü. BOTAŞ'a başvurmuştum, uygun niteliklere sahip olduğum hâlde kabul etmediler. Nedeni ismimin Muharrem oluşuydu. Doğrudan böyle söylemediler ama orada çalışan dinci bir arkadaşım 'İsminin Muharrem olması her şeyi bozuyor' demişti. Bundan dolayı işimiz olmadı. Evliyim, iki çocuğum var, bir kız bir erkek. BOTAŞ'ta iş bulamayınca burada çalışmaya başladım. Eşim de burada çalışıyor. Ama şunu da söylemeliyim ki Alevi kimliğimle, isimle ilgili bir sorun olmadı. Çocuklarım da aynı şekilde. Vatandaşlık haklarımı sonuna kadar kullanırım, hakkımı ararım. Dikmen'de oturuyorum, şimdi rahat yok... 1980 öncesi ben çocuktum. Zafertepe mahallesinde oturuyorduk. Babam pazarcılık yapıyordu. Sünnilerin içinde tek Alevi aile bizdik. Bazı sorunlar yaşandı. Üç-dört kez pazar mallarını sattığımız araba yakıldı. Camları kırıldı. Şimdi ise şöyle düşünüyorum: Komşuluk olayında insanlık önemlidir. Zaten benim özellikle daha önce arkadaşlarımın çoğu Sünni'ydi. Zaten Alevi kimliğimi de hiçbir zaman saklamadım. Aslında benim eşim, çocuğum falan karşılaşmadı, ama çocukluk yıllarımızda mahallede bayağı baskı gördük. Ben 7-8 yaşlarındayken babamın bu baskıları bilek gücüyle yenmeye çalıştığını hatırlıyorum.

2003'te kızım 4. sınıftayken, ikinci dönem öğretmeni değişti. Başarılı bir çocukken 2. dönem karne notlarında bir düşme gördük. Yeni gelen öğretmen kızıma, bizim ne iş yaptığımızı sormuş. Kızım da benim Hacı Bektaşî Veli Kültür Derneği'nde çalıştığımı söylemiş. Bunun üzerine hocanın kafasında bir soru işareti oluşmuş. 2. dönem karne notlarında bir düşme olunca alıp karneyi okula gittim. Müdür bana randevu verdi. Verilen gün gittim. Sınıf öğretmeni de gelmişti. Çocuğumun notlarının neden düştüğünü sordum. Bana sadece matematik dersinde kopya çektiğini söyledi. Ben de eğer matematik dersinde kopya çekmişse sadece o dersin notunun düşmesi gerektiğini veya velisinin çağırılması gerektiğini söyledim. Sonra Hacı Bektaşî'de çalışmamdan dolayı çocuğumun böyle bir ayrımcılığa maruz kaldığını söyledim. Bu, nedense müdür ve müdür yardımcısının kafasında, din dersi notlarını soruyormuşum gibi kalmış. Oysa ben tüm notlardaki düşmeden bahsediyordum. Oraya çocuğumun hakkını aramaya gitmiştim. Sonra bana elle düzeltilmiş bir başka karne verdiler. Öncekinde karne ortalaması 3.27 iken, düzeltilende 4 yazılmıştı. Neyse çocuğu o okuldan aldım. Başka bir okula verdim. 5. sınıflı İl Genel Meclis İlköğretim Okulu'nda okudu. Şu an 7. sınıfta. Bu okuldaki idareci karne notunun 3 göründüğünü söyleyince tekrar itirazda bulundum. Eski okuldaki müdür zaten din öğretmeniymiş. Kendisiyle yumruk yumruğa bir cebelleşme yaşadık. Polis çağırma ile tehdit etti. Ben geri adım atmayınca vazgeçti. Bana notun düzeltilmesiyle ilgili tekrar belge verdiler. Yeni okulda düzelttik. Eski okuldaki müdür yardımcısı bu kadar yıl geçtiği hâlde beni görünce 'Sizin din dersi konunuzu hallettik' dedi. Özellikle getirdiği bu oldu. Çocuğumun Alevi olmasından kaynaklı sürekli aynı konu gündeme geliyordu.

Biz cumhuriyet ülkesinde yaşıyoruz. İsteyenin istediği bir şekilde yaşaması taraftarıyım. Özgür bir cumhuriyet ülkesiysek, herkesin istediği gibi yaşaması lazım. Aleviler, eşcinseller olsun... Herkesin cinsel tercihi kendisiyle ilgilidir. Ayrımcılığa her zaman karşıyız. Alevi olsun, Sünni olsun, Roman olsun... Eşcinsel iki kişi evlenmek istiyorsa evlensin. Eşcinsellik onun isteyerek yaptığı bir iş değil. O şekilde dünyaya gelmiş. Öyle cinsel tercih kullanmış. Ne yapalım. Nasıl normal karı-koca arasında para sorunu yoksa eşcinsellerde de aynı olmalı."

Muharrem Çıtak'ın eşcinseller hakkında söylediği sözler, aslında kızının okul notları ve kendisinin çocukluk yıllarında yaşadığı muamele göz önüne getirildiğinde, bir hayli çarpıcı. Zira, kendi dinsel kimliğinden dolayı mağduriyet yaşayan bir kişi, kendi grubu

dışındakiler için de özgürlük istiyor istemesine, ama kendisi dışındaki grupların sorunlarından bihaber görünüyor. Eşcinselliğin zorunluluk olduğunu düşünen Çıtak, ancak bu "zarureti" gerekçe göstererek, eşcinseller için özgürlüğü meşrulaştırabiliyor.

"Tabii ki İzole Yaşıyoruz"

Çıtak'ın aktardığı anekdotu ve kendi grubu dışındaki azınlıklara yönelik tutumunu not ederek başka bir azınlığın, Süryani cemaati mensubu Yusuf Akbulut'un hikâyesine, askerliği sırasında komutanının kendisini Müslümanlaştırma çabalarına, Türkiye'de dini azınlıklara yönelik şiddet eylemlerinden etkilenme biçimlerine ve daha pek çok ayrıntıya dair söylediklerine kulak verelim:

"1964, Midyat doğumluyum. 1993'ten beri Meryem Ana Kilisesi'nde görev yapıyorum. Altı tane çocuğum var. Din görevlisiyim, Süryani'yim. Midyat'tan Diyarbakır'a atamayla geldim. Midyat'tayken kendi cemaatime hizmet etmek üzere, Süryanice okuyordum. Tabii ki bizim cemaat mensupları da normal devlet okullarına gidiyorlar... Okullarda eskisi gibi ciddi sorunlar yok, ama ufak tefek sorunlar var. Mesela, geçenlerde sorun çıktığında kendileri aramışlardı. Ben okula gittim, onlarla görüştüm. Öğretmenlere, bize 'Hıristiyan gâvur diyorlar, aşağılıyorlar' dedim. Onlar da 'Mümkün değil, öyle bir şey yok' dediler. Sağ olsunlar, ilgilendiler. Zaten öğretmenler değil, okuldaki çocuklar dalga geçiyormuş... İsimlerinden dolayı hangi çocuğun Hıristiyan olduğu biliniyor! Örneğin Muşi, Meryem, Teodora... Bizdeki çocuklar üniversiteye kadar okuyabiliyorlar. Şimdiye kadar okumuyorlardı, yüksek tahsil yapmıyorlardı. Çünkü baskı vardı, okuyamıyordu çocuklar. Ama şimdiden sonra okuyabiliyorlar. Mesela, bir çocuğumuz arkeolojiyi bitirdi, diğeri de maden mühendisliğinde okuyor. Ama bugüne kadar kamu kuruluşunda çalışan bir Süryani görmüş değilim. Genellikle gümüşçülük, kuyumculuk yaparak hayatlarını idame ettiriyorlar Süryaniler. Genellikle çalışkandır Süryaniler. Biliyorsunuz, Süryaniler gümüşçülükte çok meşhurdur. İşçi olan pek yok, varsa da Midyat tarafındadır. Buralarda herkes özel çalışıyor. Bu yüzden de dışlanma ya da ayrımcılık olmuyor.

Tabii ki izole yaşıyorsunuz, kötü laflar da işitiyorsunuz. Bunlar mutlaka bir acı veriyor. İnsan böyle yaşayacağına, ben ne yapayım böyle bir memlekette yaşamayı, diyor. Çoğu zaten bunu düşünerek göçüp gitti Türkiye'den.

Evet, şiddete uğradık, duymuşsunuzdur. Ne yapalım, kimileri görev icabı mecburen katlanıyorlar. Mecbur olmayanlar ise gidiyorlar İstanbul'a, Avrupa'ya. Geçenlerde yaşadığımız olayı çok da anlatmak istemiyorum. Reklam gibi oluyor. Mahalleden değil, bilmediğimiz tanımadığımız kişiler, birileri gelmiş kiliseye, yanlarında da 5-6 genç... İbadet yerine girmek istemişler, sigara içiyorlarmış. Bizimkiler sigarayla giremeyeceklerini söylemişler. 'Burası kilisedir, cami gibi Allah'ın evidir' demişler. Sonra bu adam başlamış, yok siz gâvursunuz, sizi kıtır kıtır doğrarım, parça parça yaparım diye. Sonra beni çağırdılar, ben de geldiğimde Süryanice olarak çocuklara, 'Polise haber verin' dedim. Gidip haber verdiler. Oraya geldiğimde zaten çocuklara bağıyordu adam. 'Hop hop ne yapıyorsun?' dedim. Üzerime üzerime geldi, 'Sen Trabzon'daki papazı hatırlıyor musun, seni onun gibi yaparım, senin için 50 yıl yatarım' dedi. 'Hadi git başımdan, niçin böyle yapıyorsun?' dedim. Adam 'Amerika neden Irak'a böyle yapıyor?' dedi. Ben de dedim ki 'Benim Amerika ile ne işim var, ben de istemiyorum hiçbir insana en ufak bir şey olmasını.' Neyse oğlum 155'i çağırırdı. Biz böyle atışırken, adam sürekli elini beline atıyordu. Silah görmedim, ama ceketliydi... İtiş kakış yaşanırken kiliseden çıktı. Dış kapıdan bunlar çıkarken, polis geldi. Polise dedim ki 'Bak bunlar beni ölümle tehdit etti.' Polis, kilisede çalışanları göstererek, 'Bir sürü insan, tek biriyle baş edemiyor musunuz, dövseydiniz' dedi. Evet evet, aynen bunları söyledi. Polisle tartıştım. 'Benim işim adam öldürmek mi, yoksa ibadet yapmak mı, sen ne biçim konuşuyorsun!' dedim. Bize saldıran adamı bir adım bile takip etmeyip benimle tartışmaya girişti polis. Neyse, emniyet müdürü ve valiye çıktım, o polisi katmadan olayı anlattım. Koruma istedik. 'Siz özel koruma tutun, herkese yetişemeyiz' dediler. Bizde aslında kamera sistemi var, ama elektrik kesintisi sık olduğundan 1-2 gün önce bütün kameralarımız yandı, düşük voltaj geldiği için. Bu adamların şansına o gün de böyleydi, yoksa hepsini kaydederdik. Güvenlik için başka bir önlem almıyoruz, Allah'a güveniyoruz. Biz komşularımızla huzur ve barış içerisinde yaşıyoruz, yaşamak istiyoruz. Gidip sorabilirsiniz, kardeşçe yaşıyoruz. Hepsi bizi seviyor. Bir şey lazım olduğunda gidip geliniyor. Komşular düşün için sandalye istediler, verdik hepsini. İnsanız tabii ki, komşuluk ilişkilerimiz böyle. Yalnız çocuklarımız dışarıda oyun oynarken zorluk yaşıyorlar. Sağ olsun belediye, kilisenin bahçesine park yaptı. Çocuklarımız artık daha rahat oynuyor.

Bundan yirmi yıl kadar önce, ben askerdeyken, 'Çavuş olmak isteyenler öne çıksın' denince, ben de bir adım öne çıktım. Fakat bana sert bir ifadeyle, 'Sen Hıristiyansın,

senden çavuş olmaz' dediler. Oysa Avrupa'ya buradan gitme Süryaniler var, içlerinde bakan olanlar bile var. İsveç millî eğitim bakanı Süryani'dir mesela. Biz mesela askerde, Süryani olduğumuzdan, daha iyi Türkçe biliyorduk. Buna rağmen bizim oradaki çavuş arkadaşlar 'Gelin Müslüman olun' diyorlardı. Oysa ben Hıristiyan'ım ve bundan memnunum. Bölük komutanı bizi kafaya takmıştı 'Sizi Müslüman yapacağım' diye. Daha sağlıklıdır, daha temizdir, daha iyi bir dindir diye! Ya, dine sözümüz yok, ama biz buraya vatani görev yapmaya geldik, din değiştirmek için değil.

Süryanice çok eski bir dildir. Rahat 6000–7000 yıl öncesine ait. Değişe değişe tıpkı çağdaş Türkçe gibi, günümüzdeki Süryaniceye gelmiştir. İsa'nın konuştuğu dildir Süryanice. O dili konuşuyoruz, aynı dilde ibadet ediyoruz. Buna kilise dili diyorlar. Konuştuğumuz dil Arapça, Türkçe ve Kürtçeden hatta İngilizceden etkilenmiştir. Ama kitap dili aynıdır, ibadet dili aynıdır. Eskiden Süryaniler bu bölgede çoktu, mesela Harran'da, dünyadaki ilk üniversite Süryaniler tarafından kurulmuştu.

Kapımız herkese açık. Örneğin, bir AİDS'li gelse, ona elimizden gelen yardımı yaparız. Ayıp veya günah olduğunu düşünmem bile. Zaten İncil'i okuduğumuz zaman, dinimizin alt tabakadaki insanlarla ilgilendiğini görüyoruz. Zina yapan kadınlara bile iyi davranan, onları tövbeye çağıran, topluma kazandırmaya çalışan bir din. Bizim cemaatte kadınlara yönelik tek-tük şiddet kullananlar vardır. Ama bu yanlıştır. Erkek kadinsiz; kadın da erkeksiz olmaz."

"Devletten Bir Şey Beklemiyoruz"

Yusuf Akbulut'un anlattıklarına Diyarbakır Kilisesi Ruhani Önderi Ahmet Güvener'in kiler eklendiğinde, Türkiye'de Hıristiyan olmanın zorlukları daha iyi anlaşılıyor. Sadece toplumsal düzlemde değil, devlet nezdinde de ayrımcı uygulamalara maruz bırakıldıklarını söyleyen Güvener, toplumsal münakaşalara hakemlik yapması beklenen devletten bir şey beklemediklerini söylerken, aslında bu toplumdaki dinî azınlıkların umutsuzluğuna da işaret ediyor. Çocuklarının isimlerini seçerken bile, ileride bundan dolayı dışlanacaklarını bilen, bunu ifade eden Türkiyeli Hıristiyanlar, sadece inançlarından dolayı yabancı veya öteki olarak algılanmaktan rahatsız olduklarını ve lakin bu rahatsızlıklarını ancak kendi kabuklarına çekilerek ifade edebildiklerini anlatıyor. Güvener'e kulak veriyoruz:

"1965 doğumluyum, hep Diyarbakır'da yaşadım. Aslında Bismil'den 15 yıl önce Diyarbakır'a geldik. Doğma büyüme Diyarbakırlıyım. Lise mezunuyum. Burada yaklaşık 70 kişilik bir cemaatimiz var. Ruhsal danışmanlık adı altında kilisenin ihtiyacına yönelik eğitim aldım. Bu açıdan pek sıkıntı yaşamıyorum. Aslında bizim dışımızdaki diğer insanların da aynı şekilde ruhsal danışmana ihtiyaçları olduğunu düşünüyorum. Aslında toplumun ihtiyaçlarına göre kendimizi geliştirdik. Bu durum bize bir yük de getiriyor. İnsanların buraya gelip ruhsal danışmanlık alması bazı yanlış anlamalara neden olabiliyor. Şöyle ki, misyonerlik adı altında söylentiler oluyor. İsteyen olursa dışarıdaki insanlara da hizmet veriyoruz. Bizim için Ermeni, Süryani, Kürt, Türk hiç fark etmez. İster Müslüman olsun, ister Hıristiyan, fark etmez.

Kürtçeyi anlıyorum, ama çeviremiyorum. Genelde Türkçeyle anlaşıyoruz. Cemaatimizin içerisinde Kürtçeyi iyi bilen insanların var. G gerektiğinde aracı-tercüman oluyorlar... Dil sorunumuz yok yani.

Aslında ben daha önce değil de 1991 yılında bu inancı benimsedim. Daha önce inancım İslam'dı. 1991 yılında İsa Mesih'i kabul ettim. Tabii ki lise yıllarımda bundan dolayı bir farklılık yaşamadım, ama çocuklarım, Hıristiyan kimliklerinden dolayı, sosyal yaşamlarında bir farklılık yaşıyorlar. Bunu hissediyorlar. 5 kız babasıyım. Liseyi bitiren bir kızım, ilkokula devam eden 12 yaşında bir kızım, üçüncü sınıfa geçen bir kızım daha var. İki tanesi ise daha okula başlamadılar. İsimlerinden dolayı bazı sorunlar yaşıyoruz. İşte en küçük kızımın adı Rebeka, onun bir büyüğü Ester, 8 yaşında olan Sara, Sevinç ve Sevgi var. Sevgi ve Sevinç günümüzde her kesimin kullandığı isimler. Ama küçük çocuklarım isimlerinden dolayı ileride sorun yaşayabilirler. İsimlerinden Hıristiyan oldukları zaten anlaşılıyor. Biliyorsunuz Müslüman olmayanlara 'gâvur' diyor ve aşağılıyorlar. Bunlar bizim çocuklarımıza da söylüyor, çocuklarım üzülüyor bu duruma. Örneğin, 'Arkadaşlarım bana papaz diye takılıyorlar' diyorlar. Okulda zorluklar böyle çıkıyor. Sokakta bizim mahallenin çocukları da aynı yaklaşımdalar...

Öğretmenlerle aslında hiçbir sorunumuz yok. Biliyorsunuz biz hukuken din derslerinden muaf tutulabiliriz. Buna rağmen ben çocuklarıma din derslerini aldırıyorum. İslamiyet'i okulda öğreniyorlar, kendi inancımızı burada öğretiyoruz. Bana göre, inanç hür irade ile seçilip benimsenmesi gereken bir olgudur. Bu konuda çocuklarıma aynı şeyi öğretiyorum.

Eskiden Diyarbakır'da çok Hıristiyan olduğundan bu zorluklar gözüküyordu. Benim tanıdığım resmi dairelerde Hıristiyanlar var ama günümüzde devlet memuru olabilmeleri çok zor. Hıristiyanlar polis olamaz, askeriyeye asla giremez. Bizim cemaatin hemen hemen yüzde yüzü kesinlikle kendi işlerini kuran, özel çalışanlardır. Ticaretle uğraşıyorlar, sanayide iş yerleri açmışlar, terzilikle uğraşanlar var. Devlet dairelerinde sıkıntı var. Ama okuyup öğretmen olanlar da var. Şu anda öğretmenlik yapan bir gencimiz var. Nadir de olsa çalışıp bir yerleri tutturana var, ama sınavlarla bir yere girip çalışmak, özellikle de güvenlik kurumlarında mümkün değildir. Kendi çözümümüzü kendimiz üretiyoruz. Devletten bir şey beklemiyoruz.

Hıristiyan denince, yabancı uyruklu diye bakıyorlar. Ya Ermeni ya Yahudi ya da Avrupa kökenli olarak bakıyorlar. Hâlbuki yok öyle bir şey. Bunlar binlerce yıldır Müslümanlarla kardeşçe yaşayanlardır. Genelde kulaktan dolma bilgiler var. Ben güvenlik şube müdürü ile görüştüğümde diyor ki, 'Ahmet Bey duyduğuma göre İncil'in arasına dolar koyup dağıtıyormuşsunuz.' Ben de dedim ki 'Siz duydunuz, size söyleyen de duydu, öbürü de duydu! Sadece duyumdan ibaret yani.' Düşünün bir güvenlik biriminde bir güvenlik şube müdürü bunu söyleyebiliyorsa bu gerçekten devletin zayıflığıdır. Bu ülkenin bir istihbaratı vardır. Zaten biz insanlara açığız, gelip insanlarla bire bir görüşebilirler, araştırıp tespit edebilirler. Televizyonlarda anormal bir şekilde anti-Hıristiyanlık propagandası yapılıyor. Yıllardır böyle, yeni değil, biz aşırı uçta gözüküyoruz.

'Yunanistan sahilleri, İsrail Harran'ı almış, bir karış toprak koymamış' diyorlar. Prof. Dr. Zekeriya Beyaz geçen hafta söyledi. Söyleyiş tarzında haykırış ve cihat edası vardı. Çok korkunçtu. Programa, geç saatlerde Şanlıurfa valisi telefonla bağlandı, şöyle dedi: 'Sayın Beyaz, bir karış toprak satılmamıştır, sadece İsrail ile Koç Holding bir hayvan çiftliği açmışlar.' Yani insanlar yalan söylemekten ve birilerini karalamaktan haz duyuyorlar. Ama bunun nereye gittiğini bilmiyorlar. Hıristiyanlar ne kadar zarar görüyor bilmiyorlar. Mesela, Trabzon'daki olay¹⁰ da bunun meyvesidir. Geçen bizim terasta çatlama vardı, tamir ediyorduk. Karşımızdaki camide de cuma hutbesi okunuyordu ve konu organ bağışığıydı. Organ bağışığı yapılabilir, ama kime yapılamaz, diye devam etti müezzin. Kime yapılamaz: Fahişeye yapılmaz, ayağa yapılmaz ve gayri-

¹⁰ 5 Şubat 2006'da Trabzon'daki Santa Maria Katolik Kilisesi Rahibi Andrea Santoro, 16 yaşında bir genç tarafından bıçaklanarak öldürüldü.

müslime yapılamaz! Ayyaş, fahişeyi ve gayrimüslimi yan yana koyuyordu. Bunu böyle yaparsan o zaman insanlar Hıristiyan'a ne yapmaz ki! Cuma hutbesi sadece kendi cemaatine değil sokaklara taşıyor. Hâlbuki biz bu ülkenin evlatlarıyız. Tamam, yüzde 98'i Müslüman'dır, ama yüzde 2'nin içerisinde Hıristiyan da vardır. Biz de bu ülkenin normal vatandaşlarıyız. Ailelerimiz, akrabalarımız var, tek farkımız inancımızdır.

Biz her çarşamba İncil'de daha fazla ilerleyebilmek için toplanıyoruz. Terasa çıktık, ilahiler söylemeye başladık. Sokaktan duyulunca kötü bir şekilde taşlanmaya başlandık. Tabii ki çocuklardı, büyük yoktu, ama bunun evdeki sohbetin, basının verdiği mesajın sonucu olduğu kesindir.

Eğitim sisteminde de hatalar çok. Düşünün ki bu ülke, laik bir ülkedir, ama bir din dersi kitabını elinize alın, sadece bir sayfa Hıristiyanlıkla ilgili bilgi vardır. O da hakaretlerle dolu. 'İncil değiştirilmiştir, Hıristiyanlık tahrip edilmiş, bozulmuştur' diye yazılıyor. Aynı şey Yahudilere de yapılmıştır. Böyle yapacaksın hiç bilgi verme! İslamiyet'i anlat yalnızca! Tabii çocuk bunu görüyor, ailede de böyle bir paylaşım var. Bu yüzden acı çekiyoruz...

Çok zor bir süreçten geçtik, geçiyoruz. Hissi davranışlar, önümüzü tıkamaya çalışmalar... Bir yetkili–ismini vermeyeyim–, 'Biz size asla yasal statü vermeyeceğiz' dediğinde, dedim ki, 'Avrupa Türkiye'yi gerçekten iyi yönden sıkıştırıyor. Şimdi düşünün Avrupa'nın sıkıştırmasından dolayı bize yasal statü vereceksiniz ama acaba biz sevgiyi ve minneti kime duyacağız? Avrupa'ya mı, devletimize mi?' Yani sivil toplum örgütlerinin gündeme getirmesi ya da Avrupa'nın sıkıştırması değil toplumun ihtiyaçlarına göre düzenleme yaparsanız babalık yapmış olursunuz. Yani birilerine kendinizi beğendirmek için kendinizi düzeltiyorsanız bu düzeltme değildir. Yapılması gerekeni sindire sindire yaparsan, halkla barışık olursun. O zaman gerçekten devlet, devlet olur... Bize yasal statü vermiyorlar, 'Dernek olacaksınız' diyorlar. Biz niye dernek olalım? Biz dernek değiliz ki, kiliseyiz. Ama kilise deyince insanların aklında bir yapı geliyor, canlı bir kule, esrarengiz binalar, o kadar. Hayır, hiç alakası yok. Kilise cemaatin kendisidir. Özen gösterilmesi gereken, sevilmesi ve saygı duyulması gereken şeyler binalar değil, insanlardır. Bize, 'Kilisenin kapısına kilise diye yazmayacaksınız' diyorlar. 'Kilise' yazmayacaksa nasıl olacak bu? Kilise kelimesi insanları korkutuyor. Bizim beklentimiz şudur: Bize ayrıcalıklı davranmasınlar, bize dışarıdaki

bu insanlara nasıl davranıyorlarsa öyle davranırlar, en azından bu halk özgürce ibadetini yapıyor. Biz de özgürce ibadet yapılacak binalarımızı yapmak ve içinde ibadet yapmak istiyoruz.

Bakın, siz buraya taksi ile geldiniz. Taksi ile değil de sorarak adresi takip etseydiniz mecburen 'Diyarbakır Kilisesi nerede?' diye sormanız gerekiyor. Bu soru karşısında alacağınız cevap büyük ihtimalle 'Kiliseye niye gidiyorsun? İşte orada camii var, oraya git' şeklinde olacaktı. Bir kadın gelmişti, hüngür hüngür ağlıyordu. 'Kiliseye niye gidiyorsun? Git camiye' demişler. Yani kilise ahlak dışılığı teşvik eden bir yapıda görülüyor. Devletin bu konudaki zihniyetini değiştirmesi gerekiyor. Kanunlar değişebilir, önemli değil, ama kanunları uygulayacak yürekler yaratmaktır önemli olan.

Mesela, misyonerlik diyorlar, misyonerliğe acayip bir şey yüklemişler. Sözlüğe bakın, misyonerlik bir işi yapan, inancı benimseyip onu tebliğ edendir. Misyon, görevdir. Ama ne yazık ki misyoner deyince akla gelen devletin aleyhinde, İslam düşmanı, devletin altını oyan, dış ülkelere ajanlık eden kişi akla geliyor.

Acayip bir şekilde bütün siyasi partiler bizlere karşı itici davranıyorlar. Mesela, şu andaki iktidar partisi [Adalet ve Kalkınma Partisi-AKP] en fazla bizlere yaklaşıdır. Kendisi de bu durumdan mağdur olduğu için yasal düzenlemeler yapıyor, biz de bu durumdan yararlanıyoruz. Hiçbir parti bu duyarlılıkta değildir. Oysa toplumun her kesimini kazanmak, değerleri zenginlik olarak kabul etmek, âdeta bir bahçenin ayrı ayrı çiçekleri olduğunu kabul etmek demektir. İşte bu zihniyete Türkiye'nin ihtiyacı vardır.

Kendi cemaatimiz içinde geçmiş kuşaklarla şimdiki kuşakların ihtiyaçları çok farklıdır. Onların ihtiyaçlarına göre biz de ortamı hazırlamaya çalışıyoruz. Genç kuşaklar düşüncelerini yansıtıyor, biz onlara uymaya çalışıyoruz. Biliyoruz ki çağ değişiyor, o yönde biz de gençlerin ufkunu genişletmeye çalışıyoruz.

Cemaatin içerisinde ekonomik olarak refah düzeyleri daha yüksek insanlar da, fakir olanlar da vardır. Asla onların arasında ayırım olamaz! Mümkün değil. İncil'de şu var: 'Zenginlik bir düşkünlüktür, gurura sebep olabilir, fakir de kendi zenginliğiyle övünün' diyor. Çünkü fakir insan biraz daha Tanrı'ya yakındır. Zengin insan sorun-

larını kendi gücüyle çözer, bu yüzden kendi düşkünlüğünü bilmesi gerekir. Kendi işimi kendim çözerim diye düşünmemesi gerekir.

Siyasete atılmayı asla düşünmüyorum, ama bu ülkenin başbakanı olsam, hiçbir sorun kalmaz diye inanıyorum. Kürt de benim kardeşimdir, büyük bir zenginliktir, Laz ve Çerkez de. Her insanı olduğu gibi kabul edersen hiçbir sorun kalmaz. Bizim kilisede de Süryani, Ermeni, Türk, Kürt kökenli insanlar vardır. Biz kardeşçe yaşarız, asla zerre kadar bir çatışma çıkmaz. Ben kendim Türkmen kökenliyim, asla kimseye 'Ben Türküm, Türklük üstünlüktür' demiyorum. Kimseyi kendinden küçük görmezsen, kimse de seni küçük görmez."

"Kucağımdan Alınan Atımın Yarası"

Mihail Vasiliadis'in çocukluk yıllarında kollarının arasından alınıp loş odaya fırlatılan oyuncak atıyla ilgili anısı, ayrımcı uygulamalara maruz kalan insanların hafızalarına kazınan acıyı anlatmak için olabildiğince çarpıcı ve hüznü verici bir metafor. İstanbul doğumlu gazeteci Vasiliadis, devletin, egemen grup mensubu yurttaşların baskılarına boyun eğmeyip burada kalan, bunu başaracak kadar büyük bir kalbin ve sevginin sahibi... Onun hikâyesini yorumlamaya gerek var mı? Rum kökenli olduğu için, henüz çocukken bu ülkedeki egemen siyasetin sillesini yiyen Vasiliadis'i pürdikkat dinleyelim. Belki sırf bu hikâye bile, bu kitabın girişinde Levent Korkut'un ayrımcılık üzerine yaptığı değerli izahata, kategorileştirmelere gerek bırakmayacak kadar açıklıyor her şeyi.

"1939 yılının Kasım ayında İstanbul-Tarlabası'nda bugünkü emniyet müdürlüğünün karşısındaki bir evde doğdum. Tarlabası o dönemde çoğunlukla Rum nüfusun yaşadığı bir yerdi. Babam diş doktoruydu. Ben doğmadan 10-15 gün önce beyin kanaması geçirmiş ve yatalak kalmıştı. Ta ki 1957'de ölene dek yatalaktı. Tabii arada biraz iyileştiği zamanlar oldu, ama çalışacak duruma hiç gelemedi. Özellikle 1946 yılına kadar tamamen yatalaktı, bunları söylememin özel bir nedeni var: Çalışamayacak durumda olması, yatalak olması, Varlık Vergisi tarhına engel olmadı. Ödeyemeyeceği bir miktarda Varlık Vergisi tarh ettirildi. Vergi ödenemeyince de evimize hacze geldiler. Evimizin bir odası babamın muayenehanesiydi. Bu durumu, bütün evimizi iş yeri olarak kabul etme nedeni yapıp haciz işlemi için eve geldiler. Babamı, yattığı yataktan şilte ile odanın ortasına, zemine indirip karyolayı ve evde ele gelir her şeyi haciz ederek bir odaya koyup mühürlediler. Annem, babamı yatağından indirirlerken

itiraz edecek olduğunda gelen memur 'Madam, dua et ki yataktan kalkamıyor. Yoksa Aşkale'ye doğru gidecekti, onu kurtardığına dua et' dedi. Yaşanmış olaylar hakkında çok konuşmak istemiyorum, çünkü bunun sonu yok. Zaten bir dokun, bin ah işit misali, sabaha kadar anlatsam bitmez.

Tarlabası'nda Rumlar dışında Türkler ve Ermeniler vardı daha çok. Museviler pek yoktu. Onlar Balat, Kuledibi tarafında otururlardı. Annem Türkçeyi çok sonra öğrendi. Evin içinde Rumca konuşmayı bırakın, bizim mahallede at üstünde sebze satanlar dahi Rumca konuşurdu. Çoğu Arnavut'tu. İşlerinde Müslüman Arnavut'lar da vardı ve Rumca'yı epey bilirdi. Çengelköy, Kuzguncuk o zamanlar gerçekten köyü ve sebze meyve üretim yeri idi. Tarlalar, bahçeler bostanlar vardı. Sebze ve meyveler atlara arabalara yüklenip satılırdı.

Aynalıçeşme Rum İlkokulu'nda okudum. Şimdi orası harabe, neredeyse yıkılacak. Biz bu okulu restore edip değerlendirmek istiyoruz, ama Vakıflar Genel Müdürlüğü izin vermiyor. İlkokuldan sonra Zoğrafyan Lisesi'ne gittim, 1957'de bitirdim liseyi. Yedi yüzü aşkın talebesi vardı o zamanlar. Bütün sınıflar A,B,C diye ayrılıyordu. Ben ticaret kısmını okudum, sonra da Yüksek Ticaret'e kaydoldum. Bugünkü İktisadi Ticari Bilimler Fakültesi'nin o zamanki karşılığıydı. Ancak orada öğrenecek pek bir şey yoktu. Verilen dersleri biz zaten lisede görmüştük. Yani Zoğrafyan Lisesi'ni bitiren birisi rahatlıkla Yüksek Muhasebecilik yapacak bilgiye sahipti. Hem bu durum hem de yaşadığım nahoş olay fakülteden ayrılmama neden oldu.

Yaşadığım nahoş olay şuydu: Yunanistan'dan üniversitede okumak için gelen bir kız öğrenci ile derste anlatılanları tenefüste Rumca tekrar ederken arkamdan bir ses 'Ulan burası kâfiristan değil, gâvurca konuşma' dedi. Okul müdürüne götürdüler bizi. Müdür, efendi bir adamdı, bana 'Evladım sen haklısın' dedi. Ben de 'O zaman bunlara engel olun' dedim. 'Nasıl mani olayım?' diye cevapladı. O gün şebekemi¹¹ müdürün masasına fırlattım ve fakülteyi terk ettim.

O tarihten itibaren hem gazeteciliğe hem de Kuruçeşme'deki bir tekstil fabrikasının muhasebe bölümünde işe başladım. 1975'te, yani İstanbul'u terk edene kadar orada çalıştım. Patronum Yunan vatandaşı ve Musevi'ydi. Ama Rumca konuşurdu. 1975'te

¹¹ Argoda üniversite öğrenci kimliği.

Yunanistan'a gittim. O dönemde Peyami Safa, *Milliyet*'te yazardı. Peyami Safa'nın yazıları Rumlar için zehir zemberek yazılırdı. Yazıları Rumca konuşanlara yönelik 'Çekip gidin', 'Boğazlarına basıp nefeslerini keserek öldürülsün' gibi kıskırtıcı yazılar yazardı. Ben, Peyami Safa'nın yazılarına cevap yazmaya başladım. Bu, azınlık gazetelerinin dikkatini çekti ve bu gazetelerden yazarlık teklifleri aldım. *Embros* gazetesinde yazmaya başladım. Bir grup Rum aydınının yayımladığı haftalık bir gazetenin sorumlu yayın müdürlüğünü yaptım. 1964'te millî birliği bozacak şekilde Rum propagandası yapmaktan hakkımda dava açıldı. Sulhi Dönmezer'in bilirkişi olarak verdiği raporla TCK'nın 141, 142 ve 163 maddelerinden cezalandırılmam istendi. Bütün suçum da 'Falanca kişi gerçek Rum'dur' diye yazmamdı. Rum sözcüğünü kullanmam, ayrımcılık olarak sayıldı. Tam on sene sürdü o dava. On sene içinde üç kez beraat ettim. İlk iki beraatim usulden bozuldu. Üçüncü beraat kararım onaylandı ve dava bitti. Benle birlikte gazetenin sahibi hakkında da dava açılmıştı. Ama o, davanın sonucunu beklemeden Yunanistan'a kaçmayı yeğledi. Yunanistan'da kahramanlık sattı. Türk aleyhtarlığı yapıp puan kazandı, güzel bir hayat yaşadı.

Yani ona iyilik etmiş oldular. Benim de çekip gitmemi istiyorlardı, ama ben kendime yediremedim, mahkemenin bitmesini bekledim, mücadele ettim. Davama girecek avukat bulamadım. Rum avukatlar korktu, Türk avukatlar girmek istemedi, dolayısıyla, avukatsız mücadele verdim. İlk mahkemeye çağırıldığımda bir avukat davaya geleceğini söyledi, ancak duruşma günü gelmedi. Çok sonraları özür diledi ve tehdit edildiğini söyledi. Doğru mu, yanlış mı bilemiyorum, belki de kendisini temize çıkarmak için söyledi. Belki de gerçekten tehdit edildiği için gelemedi. Türk avukatlardan kimse ilgilenmedi o dönemde, ama bugün böyle olmaz.

1975'e kadarki dönem, benim Türkiye'deki ilk dönemim oluyor. Ben kimliğimi saklamayı onursuzluk sayarım. Bu nedenle hiç saklamadım. Ancak bu, başıma çok belalar getirdi. Telli Baba vardır, o dönemde biz gençler oraya gider sohbetler ederdik. Bir keresinde Türk bir kız arkadaşla oradayız, polis geldi. Bizi karakola götürdü. Benim kimliğimden Rum olduğumu anlayınca 500 liraya mal oldu bana. O dönemde bir albayın maaşı 400 lira civarındaydı.

Kızın bir akrabası milletvekiliydi, subay bir akrabası da vardı. Babası Fransa'da doğmuş büyümüş, çok nezih bir ailenin kızıydı. Polisler bir Türk kıızı nasıl bir Rum'la

buralara gelir kızgınlığıyla aşığıldılar kızı. Ama kızın akrabalarından çekindikleri ve benim 500 lira da yeterince cazip olduğu için hakkımızda işlem yapmadılar. Hayatta ilk ve son kez o gün geri adım attım. Yanımda o kız olmasa mahkemeyse mahkemeye gidelim derdim. Başkalarının başına gelenler de var tabii. Mesela, bankalardan kredi almak konusunda ayrımcı uygulamaları çok arkadaşımın dinledim. 60'lı yılların sonu 70'lerin başı. Bir dönem hükümette de görev almış bir kişi—ismini vermeyeyim—bu işlerle ilgili bir kurumun başındaydı. O yıllarda yatırım kredisi almak isteyenler yapacakları yatırım için fizibilite raporları hazırlayıp bankalardan, daha çok da sanayi bankasından kredi talebinde bulunabiliyordu. Fizibilite raporlarınız onaylanırsa tabii. Özellikle Musevi ve Rum kökenli olanların hazırlayıp onay için sundukları raporlar kendi inançlarına yakın iş adamlarına verip kopyalatırlar ve kredileri de bunlara kullanırdırlardı. Raporu ilk hazırlayan asıl sahiplerine de pul eksik, imza yok vb. nedenlerle iade ederlerdi. Bu şekilde azınlık girişimcileri mağdur edilirdi.

Bizim mahallede Türk çocuklar benim çok iyi arkadaşım. 16 taş (dama) takımımız vardı, yenilmez armada. Ben, Dino, Mıgır, Ali ve Bülent. Ali'nin babası kapıcılık yapardı, çok zekiymiş Ali. Bu anlatacağımı Beyoğlu gazetesinde de yazdım. Mahallenin çocuklarının arası çok iyiydi. Paskalyada biz kiliseye gideriz. Kilisede mumlar ayinini yapan papaz ya da despotun mumundan mumlarımızı yakarız, Hz. İsa'nın dirilişi nedeniyle. Yaktığımız mumları söndürmeden eve götürmek ve o mumum ateşiyle evdeki kandili yakmak çok iyi bir şey sayılır nedense. Biz kiliseden çıktığımızda oraların Türk çocukları gelir, mumlarımızı söndürmeye çalışır, bize sataşırlardı. Bizim mahallenin Türk çocukları bizle beraber gelir ve mumlarımızı korumaya yardım ederlerdi. Ama bizim mumları koruyan Türk arkadaşlarımız başka mahalledeki çocukların mumlarını söndürmeye çalışırlardı!

Ali, Mihail'i Mihail olarak, Mihail de Ali'yi Ali olarak tanıdığıında aralarında hiçbir sorun çıkmaz. Ama Ali Mihail'i Rum olarak bilirse davranışı değişiyor. Bunun daha çarpıcı bir örneği var: 6-7 Eylül olayları zamanında bizim kapıcımız vardı Ahmet Efendi. Ahmet Efendi olaylar başladığında o güruh, kıra kıra gelmeye başladığında, aldı Türk bayrağını eline, çıktı bizim apartmanın kapısına, demir kapıyı kapattı. Dışarıda elinde bayrak 'Bu binada gâvur yok, burada herkes Türk'tür' diye saldırganları savuşturdu. Oysa ikinci kattaki Bilge Hanım hariç hepimiz gayrimüslimdik. Saldırganlar gittikten sonra bayrağı bıraktı, aldı kazmasını ve ilerideki Rum evlerini, dükkânlarını kırmaya

başladı. Çünkü onlar Ahmet Efendi için sadece Rum'du. Tanımıyordu onları, hâlbuki biz onun için Mihail, Madam Mari ve Madam Katina'ydık.

İki-üç yaşlarındayken bu Varlık Vergisi için hacize geldiler evimize. Haczettikleri eşyaları babamın muayene olarak kullandığı odaya koyuyor. Odayı da kapatıp mühürlüyorlar. Odada benim oyuncak atım var. Hacze gelen memurun yanında bir de hamal var. İşleri bitip odayı kapatacakları zaman hamal kapıyı yeniden açtı ben girip atımı aldım ve çıktım odadan. Kucağımda iki elimle sım sıkı tutuyorum benden büyük atımı. Ben ne olduğunu anlayamadan gelip kucağımdan atımı çekip aldı icra memuru. Kapıyı açtı, atımı odaya fırlattı, 'Mühürle' dedi. Adamın silüeti gözümün önünde. Hamal şaşırıyor, gözleri yaşardı, ben döndüm adama öyle bir bakmışım ki sırtını döndü başka bir odaya girip hacze devam etti. Bu iki kişinin davranışı arasında tam bir zıtlık var. O eğitimsiz hamal, karşısındaki çocuk için üzülürken, eğitim almış memur karşısında bir çocuk değil bir Rum, en fazla bir Rum çocuk görüyor acımasızca. Demek ki ayrımcılık güdülenmiş bir durumdur. Yani demek istediğim Amerikalılar aptaldır, Ruslar zekidir yahut Türkler ırkçıdır gibi genellemeler yanlış şeylerdir. Bu gibi milliyetçi ve ırkçı duygular insanın içinde olan, insanlık tarafından doğurulan bir rejist değildir. Tamamen sonradan insanın kafasına sokulmuş şeylerdir. Dolayısıyla, bu davranışlardan, davranışın sahibini sorumlu tutmamak gerekir. Onu bu davranışa sevk eden, ona bu yönde eğitim veren sorumlu tutmak gerekir. Ulus-millet yaratma çabası içinde verilen eğitimidir bu. 'Ne mutlu Türküm diyene' yani Çinli, Rus olursan mutsuz mu olman gerekiyor? Peyami Safa'yı ele alalım mesela. Yazdıkları Rumlar için felaket. Roman yazarken Rumları kalles, genelev sahibi göstererek aşağılayan yazarlar, kendi anılarını yazarken 'Bizim bir doktor vardı. Petrus Efendi. Annem hastalandığında bilmem ta nereden gecenin bir vakti yaya olarak geldi ve annemin hayatını kurtardı' diye yazıyorlar. Madem o Rum doktor annenin hayatını kurtardı, sen niçin yazılarında Rumlar hakkında kötü yazıyorsun. Tek din, tek dil, tek millet yaratma çabasının ürünü bütün bunlar.

Benim hayatımı değiştiren en önemli olay ayrımcılık nedeniyledir. Çok sevdiğim bir Türk kızından ayrılmak zorunda kaldım. Çünkü hem ona hem bana çok baskı yapıldı ve ben Türkiye'yi terk edip Yunanistan'a gitmek zorunda kaldım.

İstanbul'da Yunanlı sayılan ben, Yunanistan'da bazı kesimler tarafından Türk sayıldım. Bir gazete çıkardım orada ve Türkiye'de yazdığım şeylerin benzerlerini o gazete

de yazdım. Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu anlamsız çekişmenin iki ülkeye de, iki halka da yaramadığını, Batı Trakya'daki Türk azınlığa baskı yapılmamasını anlıyordum yazılarımda. Çünkü bir azınlık mensubu olarak yaşayan ben, baskının ne olduğunu biliyordum. Bu yazılarımdan rahatsız olanlar hakaret dolu yazılar yazdılar hakkımda.

6-7 Eylül 1955'te 'Gelin yakalım, yıkalım' dendiğinde yüz binlerce insan yollara döküldü. 6-7 Eylül 2005'te, Rumlara yönelik saldırıların fotoğraflarının fotoğraf sergisini dağıtma çağrısına ise ancak yirmi kişiyi katabildiler. Ama 'Günümüzde ayrımcılık var mı?' diye sorarsanız, 'Tabii ki var' derim. Geçmişte de birbirini tanıyan, birbiriyile hayatın herhangi bir alanında ilişki kuran kişiler arasında ayrımcılık yaşanmıyordu, bugün de. Ama cemaat olarak ayrımcılığa uğruyoruz. Geçmişte elimizden alınan vakıf malları, cemaate iade edilmiyor. Vakıflarımız yabancı vakıflar olarak nitelendiriliyor. Biz bu duruma karşı çıktık, şimdi yabancı vakıflar demeyi bıraktılar. Ama muamele yine ayrımcı, tokat atacağız demiyorlar, tokatı atıp 'Onlara değmiş' diyorlar. Benim anladığım kadarıyla Türkiye'de, AB'ye girilmeden azınlık cemaatlerini ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. AB müktesebatındaki azınlık haklarını tanımamak için.

En başta söyledim. Geçmişte yaşanmış olaylar hakkında çok konuşmak istemiyorum, çünkü bunun sonu yok. Her şeyi arkamda bırakmak istiyorum, ama kucağımdan atımın alınması hep önüme geçiyor. Onu geride bırakamıyorum."

"Çerkez Ethem'in Genlerinde mi İhanet Var!"

On beş derneğin bağlı olduğu Birleşik Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun koordinatörlüğünü yapan Cumhur Bal, belki de pek çoğumuzun farkında bile olmadığı bir hissiyatı dile getiriyor: Okul kitaplarında, resmî tarih tezinde sıkça dillendirilen ve her seferinde olumsuzlanan Çerkez Ethem olayının, Çerkez kökenli yurttaşlarda yarattığı imgeye. Cumhuriyet tarihinin "Hain Çerkez" lakaplı Ethem'le ilgili anlatılanların şahsileştirilmeyip tüm Çerkezlere mal edilmesi, sonraki kuşak Çerkezlerin kendi kimliklerini gizlemelerine, Çerkez çocuklarının kimlikleriyle ilgili iyileştirilemez sorunlar yaşamalarına ve en önemlisi de kendi kültürlerini yaşama, yaşatma istençlerini içlerine gömmelerine neden olmuş. Bal'ın, Çerkezlerin sorunları ve uğradıkları ayrımcı uygulamalar hakkındaki ifadelerini aşağıda sunuyoruz:

“Kafkasya dediğimizde çok farklı etnik yapıları bir arada zikretmiş oluyoruz. Kuzey Kafkasya, Güney Kafkasya ya da Avrupalıların deyimiyle Transkafkasya’yı da aldığımız zaman Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan’a kadarki ve orada farklı zamanlarda gelmiş olan Sasani, Türk, Rus gibi belki kırkın üzerinde etnik yapıdan bahsetmek zorunda kalacağız. Biz daha ziyade Türkiye’de Çerkezler olarak kendimizi adlandırıyoruz. Çerkezlik kavramı üzerinde de tartışmalar yok değil aslında, Çünkü Çerkez ismi de bize bizim dışımızda verilen bir isim. Kimileri sadece Adige toplumu için kullanır, bir kısmı da Adige Abhaz ve Ubuş, yani Batı Kafkasya için kullanılır. Ama Türkiye’de biz Kafkasya’dan otokton olan, yani dışarıdan gelip oraya yerleşmemiş olan Adigeler, Abhazlar, Dağıstanlılar, Çeçenler için bu ismi kullanıyoruz.

Kafkasya’daki her halktan insan Türkiye’de yaşıyor. Çerkezleri Türkiye’ye 1864 sürgününden sonra gelmiş otokton halklar anlamında ele alacak olursak toplam 6 milyon üzerinde bir nüfustan söz edeceğiz. Bu, Prof. Dr. Kemal Karpat’ın tespitidir. Kemal Karpat bu konuda gerçekten en detaylı araştırmaları yapmış olan insandır. ‘8 milyon civarında Çerkez olması gerekir, ama asimilasyon gibi etkenlerden 6 milyona düşmüştür’ der. Bunun 4,5 milyon civarındaki sayıyı Adige grubu, Batı Kafkasya oluşturur. 500-800 bin arasında Abhaz grubu oluşturur. 50 bin civarında Asetin, Oset gruplar, bir ona yakın Çeçen gruplar, yine bir ona yakın 50-100 arasında tanımlayabileceğimiz Dağıstanlı nüfus bu, 6 milyon Çerkez diye tanımladığımız sayının içerisinde.

1990’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra oradaki etnik yapıların daha net bir şekilde ortaya çıkması ve Türkiyeliler tarafından da öyle algılanmasının sonucunda aslında bir miktar bir ayrışma ya da yeniden bir tanımlama, yerini bulma olayının yaşandığını söylemek mümkün. Örneğin, 1980 öncesinde bu derneklerde Karaçaylar dâhil Asetinler, Sasaniler kendilerini Çerkez olarak tanımlar ve Kafkas dernekleri içinde yönetim kadrolarında bile yer alırlardı. Ancak Karaçay Çerkez Cumhuriyeti’nin ortaya çıkması ve Karaçay nüfusunun bir hayli yoğun olduğu ve Türk kökenli olduklarının anlaşılmasıyla birlikte bir kısmı ‘Biz Karaçayız’ demeyi tercih eder duruma geldiler. Bunun sonucunda da Türkiye’de Kuzey Kafkas ve Kafkas Kültür Dernekleri adı altında olmalarına rağmen son dönemlerde, Kafkas Çeçen Derneği, Kafkas Abhaz Derneği gibi adlarla, kendi alt kimliğini de oraya koyma gereği duydular.

Ayrımcılık konusuna biz çok kafa yormadık, ama Türkiye’de ayrımcılık uygulanmaması gerektiğini düşünüyoruz. Kendimiz için pozitif bir ayrımcılık, bir farklılık

beklemiyoruz. Ama egemen olan ulusun kullandığı her şeyi kullanabilmek kaydıyla bir ayrımcılıktan yana değiliz. Bunu kullanamıyorsak veya dezavantajlı durumlarımız varsa, pozitif ayrımcılığın yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü dezavantajlı gruplar onlarca, yüzlerce yılın sonucunda dezavantajlı duruma geldilerse, pozitif ayrımcılık sonucunda ancak, dezavantajlı olmaktan çıkarılabilirler.

Çerkezler, yüz elli yıldır Türkiye’de yaşıyorlar. Sadece Çerkez oldukları için, Türkiye’de egemen olanın yararlandığı olanaklardan yararlanamamıştır Çerkezler. Şu an derneğimizin bulunduğu sokakta en eski biziz. Biz burayı 1964’te aldık ve buraya geldiğimizde kimseler yoktu. Onun için de biz, bu sokağın isminin Kafkas Sokağı olmasını istedik. Öyle bir talebimiz olmadı, ama normal olan, buraya ilk yerleşenlerin isminin konmasıydı. Belediye meclisindeki Çerkezler de bunu istemişti. Fakat şimdi tabelalara müdahale ediyorlar. Belli harfler silinerek farklı anlamlar çıkarılmaya çalışılıyor. Bir harfle oynayarak Kafkas ismini “Kazfkaz” yapıyorlar mesela. Belediye tekrar onları düzeltti, ama sanıyorum itirazları var hâlâ. Benim yirmi yıldır adını kullandığım sokağın ismi değiştirilecekse bana sorulmalıdır, ben buna katılıyorum. Ancak sadece Kafkas Sokak olduğu için karşı çıkılıyorsa, o zaman tüm sokaklara karşı çıkılmalıdır. Çünkü hepsinin ismi bir yerlerden gelerek konmuş. Benazir Butto Caddesi’nden Cinnah Caddesi’ne kadar Türkiye’de olmayan cadde ismi yok.

Türkiye’de bugüne kadar Çerkez kimliği kullanılmadı, kullanılmadı, bunda Çerkez Ethem olayının etkisi var. Bunu da farklı bir başlıkta incelemek lazım. Cumhuriyet’le birlikte tek dil, tek millet, tek kültür çabaları Çerkezlerin yok sayılmasına götürdü. ‘Çerkezler var, ama o Çerkezler de Türk aslında’ dediler. Biri Çerkez kimliğiyle ortaya çıktığında yaşadığı sorunları, Türk olduğunu söyleyince yaşamıyor. Ancak Çerkez olduğumuzu hepimiz anladık artık. Biz Türk değiliz, biz Arap değiliz, biz Rus değiliz, ama dünyanın 40 değişik ülkesinde yaşıyoruz.

‘Çerkezce yazılamaz, Çerkezcenin alfabesi yok’ dendi. Gittik gördük ki 7 milyon yazılmış kitap var. Dolayısıyla, kendisini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan Çerkezler bile anlatılanların doğru olmadığını gördüler ve kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Kafkasya kökenli Çerkezler olarak tanımlamaya başladılar. Barkop’a, Abhazy’a yirmişer öğrenci gönderdik. Gençlik kampları var, üniversitelere burslu öğrenci gönderiyoruz, bizim federasyonumuzun bağlı olduğu Dünya Çerkez Birliği var. Dünya

Çerkez Birliği ile Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun ortaklaşa organize ettiği burslu öğrenci göndermelerimiz var. Bir de gördük ki Çerkez kültürü ve dili bizim olduğumuz iddia edilen diğer kültür ve dillerden daha eski olduğu kazılar ve yazılarla ortaya çıktı. O zaman korkunç bir abeslik var bu işte! Ürdün'de Arap, Türkiye'de Türk, Rusya'da Rus olamayız, aynı dili konuşuyoruz, o hâlde biz bir şeyiz! Biz Çerkeziz.

Dedim ya, çocuklarımız Kafkasya'ya gidip dil öğreniyorlar, kültürlerini görüyorlar diye. Bu sırada devlet bizi epeyce izledi. Bu konuda sorunlar yaşayanlar da var. Tabii devlet hâlâ bu konu üzerinde ciddiyetle duruyor. Ancak tabii Türkiye'de birtakım şeyleri henüz yorumlayabilmiş, netliğe kavuşturmuş değil. Ama biz şunu söylüyoruz: 'Her Kafkasyalı'nın Kafkasya'ya gitmeye hakkı vardır, bu hakkı talep etmeye hakkı vardır.' Bizler TC vatandaşlığından da asla vazgeçemeyiz. Bizim dedelerimiz Çanakkale'de, Kurtuluş Savaşı'nda çatışmışlardır. Atatürk'ün ikinci meclisi açış konuşmasında dediği gibi, vatan kaybetmenin ne olduğunu iyi bilen Çerkezler, Kurtuluş Savaşı'nda canla-başla çatışmışlardır. Bizim Türkiyelilikten bir şikâyetimiz yok. Ancak ayrımcı uygulamalardan şikâyetçiyiz. Şikâyet etmeye hakkımız da var, çünkü biz buralıyız.

Gidiş-geliş konusunda şunu da söylemeliyim: Rusya da, eğer kendini sıkıntıya sokmayacaksa buna karşı değil. Hatta şu anda Rusya Federasyonu dönüş yasası çıkaracak. Dönüş yasası geciktiği için de şu anda devlet başkanı Vladimir Putin'in imzaladığı bir kararname yayımlandı. 2007'nin ilk ayından itibaren uygulanmaya başlanan, bir tek bizim için değil Rusya Federasyonu'nun ya da Çarlık döneminde her ne şekilde olursa olsun terk etmek zorunda kalan diasporadakilerin dönüşüyle ilgili bir program ortaya çıktı. Ankara'daki büyükelçilikte bir büro var. Gidiyorsunuz oraya, ben dönmeye karar verdim, diyebileceğin bir yapılanmaya gidiyor.

Türkiye'de Çerkezler, Osmanlı döneminden itibaren ele alacak olursak, gerçekten her konuda çok büyük katkı sağladılar. Sanatta, siyasette, bürokraside vs. Şimdi Türkiye'deki milliyetçi grupları, çifte vatandaşlık ve dönüş konusu gündeme gelince sanki çok kendilerinden bildikleri, hani insanın böyle çocuğunu ya da eşini bir yere gönderirken duyduğu burukluğu hisseder gibi bir histe görüyoruz.

Son dönemde Çerkez Ethem'le ilgili bir yığın kitap var. Cevat Kutay başta olmak üzere bir hayli insanın yazdığı kitaplar var. Bir insan hain olabilir, kahraman da olabilir,

bu gayet doğal, normal. Ancak en başta bizim karşı çıktığımız şey şu: Çerkez Ethem de hain olabilir, kahraman olabilir; bu tarihçilerin araştırma konusudur. Araştırmalar, öyledir ya da böyledir. Ancak 1921'e kadar Ethem Bey olan Çerkez Ethem'in hemen adının önüne Çerkezliğin, onun da önüne hain sıfatının konulmasıyla birlikte Çerkezler itham edilmişlerdir. Bu olayın çıkışındaki temel neden Kurtuluş Savaşı'ndaki politik çekişmelerdir. Ama ondan sonra sosyal ve siyasal bir boyutta ortaya çıktı, esas yanlış olan odur. Bizim uzun vadede Çerkezlerin hep onunla tertip edilmesi, hainliğin sanki Çerkezlerin genlerinde varmış gibi gösterilmesi, sıkıntı yaratır, yaratıyor.

Benim kuşağımın ve daha yaşlı insanların hepsinin onlarca tanıklığı vardır bu konuda. Ondan sonra bu azalmış olabilir, daha az yaşanmış olabilir, ama eskiye doğru gittikçe bu tanıklıkların arttığını görüyoruz. Gülçiçek adında bir öğretmen emekli, Van öğretmen okulunda öğrenciyken şunu yaşadığını anlattı: 'Bir gün tarih öğretmenimiz içeri girdi ve şöyle girdi konuya: 'Bugünkü konumuz Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezlerin ihaneti!' Ne böyle bir başlık var o tarihte ne de böyle bir konu var aslında. Çerkez Ethem filan da değil konu, Kurtuluş Savaşı'nda Çerkezlerin ihaneti! Tabii bunu söylediğinde 40-50 kişilik sınıf, gayri ihtiyari arkaya döndü ve iki tane Çerkez kıza bakakaldı. Beyaz tenimiz mosmor olmuştu.

Bunun somut örneklerini ben çok yaşadım ve bu tanıklıklarımı da Gülçiçek Hanım'ın yazdığı kitap için anlattım. Bir defa psikolojik olarak çok büyük bir yük bu. Dedem 'Oğlum Çerkez olduğunu söyleme, Çerkezce de konuşma' derdi. Dedem bunu söyleyince, bu Çerzlik çok acayip kötü bir şey, diye düşünmüştüm. Sonra bunu sormaya başladığımda dedeme, 'Boş ver, sen sadece Çerkez olduğunu söyleme, yeter' demişti. Lise yıllarında ise, zaten Çerkez köyünden gittiğimiz için, herkes bilirdi. Ben, her dönem başlangıcında, tarih kitaplarında Çerkez Ethem olayı var mı, yok mu diye bakardım. Eğer o dönem bu konu yoksa kitaplarda, rahatlardım. Çerkez Ethem olayının anlatıldığı dönemlerde ise, okula gitmek bile işkence olurdu. Ve biliyorum ki, Çerkez Ethem olayının anlatıldığı pek çok derse Çerkez öğrenciler girmezdi. Gidenleri ise anlatılmaz bir sıkıntı basardı. Mahkemede tanık olduğunuzda bile, hiç değilse avukat var, hâkim var. Ama burada öyle bir şey yok. Kendinizi savunamıyorsunuz bile. Siz de Çerkez Ethem gibi, hain ilan edilmiş gibi olursunuz. Tabii köyünün Çerkez köyü olduğunun bilinmeyeceği kadar uzak yerlere gidenler Çerkezliğini kesinlikle sakladılar. Hiçbir zaman bu kimliklerini ifade etmediler. 80 yıl bize asimilasyon, Çerkez Ethem nedeniy-

le çok büyük zarar verdi. Ama bugün artık Cevat Kutay gibi akademisyenler, 'Çerkez Ethem olmasaydı Kurtuluş Savaşı başlamadan biterdi' diyor. Fakat bunun bize hiçbir yararı yok artık. Biz bir yığın şey kaybettik. Onlar nasıl telafi edilebilir ki!

Bu süreçte hâlâ var mı bilmiyorum, ama devletin önemli kadrolarına Çerkez kökenli olanları almama ya da görev vermeme ya da yükseltmeme gibi bir pratik yaşamış olabilir. Özellikle tek partili dönemde bunun ciddi şekilde olduğunu düşünüyorum. Çünkü İsmet İnönü ile Çerkez Ethem arasında Batı Cephesi konusunda çıkan kritik bir olay var. Tek partili dönemde bunun yaşandığını düşünüyorum, ancak devletin, resmî ideolojinin şundan bugün de vazgeçemediğini görüyoruz: Çerkezleri aslında Çerkez oldukları için bir yere getirmeme isteği! MİT'in yarısının Çerkez olduğu filan söyleniyor. Sorguladığımızda, araştırdığımızda da görüyoruz; hiçbir Çerkez, Çerkez olduğu için bir yere gelmemiş. O kendi çabası ve birikimiyle oraya geliyor ve geldiği yere diğer gelenlerden iki-üç kat daha fazla çaba sarfederek, çalışarak, dürüst olarak, daha üreterek geliyor.

Biz belli noktalara gelen insanların Çerkez kimliğiyle o yere gelmediğini zaten biliyoruz. Türklüğü kabul edeceksin, yani ben Türküm diyeceksin. Ama bu arada farklılığımız var, farklı bir dil de konuşuyoruz. Aslında Çerkez olduğunu biliyor, ama bunu öyle çok dillendirmeyecek noktalarda tutmuyor ise mahsuru filan yok. Çerkez kültürünü, dolayısıyla, dilini kullanıyorsan çok yetenekli de olsan, belli bir mevkiye getirilmemen için yeterli gerekçe olduğunu düşünüyorum hâlâ.

Biz, önümüzdeki on yılları kendi açımızdan Çerkezlerin kendilerini tanıtmaya yılı ilan ettik. Bunu devlet de yapabiliirdi, ama başka bir yol seçtiği için öyle bir zorunluluk duymadı. Diğer sivil toplum örgütlerinin de, diğer etnik yapıların da bizi yanlış tanıdıklarını görüyoruz. Bakıyorsunuz sağcı-milliyetçi kesim bizi sol olarak düşünüyor, sol eğilimli olan sivil toplum örgütleri, Kafkas'ı bilmiyorlar. Azeri filan diye düşünüyor ve milliyetçi olarak görüyorlar. Çok enteresan bir yanlış tanıma var. Son 4-5 yılda aslında bizi tanımaya başladılar. Bizi tanıyan örgütler de hangi cehetten olursa olsun, sevmeye ve çok önemli bir pozisyonda ve konumda olduğumuzu görmeye başladılar. İnsan Hakları Derneği'ni, Mazlum-Der'i örnek verebilirim bu konuda. Bunun nedeni de gerçekten kabul etmek gerekir ki AB süreci, uyum paketleri, 2002'de çıkan dernekler yasası vs. Ama şunu da kabul ediyorum ki Türkiye'de sadece Çerkezlerle değil, pek çok gruba ayrımcılık yapıyor.

Türkiye’de eşcinsellere ayrımcılık yapıldığı kesinlikle gerçek. Bu, gözlerimizin önünde yaşanıyor. Günümüzde eşcinsellik, sonuçta insanların yazı tura atarak seçtikleri bir şey değil, ha öyle de olabilir o da ayrı bir olay. Sonuçta bu insanların fiziksel yapıları sonucunda tercih ettikleri bir pozisyon. Ben onlara ayrımcılık yapılmasını kesinlikle doğru bulmuyorum. Üzülüyorum onların durumuna, zaman zaman acıyorum; bir şey yapamadığı için. Türkiye’de ayrımcılık ciddi şekilde yapılıyor ve bu çok kötü ayrımcılık ve aşırı şiddet düzeyinde yapılıyor, bunu toplum yapıyor, devletin ilgili birimleri yapıyor, komşuları yapıyor, o semt yapıyor. Eşcinsellere ya da başkalarına yapılan ayrımcılığı önleyemediğimiz müddetçe insan haklarını anladığımızı, hatta insan olduğumuzu söylememiz öyle kolay değil.

Bizim geleneklerimizde köyde, şehirde, çalıştığı ofiste birine ayrımcılık yapılıyorsa, biri ezilmeye çalışılıyorsa, biri horlanıyorsa emin olun istihbarat hariç kesinlikle herkes karşı çıkar, kendi şefine gidebilir, kendi müdürüne gidebilir; ezdirmeme duygusu bizde çok fazla var. Herhâlde o doğanın, yüksek ve soğuk olan Kafkasya’nın gereğidir. Hatta geçen bir konferansta böyle bir şey söylendi: ‘Yüksek yerde yaşayanlar biraz asi olurlar.’

Türkiye’deki Çerkezler sosyolojik olarak bir azınlıktır. Sosyolojik tanım çok net, eğer ayrı bir kültürünüz, ayrı bir diliniz, ayrı bir yaşam şekliniz varsa siz kendisine azınlık demesiniz dahi siz azınlıksınızdır. Hukuki olarak azınlık mıyız? Hayır. O artık anlaşmalardan kaynaklanan bir durum. Ama sosyolojik olarak biz azınlığız. Azınlık olmak istiyor muyuz? Hayır. Biz, filandan bir adım önde olmak, diğerinden bir adım geride olmak istemiyoruz. Eşit şartlarda, özgürce, her şeyin adilce paylaşıldığı, verildiği, sunulduğu, yaşandığı bir pozisyon istiyoruz Türkiye’de.”

SONUÇ YERİNE

Temel hak ve özgürlüklerin kişi ve gruplar tarafından tam olarak kullanılmasının önündeki en önemli engellerden biri olan ayrımcılık, uluslararası devlet toplulukları tarafından üretilen insan hakları belgelerinde yasaklanmıştır. Ayrımcılık, ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi ya da diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engellemek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandırmak anlamını taşır¹².

Ayrımcılık yasağı, yasalar önünde eşitlik ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalar tarafından eşit koruma, insan haklarının korunmasıyla ilgili temel ve genel ilkelere aittir. Aşağıda, uluslararası sözleşmelerde, ayrımcılık yasağıyla ilgili maddeleri bulacaksınız.

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (IHEB)

Madde 2:

“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal ve toplumsal köken, doğuş veya benzeri başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bu beyannameye ileri sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir.”

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi¹³

Madde 2.1:

“Bu sözleşmeye taraf her devlet, bu sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı ve bu haklara saygı göstermeyi taahhüt eder.”

¹² Ayrımcılık Yasağı, Genel Yorum No:18, BM İnsan Hakları Komitesi.

¹³ Türkiye, bu sözleşmeyi, 18 Haziran 2003 tarih ve 25142 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 4868 sayılı kanunla kabul etmiş ve 11 Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi¹⁴

Madde 2:

“Bu sözleşmeye taraf olan devletler, bu sözleşmede öne sürülen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanacağını güvenceye bağlamayı üstlenir.”

Madde 3:

“Bu sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede öne sürülen tüm ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan erkeklerle kadınların eşit olarak yararlanma hakkını tanır.”

Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi

Madde 1:

“1. Bu sözleşmede, ‘ırk ayrımcılığı’ terimi, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır.

4. Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin amacıyla yönelik özel önlemler, bu gibi önlemlerin sonuçta farklı ırk grupları için ayrı haklar sağlanmasına yol açmamaları ve önlemler amacıyla ulaşıldıktan sonra sürdürülmemeleri kaydıyla, ırk ayrımcılığı olarak görülmeyecektir.”

Madde 2:

“1. Taraf devletler ırk ayrımcılığını kınar ve uygun her imkânla ve gecikmeden, ırk ayrımcılığının her türünün ortadan kaldırılması ve tüm ırklar arasında bu anlayışın geliştirilmesi politikası izlemeyi üstlenir ve bu amaçla,

¹⁴ Türkiye, bu sözleşmeyi, 18 Haziran 2003 tarih ve 25142 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 4867 sayılı kanunla kabul etmiş ve 11 Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

a) Her taraf devlet, bireylere, birey gruplarına ya da kurumlara karşı hiçbir ırk ayrımcılığı eyleminde veya uygulamasında bulunmamayı ve ulusal ya da yerel tüm kamu yetkilileri ile kamu kurumlarının bu yükümlülüğe uygun hareket etmelerini sağlamayı üstlenir.

b) Her taraf devlet, herhangi bir kişinin veya teşkilâtın ırk ayrımcılığını himaye etmemeyi, savunmamayı ve desteklememeyi üstlenir.

c) Her taraf devlet, yerel ulusal ve hükümet politikalarını gözden geçirmek, nerede bulunursa bulunsun, ırk ayrımcılığı doğuran veya devam ettiren yasaları veya düzenlemeleri değiştirmek, kaldırmak veya geçersiz kılmak amacıyla etkin önlemler alır.

d) Her taraf devlet, koşullar gerektirdiği takdirde yasal düzenlemeler yapmak dâhil, tüm uygun yöntemlerle, herhangi bir birey, grup veya örgüt kaynaklı ırk ayrımcılığını yasaklayacak ve bu tür ayrımcılığa son verecektir.

e) Her taraf devlet, gerektiğinde, bütünlüşme amaçlı örgüt ve hareketler ile ırklar arasındaki engelleri kaldırmaya yönelik diğer araçları teşvik etmeyi, ırkçı bölünmeyi güçlendirebilecek her şeyi caydırmayı üstlenir.

2. Taraf Devletler, koşullar gerektirdiğinde, belli ırk gruplarının ve bunlara mensup bireylerin, insan hakları ve temel özgürlüklerden tamamen ve eşit şekilde yararlanabilmelerini garanti altına almak amacıyla, bu gruplar ve bireylerin uygun gelişimlerini ve korunmalarını sağlamak için, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda özel ve somut önlemler alacaktır. Bu önlemler, alınış amaçları gerçekleştirildikten sonra, hiçbir şekilde, farklı ırk grupları için eşit olmayan ve ayrı haklar sağlanması sonucunu doğurmayacaktır.”

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türölü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi

Madde 1: Kadınlara karşı ayrımcılığın tanımı:

“Bu sözleşmenin amacı bakımından kadınlara karşı ayrımcılık terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelle-

me veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.”

Madde 2: Hukuki alanda tedbirler alma yükümlülüğü:

“Taraflar devletler kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp her türlü vasıtayla ve hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ederler ve bu amaçla aşağıdaki konularda taahhütte bulunurlar:

- a) Erkeklerin ve kadınların eşitliği prensibini henüz ulusal anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına içselleştirmemişler ise, bu prensibi içselleştirmeyi ve yasalar ve diğer uygun vasıtalarla bu prensibin pratik olarak uygulanmasını sağlamak;
- b) Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve gerektiği takdirde yaptırımlar getiren gerekli mevzuatı çıkarmak ve diğer tedbirleri almak;
- c) Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla herhangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak;
- d) Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamak;
- e) Herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek için gerekli her türlü tedbiri almak;
- f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almak;
- g) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal ceza hükümleri kaldırmak.”

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Madde 2:

“1. Taraf devletler, bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

2. Taraf devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemi alırlar.”

Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Sözleşmesi

Madde 14:

“Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.”

Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Sözleşmesi - Protokol No.12

Madde 1: Genel ayrımcılık yasağı:

“Yasayla düzenlenen herhangi bir haktan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde ayrımcılık yapılmaksızın güvence altına alınacaktır.

Hiç kimse, herhangi bir kamu otoritesi tarafından, 1. fıkrada belirtilen gerekçelerle ayrımcılığa tabi tutulmayacaktır.”

Ayrımcılıkla mücadeleyi düzenleyen uluslararası belgeler, kişilerin dinleri, inançları, kültürleri, ırk ya da etnik kökenleri, dilleri, bedensel özellikleri, yaşları, cinsel yönelimleri ve onları toplumun geri kalanından ayıran farklı özellikleri nedeniyle toplumun diğer üyelerinden haksız ve keyfi gerekçelerle farklı muamele görmelerini engellemeyi amaçlar. Devletlerin ayrımcılıkla mücadeledeki rolü, son derece önemlidir. Devletler, bireyleri ayrımcılığa karşı korumak, ayrımcılığı önleyici tedbirler almak ve ayrımcılık yapan kişi ve kurumlara karşı yasal yaptırımlar uygulamakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra, kişilerin kendilerine tanınan yasal haklardan yararlanmalarını sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmak ve gerekli koşulları yaratmak ve bireyler arasında sadece yasal değil aynı zamanda gerçek eşitliği sağlamak da devletlerin görevidir.

STGM tarafından yürütülen "Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişiminin ve Sivil Diyalogun Desteklenmesi" projesi, Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

708. Sok. No: 14/9 06550 Yıldız Çankaya Ankara
Tel: (312) 442 42 62 (pbx) Faks: (312) 442 57 55
e-posta: bilgi@stgm.org.tr
web: www.stgm.org.tr

STGM İstanbul İletişim Ofisi

Meşrutiyet Cad. Kiblelize Sk. No: 3/1
Şişhane/Beyoğlu İstanbul
Tel: 0212 292 00 60 Faks: 0212 292 00 64
Gsm: 533 277 85 51
e-posta: istanbul@stgm.org.tr

STGM Adana Yerel Destek Merkezi

Kurtuluş Mahallesi 64010 Sok.
No: 14, Kat: 1, Daire: 1 Seyhan/Adana
Tel: (322) 322 453 04 50 Faks: (322) 453 04 02
e-posta: adana@stgm.org.tr
web: http://adana.stgm.org.tr

STGM Denizli Yerel Destek Merkezi

Saltak Mah. 1521 Sok.
No: 16 D: 1, 20100 Denizli
Tel: (258) 241 60 11 Faks: (258) 241 50 11
e-posta: denizli@stgm.org.tr
web: http://denizli.stgm.org.tr

STGM Diyarbakır Yerel Destek Merkezi

Fabrika Cad. Sümerpark Kampüsü
Kent Gönüllüleri Binası Kat: 1, Diyarbakır
Tel: (412) 226 60 77 Faks: (412) 226 30 65
e-posta: diyarbakir@stgm.org.tr
web: http://diyarbakir.stgm.org.tr

STGM Eskişehir Yerel Destek Merkezi

Deliklitaş Mah. Gürman Sok.
No: 16, 26090 Eskişehir
Tel: (222) 220 40 36 Faks: (222) 220 40 76
e-posta: eskisehir@stgm.org.tr
web: http://eskisehir.stgm.org.tr